

AGRICOLA-SYMPOSIUMI
TURKU
20. - 21.9.2004
RAPORTTI

AGRICOLA-TYÖRYHMÄ

Toim. Ossi Tuusvuori

Agricola-työryhmän julkaisuja no. 1

Arvoisa Herra Arkkipiispa
Arvoisa Herra Ministeri
Kunnioitetut Agricola-työryhmän jäsenet
Hyvät symposiumin osanottajat

On varsin symbolista, että suuren valistajan Mikael Agricolan muistolle omistettu symposiumi on kokoontunut Turkuun niinä päivinä, kun tulee kuluneeksi 60 vuotta maittemme välisestä välirauhansopimuksesta. Liittyyhän juuri samanlaisen sopimuksen solmimiseen piispan ja rauhanrakentajan viimeinen maallinen tehtävä

Toivotamme menestystä kaikille symposiumin osanottajille. Toivomme, että siitä on tulossa tärkeä virstanpylväs kohti Mikael Agricolan kansainvälistä vuotta.

Vladimir Smirnov,
akateemikko

Alexander Belov, neuvonantaja,
Venäjä–Suomi-seuran pääsihteeri

Moskovassa 19.9.2004

Sisällysluettelo

Tausta	5
Yhteenvedo symposiumista	7
<i>Jukka Paarma</i>	
Mikael Agricolan piispanvihkimyksen 450-vuotismuisto	9
<i>Kari Tarkiainen</i>	
Mitä tiedämme vuoden 1557 rauhansopimusneuvotteluista Ruotsin ja Venäjän välillä?	15
<i>Gennadi Kovalenko</i>	
Vuoden 1557 diplomatiakiista Venäjän ja Ruotsin välillä	27
<i>Konstantin Dolgov</i>	
Venäläinen valtiollinen ajattelu 1500-luvulla ja Mikael Agricola	35
<i>Sergei Bogatyrev</i>	
Piispa ja tsaari: Mitä Mikael Agricola osasi kertoa Iivana Julmasta?	43
<i>Kaisa Häkkinen</i>	
Mikael Agricolan teosten tieteellinen editio ja morfosyntaktinen tietokanta	47
<i>Markus Hiekkänen</i>	
Piispa Mikael Agricolan hautapaikka ja mahdollisuudet sen arkeologiseen tutkimukseen	51
<i>Jaakko Numminen</i>	
Mikael Agricolan muistomerkki-galleria ja sen kehittäminen Agricolan 450-vuotisjuhlaksi 2007	61
<i>Jaakko Numminen</i>	
Agricolan muiston vaaliminen ja juhlavuoteen 2007 valmistautuminen	71
OHJELMA	75
OSANOTTAJAT	78
LIITE:	
Jäljennös Venäjän ja Ruotsin välirauhansopimuksesta, joka solmittiin 40 vuodeksi ja jonka allekirjoittivat Novgorodin käskynhaltijat ja ruotsalaiset lähettiiläät Novgorodissa 25. maaliskuuta 1557	79

Tausta

Kristillinen kulttuuriliitto käynnisti vuonna 1998 Mikael Agricolan merkitystä selvittäneen projektin, jonka tavoitteeksi asetettiin mm. Agricola-tutkimuksen nykytilan arviointi sekä Agricolan muiston vaaliminen Suomessa ja Venäjän Karjalassa, erityisesti Viipurissa. Osana projektia liitto järjesti yhdessä Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin kanssa Turussa tammikuussa vuonna 2000 tieteellisen asiantuntijasymposiumin. Kristillisen kulttuuriliiton symposiumista laatima raportti ilmestyi vuonna 2001.

Venäläisen akateemikon Vladimir Smirnovin aloitteesta ja suomalaisen asiantuntemuksen tukemana pystytettiin Kuolemajärven Kyrönniemelle Mikael Agricolan kuolinpaikalle uudelleen kesäkuussa vuonna 2000 muistokivi, joka oli alun perin pystytetty vuonna 1900. Samalla paikalla vihittiin elokuussa 2001 käyttöön Agricolan muistolle omistettu pirttimuseo.

Huhtikuussa 2001 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) johdolla asetettiin Agricola-työryhmä. Työryhmässä ovat olleet edustettuina SKS (Tuomas Lehtonen), Suomen evankelis-luterilainen kirkko (Ossi Haaramäki), Arkistolaitos (Jussi Nuorteva, Kari Tarkiainen), Suomen Kirkkohistoriallinen Seura (Hannu Mustakallio), Kuolemajärvi-säätiö ja Turun Yliopisto (Ossi Tuusvuori), Venäjä–Suomi-seura (Alexander Belov), Helsingin yliopiston Renvall-instituutti (Timo Vihavainen) sekä opetusministeriön entinen kansliapäällikkö, ministeri Jaakko Numminen. SKS:n entisen pääsihteerin Jussi Nuortevan siirryttyä Arkistolaitoksen johtoon toimii Jaakko Numminen nykyisin työryhmän puheenjohtajana. Työryhmä on kesäkuussa 2004 kutsunut uusiksi jäsenikseen Museoviraston edustajat (Paula Purhonen, Carl-Johan Cardberg).

Työryhmä on yhdessä Venäjän ja Viipurin alueen viranomaisten kanssa ollut mukana mm. Agricolalle omistetun pienoismuseon perustamisessa Kuolemajärven Kyrönniemelle, Viipurin linnan museoon perustettavan Agricolahuoneen suunnittelussa sekä Viipurissa sijainneen Agricola-patsaan uudelleenpystytyshankkeessa. Lisäksi työryhmä on käynnistänyt keskustelun vuonna 2007 vietettävien Agricolan kuoleman 450-vuotisjuhlallisuuksien valmistelusta.

Järjestyksessään toinen asiantuntijasymposiumi järjestettiin Moskovassa Vanhojen Aktien Arkistossa helmikuussa 2003. Symposiumiin osallistui suomalaisia ja venäläisiä alan asiantuntijoita. Tilaisuudessa käsiteltiin lähinnä vuonna 2002 Vanhojen Aktien Arkistosta löytyneen, Kustaa Vaasan vuonna 1557 Venäjälle lähettämän rauhanneuvotteluvaltuuskunnan matkaa selostaneen asiakirjan (fondi 96) sisältöä ja merkitystä. Symposiumia selostava Hannu Mustakallion artikkeli ilmestyi Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran vuosikirjassa 92 (2002).

Venäjän ulkoasiainviraston vanhassa muistiossa kerrotaan mm. Agricolan roolista sekä kuvataan Iivana Julman aikaisen Venäjän diplomatian toimintaa.

Asiakirjaa ja rauhanvaltuuskunnan matkaa on esitellyt Kari Tarkiainen Kana-va-lehden 70-vuotisjuhlanumerossa 1/2003 ilmestyneessä artikkelissaan.

Kyseinen ainutlaatuinen muinaisvenäjänkielinen asiakirja, josta on luovutettu kopio Kansallisarkistolle, on käännetty nykyvenäjäksi ja suomeksi Novgorodin yliopiston professorin Gennadi Kovalenkon ja hänen vaimonsa lehtori Nina Kovalenkan toimesta. Käännöshanketta on tukenut Opetusministeriö. Työryhmän tarkoituksena on toimittaa käännöksistä painettava editio.

Asiakirjaa, siitä tehtyjä käännöksiä ja syksyllä 2004 Tukholmasta löytynyttä ruotsalaista rauhanvaltuuskunnan matkasta kertovaa raporttia sekä muita Agricolaan ja hänen muistonsa vaalimiseen liittyviä hankkeita käsiteltiin Turussa 20. - 21.9.2004 pidetyssä asiantuntijasymposiumissa. Tähän järjestyksessään kolmanteen Agricola-symposiumiin osallistui suomalaisia ja venäläisiä Agricola-asiantuntijoita. Turun yliopistossa järjestetty symposiumi oli Turun 775-juhlavuoden oheistapahtuma. Se sai ansaittua huomiota lehdistössä ja TV:ssä.

Symposiumi järjestettiin Turun yliopiston päärakennuksen arvokkaissa tiloissa ja sen yhteydessä pidettiin myös yleisöluento, joka keräsi kiitettävästi osanottajia. Turun Maakunta-arkisto luovutti näytteille Suomen kirkon historiaa kuvanneen arvokkaan seinäkankaan ja Wäino Aaltosen museo antoi symposiumin järjestäjien käyttöön ja esille pantavaksi vuoden 1917 Agricola-patsaskilpailuun osallistuneet kilpailutyöt, mistä suurkiitokset. Kordelinin säätiö on tukenut hanketta taloudellisesti.

Ossi Tuusvuori

Agricola-symposiumin pääsihteeri

Yhteenveto symposiumista

Päävastuun symposiumin järjestämisestä kantoi Agricola-työryhmä Evankelisluterilaisen kirkon, Turun yliopiston, Turun kaupungin ja Renvall-instituutin tukemana. Symposiumin käytännön järjestelyistä vastanneena pääsihteerinä toimi Ossi Tuusvuori Turun yliopistosta.

Symposiumi, saavutti sille asetetut tavoitteet ja sai myös runsaasti julkisuutta. Näin todettiin sen tuloksia arvioineessa Agricola-työryhmän kokouksessa 12. lokakuuta 2004. Symposiumin keskeinen tavoite oli päästä tieteellisesti analysoimaan Venäjän ja Ruotsin välisen, vuodelta 1557 peräisin olevan rauhansopimusneuvottelujen selostavan asiakirjan sisältöä ja muotoa. Käsitteilylle antoi pohjan suomenkielinen käännöstyö, jonka viimeistely on vielä kesken.

Kadonneeksi luullun ruotsinkielisen raportin ”uusi löytöminen” Tukholmasta vuonna 2004 tekee jatkotutkimuksissa mahdolliseksi mielenkiintoisen asiakirjojen vertailun ja kenties uusien johtopäätösten tekemisen Mikael Agricolan elämän viimeisistä kuukausista. Kari Tarkiaisen, Gennadi Kovalenkon, Sergei Bogatyrevin esitykset ja niistä käyty keskustelu loivat pohjaa, josta on hedelmällistä jatkaa tutkimustyötä. Professori Kaisa Häkkinen esitteli Turun yliopistossa toteutettavaa Agricolan teosten tieteellistä editiota ja morfosyntaktista tietokantaa koskevaa hanketta, jonka tuloksien odotetaan valmistuvan vuoteen 2007 mennessä.

Tieteellisen tutkimustavoitteen rinnalla Agricola-työryhmän ohjelmaan kuulunut tavoite on ollut Agricolan muiston vaaliminen. Myös tämä aihe oli esillä symposiumissa ja sai erityishuomiota arkkipiispa Jukka Paarman avaus-esitelmässä, joka käsitteli Mikael Agricolan piispaksi vihkimistä 450 vuotta sitten. Esitelmä avasi symposiumin tutkimuksellisen näkökulman sekä johdatti myös tulevan juhluvuoden 2007 perustematiikkaan. Ministeri Jaakko Numminen esitelmä Agricolan muistomerkkigalleriasta ja arkeologi Markus Hiekkasen esitelmä Agricolan ajan Viipurista nykyarkeologian silmin syvensivät yleisöluentoina tarvetta suomen kielen isän ja maamme uskonpuhdistajan muiston vaalimiseen nykyajassa.

Symposiumille asetettu kolmas tavoite Agricola-juhlavuoden 2007 laaja-pohjaisen valmistelutyön tarpeellisuudesta ja liikkeelle saamisesta ilmeisesti jäi vaikuttamaan niin mielissä kuin mediassa, joka seurasi kiitettävästi symposiumia kiitos erityisesti Turun Sanomien ja Turku-TV:n panostuksen sekä sitoutumisen asian esillä pitämiseen myös jatkossa. TS-Yhtymä on tehnyt mahdolliseksi myös tämän raportin painamisen ja julkaisemisen.

Agricola-työryhmä on kiitollinen Turun yliopiston kirjastolle, jonka järjestämä laadukas Agricolan alkuperäispainatteiden näyttely avasi suomen kirjakielen isän elämää ja työtä käsitelleen symposiumin. Samoin kiitollisuus kohdistuu Turun yliopistoon ja sen rehtori Keijo Virtaseen, joka lahjoitti juhlat

puitteet työskentelylle. Turun kaupunki tarjosi osanottajille tutustumiskierroksen ja osoitti vieraanvaraisuuttaan Turun linnassa, jossa nautittiin myös iltapala.

Symposiumin osanottajat laskivat kunnioituksen ja kiittollisuuden osoituksena seppeleen Agricolan patsaalle Tuomiokirkon puistossa. Tuomiorovasti Rauno Heikolan ja kirjailija Harri Raittiin kirkko-esittelyn jälkeen siirryttiin tuomiokirkosta Piispankadun ja Agricolankadun kulmauksessa sijaitsevaan arkkikiispan residenssiin. Vastaanotolla arkkikiispa Jukka Paarma, itsekin Agricola-tutkijana tunnettu, lausui ilonsa symposiumista ja sen merkityksestä tulevalle juhluvuodelle 2007.

Turun yliopiston venäjän kielen professori Riitta Pyykkö kääntäjärhmineen saakoon kiitokset tässä raportissa julkaistavien venäjänkielisten esitelmätekstien ja symposiumissa pidettyjen suomenkielisten esitelmien käännöstyöstä. Samoin symposiumin onnistumiseen oleellisesti vaikutti Agricola-työryhmän venäläinen jäsen Alexander Belov ja myös lehtori Nina Kovalenka avusti häntä tulkkaustyöskentelyssä. Nina Kovalenka selosti myös käännöstyön ongelmakohtia rauhansopimusasiakirjan alanootteihin ja kommentteihin kirjattuja käännöstyön ongelmakohtia. Kaisa Häkkinen avusti raportin kieliasun tarkistuksessa.

Raportin rakenne seuraa symposiumin ohjelmassa mainittua esittämisyjärjestystä. Raportin liitteenä oleva vuoden Novgorodin 1557 rauhansopimusneuvotteluja selostavan asiakirjan suomenkielinen käännös on luonnos. Sen tieteellinen editio julkaistaan myöhemmin yhdessä rauhansopimusneuvotteluita selostavan ruotsinkielisen asiakirjan ja sitä tehdyn suomenkielisen käännöksen kanssa. Tieteellisen edition toimittamisesta ja asiakirjojen syntyajan historiallista kontekstia koskevan johdannon kirjoittamisesta vastaa tohtori Kari Tarkiainen. Edition johdannosta laaditaan myös venäjän- ja ruotsinkieliset käännökset.

Allekirjoittaneiden kuten koko Agricola-työryhmän toivomus on, että käsillä oleva Turun kolmannen Agricola-symposiumin esitelmien kooste inspiroisi tutkijoita, Agricolan muiston elvyttäjiä, suomenkielisen kirjakulttuurin luojaan ymmärtäjiä ja tulevan valtakunnallisen juhluvuoden valmistelijoita nostamaan Agricola-tuntemuksen kansamme tietoisuudessa lapsista vanhuksiin uudelle tasolle.

*“Kyllä se kuulee Suomen kielen,
joka ymmärtää kaikkein mielen”*

Turussa joulukuussa 2004

Ossi Haaramäki
Agricola-työryhmän sihteeri

Ossi Tuusvuori
Agricola-symposiumin pääsihteeri

Jukka Paarma

Mikael Agricolan piispanvihkimyksen 450-vuotismuisto

Avausesitelmä Mikael Agricola -symposiumissa

Vuosi 2004 on Mikael Agricolaa koskevalle symposiumille mitä sopivin ajankohta. 450 vuotta sitten eli vuonna 1554 alkoi Mikael Agricolan elämässä uusi vaihe. Samalla tuo vuosi oli Suomen luterilaisen kirkon vaiheissa eräänlainen taitekohta. Vaikka tämän seminaarin aihepiirissä on useita liittymäkohtia erityisesti vuoteen 1557 ja Agricolan viimeisiin vaiheisiin Moskovan rauhan-neuvottelumatkalla, voidaan tätä pitää samalla myös Agricolan piispuuden juhlasymposiumina.

Mikael Agricola vihittiin piispaksi Ruotsissa kesäkuussa 1554. Tuolla tapahtumalla oli laajempaakin merkitystä. Se merkitsi uuden hiippakunnan syntyä. Vihkimyksellä on ollut myös teologista merkitystä, kun ajatellaan piispanviran säilymistä reformaation jälkeisessä Ruotsi-Suomen kirkossa. Se oli eräs lenkki siinä piispallisen seuraannon (successio apostolica) historiallisessa ketjussa, jolla on ollut merkitystä kirkkomme suhteissa toisiin kirkkoihin. Se tuli näkyviin viimeksi ns. Porvoon sopimuksen ja julistuksen yhteydessä, kun siinä luotiin kirkollinen yhteys Brittein saarten anglikaanien ja pohjoisten luterilaisten kesken.

Vuonna 1554 Turun hiippakunta eli Suomi oli ollut ilman omaa piispaa jo neljä vuotta. Vanha ja hurskaudestaan tunnettu Martti Skytte oli kuollut vuonna 1550, eikä hänelle ollut vielä valittu seuraajaa. Syynä oli Ruotsin kuningas Kustaa Vaasan tavoite heikentää kirkon taloudellista, poliittista ja henkistä mahti-

asemaa. Tässä pyrkimyksessään Kustaa oli määrännyt toimitettavaksi ns. kirkkoreduktion eli kirkollisen omaisuuden siirtämisen kruunun omistukseen. Sillä tavalla kirkon taloudellinen asema oli täysin romahtanut. Henkinen ja poliittinen vaikutusvalta oli vanhastaan keskittynyt suureksi osaksi kirkon johtomiehille eli piispoille. Kuningas yhdessä saksalaisten neuvonantajiensä kanssa ryhtyi poistamaan piispanvirkaa, kuten oli tapahtunut eräissä muissakin luterilaisen uskon omaksuneissa kirkkoissa. Hiippakuntia jaettiin pienemmiksi ja niiden johtoon asetettiin pappi, jota ei enää nimitettykään piispaksi vaan käytettiin termiä *ordinarius*. Niin ikään tuomiokapitulilaitos ajettiin alas.

Martti Skytten kuollessa oli Turussa tuomiokapituli jo henkitorissaan. Virkojen tultua avoimeksi ei niitä ollut enää täytetty. Kapitulissa eli hiippakunnan johtoportaan oli enää neljä jäsentä, yksi prelaatti eli dekaani ja kolme muuta jäsentä eli kaniikkia. Näistä kolmesta yksi oli Turun kirkkoherra Canutus Johannis, toinen Turun koulun rehtori Paavali Juusten ja kolmas Pyhän Laurentiuksen alttarin kaniikki Mikael Agricola. Kaikista näistä kolmesta tuli myöhemmin piispoja Turkuun tai Viipuriin. Vanhastaan 12-jäsenisestä kapitulista olivat siis vain rippeet jäljellä, ja näytti olevan vain ajan kysymys, milloin se kokonaan lakkaisi. Korporaationa se ei näytä juurikaan enää 1550-luvulla toimineen.

Vuoden 1554 piispanvihkimyksestä ja siihen liittyneistä tapahtumista meille on säilynyt kuvaus Paavali Juustenin piispainkronikassa. Lainaan sitä.

“Herran vuonna 1554 ne, jotka vielä olivat jäljellä tuomiokapitulin vanhasta kokoonpanosta, nimittäin dekaani herra Petrus Ragvaldi, pyhän Lauritsan kanunki maisteri Mikael Agricola, Turun kirkkoherra maisteri Knuut sekä Turun koulun rehtori maisteri Paavali Juusten, jonka hallussa tuolloin oli Pappisalttarin prebenda, lähtivät kuuluisan ja lempeän herran kuningas Kustaan käskystä Tukholmaan toukokuun alussa. Kun kaikista muista asioista oli neuvoteltu, hänen Majesteettinsa kutsui heidät erilleen erääseen paikkaan Gripsholman linnan ulkopuolella olevalle tasangolle ja sanoi, ettei Ruotsin tuomiokirkkojen prelaattien enää ollut tarpeen käydä Rooman kuuriassa saadakseen vahvistuksen piispanvirkaan, koska tämä oikeus oli jo Hänen Majesteetillaan kotona Ruotsissa. Maineikas herra kuningas näki myös hyväksi, että Suomi jaetaan kahteen hiippakuntaan, nimittäin Turun ja Viipurin, kuten muitakin Ruotsin hiippakuntia oli jaettu samoihin aikoihin. Tämä jako ei kuitenkaan erityisesti miellyttänyt maisteri Mikaelia, jolle tällöin uskottiin Turun hiippakunta.

Kun piispanvala oli annettu ja saatettu kirjalliseen muotoon, herra kuningas muistutti meitä virkamme velvoituksesta, ettemme eräiden aikaisempien piispojen, kuten herra arkipiispa Kustaa Trollen ynnä muiden tavoin haluaisi kapinallisesti häiritä julkista rauhaa ja järjestystä, vaan että pikemminkin osoittaisimme kuuliaisuutta, uskollisuutta ja kunnioitusta laillista esivaltaa kohtaan, ahkerasti kehottaisimme uskol-

lisesti täyttämään nämä velvollisuudet sekä valvoisimme monien pelastukseksi etsien kaikessa Jumalan kunniaa. Kättenpäällepanon ja vahvistuksen saimme Strängnäsän piispa Botvidilta, sillä herra arkki-piispa oli jollakin tavalla kuninkaan epäsuosiossa.”

Agricolan ja Juustenin piispaksi nimittäminen merkitsi samalla siis vanhan Turun hiippakunnan jakamista. Tästä johtuen on tänä vuonna vietetty kahdessa hiippakunnassa erityistä juhlaa. Tampereen nykyinen hiippakunta, jota voidaan juridis-hallinnollisesti pitää Viipurin vanhan hiippakunnan varsinaisena perillisenä - kulkihan piispanistuin ja kapituli isonvihan jälkeen Viipurista Porvooseen ja sieltä ruotsinkielisen hiippakunnan tieltä vuonna 1923 Tampereelle - on tänä vuonna viettänyt hiippakunnan 450-vuotisjuhlaa, ja odotamme mielenkiinnolla juhlavuoteen liittyvän hiippakuntahistorian valmistumista. Nykyinen Mikkelin hiippakunta, joka sekin on tavallaan vanhan Viipurin hiippakunnan perillinen, on myös viettänyt hiippakunnallista juhlaa mm. juhlamessulla Viipurissa kuluneena kesänä.

Tarkkaa päivämäärää tapahtumille ei Juustenin kertomuksessa esitetä. Hän mainitsee suomalaisten seurueen palanneen Turkuun 17.6. Nimittämisen ja vihkimisen päivät on siis sijoitettava muutamaa päivää aiemmin, tutkimuksessa on nimitys sijoitettu noin 12. päiväksi kesäkuuta. Vastikään ilmestyneen Mikkelin hiippakunnan juhla kirjan “Kaakonkulman kapituli” esipuhe on päivätty “Mikkelissä Viipurin hiippakunnan perustamispäivänä 11. kesäkuuta 2004”.

Agricolan vihkimyksessä tutkijoita on kiinnostanut erityisesti kaksi toisiinsa liittyvää kysymystä. Kun kuningas käytti hänestä nimitystä ordinarius, oliko hän todella piispa? Sekä: millainen oli Strängnäsissä saatu vihkimys?

Kustaa Vaasa oli jo 1540-luvulta alkaen ryhtynyt käyttämään hiippakunnan päämiehistä nimitystä “ordinarius”, jolla hän tahtoi korostaa kirkon ja sen johtomiesten muuttunutta, kruunulle alistettua asemaa. Hän käytti kaikista uusista hiippakuntien johtomiehistä tätä ordinarius-sanaa, joka sitten yleistyi varsinkin 1550-luvulla muidenkin käyttämäksi. Vain arkkipiispa Laurentius Petriä hän toisinaan nimitti piispaksi. Ordinarius-sana on yleensä yhdistetty ordinaatioon eli pappisvihkimykseen, ja on ajateltavissa sen tarkoittavan kirkollista viranhaltijaa, jonka tehtävänä on ordinoida tai olla ordon, sääntökunnan tai säädyn, siis papiston johdossa.

Ordinariusten tehtävät olivat samat kuin ennen piispoilla, mutta mitään vihkimystä he eivät saaneet. Vihkimyksistä oli luovuttu saksalaisen Georg Normanin tultua kirkon hallinnon johtoon vuonna 1536. Agricolan ja Juustenin vihkimys onkin ainoa, jonka tuolta ajalta tunnemme. Itse asiassa se oli ainoa piispanvihkimys Ruotsissa vuosien 1540 ja 1574 välillä.

Agricola sai siis vihkimyksen Strängnäsän piispalta Botvid Sunenpojalta. Botvid oli itse arkkipiispa Laurentius Petrin vihkimä. Arkkipiispa puolestaan oli saanut vihkimyksen Västeråsän piispalta Petrus Magnilta, joka taasen oli vihitty piispaksi Roomassa vuonna 1524. Historiallisesti ajatellun apostolisen seuraannon siis Agricola ja Juusten tämän mukaan saivat. Tällä oli huomattava

merkitys successio-ajatuksen kannalta sittemmin sekä Ruotsin että Suomen kirkolle.

Sekä Agricola että Juusten käsittivät saamansa vihkimyksen piispanvihkimykseksi. Juusten käytti annetusta valasta nimitystä piispanvala (juramentum Episcopale) sekä puhuu Suomen jakamisesta kahteen piispakuntaan (Episcopatus). Kun Agricola palasi Suomeen ja oli tehnyt ensimmäisen laajan tarkastusmatkansa saaristoseurakuntiin kesällä 1554, hän toimitti Turussa neitsyt Marian syntymäjuhlanä 8. päivänä syyskuuta piispanmessun puettuna piispanhiippaan. Tämä oli selvästikin tietoinen osoitus siitä, että hän piti itseään piispana ja tahtoi sen osoittaa muillekin. Juusten kertoi kronikassaan, että tämä piispanmessun toimittaminen mitra päässä erityisesti suututti kuningas Kustaata. Vanhaan piispanmessuun kuului paitsi mitran käyttö myös piispallisen siunauksen lukeminen kansalle Te Deum -hymnin kaikuessa. Agricola käytti johdonmukaisesti itsestään piispa-nimitystä.

Tässä yhteydessä on muuten todettava, että kuningas käytti kyllä kerran Agricolasta piispa-nimitystä. Se oli hänen kirjeessään tsaari Iivana IV:lle 24.10.1556, jossa hän kertoi lähettävänsä rauhanvaltuuskunnan Venäjälle ja siinä mukana olevan ”maisteri Mikael Agricolan, Turun piispan”. Diplomaattinen kielenkäyttö edellytti tuolloin komealta kalskahtavia titteleitä valtuuskunnan arvovaltaa korostamassa. Muutama vuosi aiemmin, kun kuningas lähetti rauhantunnustelijaksi Turun kirkkoherra Canutus Johanniksen, hän käytti Venäjälle lähetetyssä kirjeessä tästä nimitystä tuomiorovasti, vaikka tämä ei sellainen ollutkaan.

Itse vihkimystoimituksesta Juusten kertoi, että sen jälkeen kun kuninkaalle oli annettu piispanvala, tapahtui vihkimys todennäköisesti Strängnäsissä tuomiokirkossa. Juusten ei käytä sanaa vihkimys vaan sen sijasta ilmausta ”kätten päällepano ja vahvistus” (manuum impositio et confirmatio). Historioitsija Johannes Messenius kirjoitti muutama vuosikymmen myöhemmin, että vihkimys tapahtui ”efter Luthers sed”, Lutherin tai luterilaiseen tapaan. Vanha keskiaikainen piispanvihkimyskaava ei enää voinut tulla kysymykseen, mutta keskeiset osat siitä olivat käytössä.

On pidetty mahdollisena, että käytössä oli ainakin jossain muodossa Laurentius Petrin kirkkojärjestyksen mukainen kaava. Arkkipiispa Laurentius nimittäin valmisti tätä järjestystä jo 1550-luvulla ja sai sen valmiiksi vuonna 1561 käsinkirjoitetussa muodossa. Kaava perustui Mecklenburgin kirkkojärjestykseen vuodelta 1552. Sen pappisvihkimyskaava, jota Laurentius käytti, oli varsin yksinkertainen. Raamatuntekstien lukemisen jälkeen seurasi vihkiäjän kehotuksia, allokuutioita vihittäville, joka puolestaan vakuutti tekevänsä häneen kohdistettujen kehotusten mukaisesti. Nämä lupaukset vihkiä sitten puolestaan vahvisti Jumalan voiman toivotuksella ja päätti sen Aamenella. Tämä osa oli ymmärretty vahvistamiseksi eli konfirmaatioksi. Sitä seurasi vanhaan tapaan kätten päällepaneminen.

Näyttää siis siltä, että juuri 450 vuotta sitten Agricolan ja Juusten vihkimyksessä Strängnäsissä ensi kerran Ruotsi-Suomen valtakunnassa käytet-

tiin luterilaista piispanvihkimyskaavaa. Tätä kautta myös osaltaan luterilainen piispuus säilyi ja piti asemansa Ruotsin kirkossa yli reformaatioajan murroksen toisin kuin useissa muissa uskonpuhdistuksen kirkkoissa.

Myös historiallisen piispuuden eli apostolisen seuraannon säilymisellä oli merkityksensä. Successio apostolicalla on erilaisia tulkintoja kirkkojen piirissä. Monet protestanttiset kirkot korostavat apostolisuudella nimenomaan oikean opin yhtäläisyyttä apostolien, Kristuksen ensimmäisten lähettiläiden opetuksen kanssa. Toisissa kirkkoissa pannaan painoa historialliselle katkeamattomalle ketjulle vihkimyksessä, Jumalan sanan, rukouksen ja kätten päällepanemisen kautta. Vuoden 1554 vihkimyksessä toteutuivat molemmat.

Agricolan ja Juustenin vihkimys oli succession kannalta pelastava lenkki Ruotsin kirkolle. Kun arkkipiispa Laurentius Petri Nericius oli kuollut ja uusi arkkipiispa Laurentius Petri Gothus valittu, oli valtakunnassa yksi ainoa historiallisen seuraannon omaava piispa, nimittäin Turun piispanistuimelle siirtynyt Paavali Juusten. Vuonna 1575 arkkipiispan vihkimyksessä Juusten oli yhtenä toimittajista ja siten välittämässä seuraantoa edelleen. Tämä tapahtui yhdennelältoista hetkellä. Se oli Juustenin viimeinen tunnettu virkatoimi, runsaan kuu-kauden kuluttua hän kuoli Turussa.

Suomessa uskonpuhdistuksen aikana säilynyt katkeamaton ketju katkesi vasta 1884, jolloin samanaikaisten kuolemantapausten johdosta kaikki piispat vaihtuivat yhtä aikaa. Uusien piispojen vihkimyksen toimitti silloin yksi Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan arvostetuista professoreista. Viisikymmentä vuotta myöhemmin tämä historiallinen successio palautui anglikaanisen piispan ja Ruotsin arkkipiispan ollessa toimittamassa suomalaisen piispan vihkimystä. Tämän apostolisen succession palautumisen Lambeth-konferenssi anglikaanisen kirkon nimissä tunnusti vuonna 1948. Näin myös viime vuosikymmenen Porvoon sopimuksen valmisteluissa anglikaanisen osapuolen oli helppo tunnustaa meidän piispanvirkamme heidänkin mittapuidensa mukaiseksi historialliseksi piispuudeksi. Näin 450 vuotta sitten tapahtunut Mikael Agricolan ja Paavali Juustenin vihkimys ulottaa vaikutuksiaan vielä 2000-luvun teologisiin ja ekumeenisiin toimiin.

Mikael Agricolalle itselleen tämä vihkimys oli tärkeä. Se avasi hänelle uudet tehtävät kirkossa, se oli kutsu virkaan, jota hän ehti kuitenkin hoitaa vain noin kolme vuotta. Hänelle itselleen – kuten hänen teoksistaan voi päätellä – piispuus oli toisaalta yksi osa pappeutta ja pappisvirkaa, toisaalta hän arvosti sitä itsenäisenä ja kirkolle tärkeänä. Rukouskirjassaan hän käänsi Missale Aboensen rukouksen Pro papa nostro otsikolla: ”Pijspain edheste Rucous” seuraten muutoin tarkasti keskiaikaisen rukouksen tekstiä.

Kari Tarkiainen

Mitä tiedämme vuoden 1557 rauhansopimusneuvotteluista Ruotsin ja Venäjän välillä?

Aiheekseni oli annettu kertoa tässä symposiumissa Venäjän ulkoasiainhallinnon asiakirjoista, jotka koskevat vuoden 1557 rauhanneuvotteluja. Otan kuitenkin vapauden poiketa tästä otsikosta siten, että nostan venäläisen aineiston rinnalle myös ruotsalaisen dokumentaation, jota on luultu puuttuvaksi mutta joka on silti olemassa välittyneenä erään yksityiskokoelman kautta. Valitan sitä, että olen itse tietämättömyyttäni levittänyt käsitystä, että ruotsalaisia lähteitä ei ole. Tämä on johtunut siitä, että ne ovat vaikealöytöisiä eivätkä sijaitse arkistossa sillä paikalla, jossa niiden olisi pitänyt olla.¹ Tämän tilaisuuden kutsussakin sanotaan, että “matkasta kertova ruotsinkielinen muistio on hävinnyt tai tuhoutunut”². Kuitenkin se on olemassa – tosin jäljennöksen jäljennöksenä - ja olen pari viikkoa sitten käynyt sitä katsomassa Tukholmassa. Itse asiassa Ruotsin lähteet ovat yhtä tärkeitä kuin venäläiset ja niihin sisältyy yksi lievästi sensaatiomainen tietokin. Aiheeni muuttaminen on siksikin ehkä hyväksyttävä, että professori Gennadi Kovalenko ja tohtori Nina Kovalenka kertovat tässä symposiumissa nimenomaan vuoden 1557 venäläisistä asiakirjoista.

Tämän symposiumin konkreettisena lähtökohtanahan on ollut se asiakirja-aineisto, jota säilytetään Moskovassa Vanhojen Aktien Arkistossa fondissa numero 96 ja joka lahjoitettiin jäljennöksenä muutama vuosi sitten Kansallisarkistolle. Muistan itse, kuinka valtionarkiston hoitajana sain ilon ottaa vastaan tämän lahjan kauniina eleenä Moskovon Vanhojen Aktien Arkiston puolelta. Kysymyksessä on laaja dokumenttivihko, joka on päällekirjoituksensa mukaan “ulkoasiainviraston muistio välirauhansopimusta 40 vuodeksi solmimaan

saapuneiden ruotsalaisten lähettiläiden Sten Eerikinpojan, Mikael Agricolan sekä apulaisten oleskelusta Venäjällä, Novgorodissa ja Moskovassa”. Vihkoon sisältyy erilaisia ja eri-ikäisiä jäljennöksiä muinaisvenäläisistä teksteistä, joten se on oikeastaan kadonneiden asiakirjojen korvike osittain niinkin myöhäiseltä ajalta kuin 1700-luvulta.

Venäläiset lahjoittajat olivat hieman pettyneitä, kun myöhemmin osoittautui, että asiakirjat eivät olleet tuntemattomia Suomessa, vaan että niitä oli lainattu niin poliittisen historian esityksissä kuin elämäkerrallisissa teoksissa Mikael Agricolasta. Asiakirjojen käyttö ei kylläkään ole perustunut alkulähteeseen, vaan ruotsalaisen Venäjän tuntijan, professori Harald Hjärnen siitä vuonna 1884 julkaisemaan osittaiseen ruotsinnokseen.³ Tämä teos on tietysti ollut Venäjällä vaikeakäyttöinen, mutta kun siellä vastaava lähdekokonaisuus on ilmestynyt myös venäjäksi arvostetussa lähdejulkaisusarjassa jo vuonna 1910,⁴ ei asiakirjavihkon kohdalla voi puhua mistään lähdelöydöstä. Viimemainittu Helsingin yliopiston kirjaston Slavica-kokoelman avohyllyssä säilytetty kirja on ollut niin suosittu, että se on suorastaan luettu hajalle. Kahden erikielisen julkaisun olemassaolo tietysti selittää, miksi itse alkuperäislähdettä ei ole arkiston kätkeistä tarvinnut kaivaa kovin useasti esiin, niin että se on pysynyt verraten tuntemattomana.

Kuitenkin meillä on syytä vilpittömään iloon diplomaattisten papereiden kohta ilmestyessä tohtori Gennadi Kovalenkon ja hänen puolisonsa tohtori Nina Kovalenkan kääntäminä myös suomeksi, sillä kielellä, minkä maan oloja kevään 1557 rauhanneuvottelut olennaisesti koskivat. Kysymyksessä on merkittävä kulttuuriteko. Korostaisin kuitenkin sitä, että aiotussa julkaisussa pitäisi myös Ruotsissa säilynyt lähdekokonaisuus samoista tapahtumista ottaa jollakin tavoin huomioon. Venäläisten ja ruotsalaisten asiakirjojen ristivalaistus antaa talven ja kevään 1557 diplomaattisista tapahtumista dramaattisen kuvan, ja vasta molempien osapuolten dokumentaatio tekee mahdolliseksi objektiivisen käsityksen saamisen neuvotteluista.⁵ Tämä on välttämätöntä jo nimien oikeinkirjoituksen vuoksi, sillä ruotsalaisissa lähteissä venäläiset henkilön- ja paikanimet nimet ovat väärin, venäläisissä taas ruotsalaiset. Omakieliset nimet ovat sen sijaan enimmäkseen ymmärrettävät.

On itse asiassa hyvin harvinaista, ehkä aivan uniikkiakin, että näin kaukaisista diplomaattisista kosketuksista kahden eri valtion ja kulttuurin edustajien välillä on säilynyt hyvää informaatiota, jonka Suomen reformaattoria Mikael Agricolaa koskevat maininnat tekevät tekstit meille läheisiksi. Ennen asiakirjojen tarkastelua on kuitenkin syytä hahmottaa tausta siitä, miten neuvottelutilanteeseen oli tultu.

Ruotsi ja Venäjä, aiemmin nimenomaan Novgorod, olivat ammoisista ajoista olleet rajanaapureita, ja vuonna 1323 solmitussa Pähkinäsaaren rauhassa oli viimein saatu aikaan Karjalan ja Sisä-Suomen halki kulkeva rajalinjakin molempien valtojen välille. Missä raja oikein on pohjoisosaltaan kulkenut, on vieläkin tutkimuksessa osittain kiistanalaista, sillä linja erotteli harvaan asutuilla takamailla pikemmin vaihtelevia nautinta-alueita kuin aivan konkreettisia

territorioita. Myös aivan etelässä, kuten Retusaassa eli nykyisessä Kronstadtissa, kantoivat molemmat valtakunnat yhdessä veroa. Asutuksen tiivistyessä ja Ruotsin puolen väestön levittäytyessä uuden kaskitekniikan avulla rajan yli linjan epämääräisyys aiheutti runsaasti tulehtuneita tilanteita. Vuosien 1554 - 1557 sodan näkyvimpänä kiistakapulana oli yksi tällainen alue Karjalan kannaksella, niin sanottu Riitamaa, joka osui rajana toimineen Siestarjoen kahden haaran väliin. Se oli ruotsalaisen näkökannan mukaan Äyräpään kihlakuntaan kuuluva kaistale, leveydeltään noin viisi penikulmaa, joka oli asutettu Kustaa Vaasan toimesta suomalaisella väestöllä.

Rajariidat eivät aina olleet mieleen valtakuntien hallitsijoille, jotka pelkäsivät sellaisia eskaloituvia konflikteja, jotka sekoittivat heidän muun ulkopoliittikkansa kuvioita. Venäjän ja Ruotsin valtioiden asema oli 1500-luvun puolivälissä jokseenkin peilikuvamaista laatua. Venäjä, eli kuten tuolloin yleensä sanottiin Moskovan valtakunta, oli hiljattain ilmestynyt Euroopan näköpiiriin tataarivallan hämäristä, kun Novgorod oli kadonnut kartalta itsenäisenä valtiona. Se kasvoi räjähdysmäisesti suurvallaksi, jonka läntisin linnoitus, Ivangorod Suomenlahden etelärannalla, rakennettiin samana vuonna jolloin Columbus löysi Amerikan eli vuonna 1492. Venäjä oli ulkomailla eräänlaisen eksoottisen ihmettelyn kohde. Ensimmäinen perusteellinen länsimainen kuvaus Moskovan valtakunnasta, itävaltalaisen diplomaatin Sigismund von Herbersteinin *Rerum Moscoviticarum Commentarii*, ilmestyi vuonna 1549, ja on syytä olettaa, että se sisältyi Ruotsin lähettiläiden matkavarustuksiin vuonna 1557. Venäjän kauppa oli monelle Itämeren kaupungille elinehto, ja vuonna 1553, siis juuri käsiteltävän sodan alla, englantilainen Richard Chancellor oli avannut lännestä toisenkin meritien pohjoista kautta Venäjälle aina Arkangeliin asti.

Venäjän valtion isä oli suuri hallitsija Iivana III, kunnianimeltä gosudar, itsevalttias. Hän solmi avioliiton Bysantista Italiaan ajautuneen kreikkalaisen maanpakolaisprinsessan Sofian kanssa. Näin Rurikin sukuun liitettiin Rooman keisareiden perintö. Seuraavan suuriruhtinaan Vasili III:n aikana (1505–1533) hallitsijahuoneessa otettiin käyttöön keisarin eli tsaarin arvonimi, joka alkaa näkyä yleisemmin Iivana IV:n (hallitsijana 1547–1584) aikana. Iivana sai alamaisiltaan pelokkaan kunnioittavan lisänimen “Grosnyi”. Hän oli lahjakas, uskonnollinen, labiili persoonallisuus, jonka vainoharhaisuudesta ei Ruotsin lähettiläiden käynnin aikana kuitenkaan näkynyt mitään merkkejä. Pikemmin tsaarin kuva on vuoden 1557 papereissa lähinnä sovinnollinen. Hänet esitettään siinä valossa, että hän pystyi valtioviisautessaan ratkaisemaan vaikeitakin kiistoja.

Ruotsi oli myös modernissa mielessä syntynyt 1500-luvun alussa, mutta ei yhdistymisen ja kasvun, vaan jakaantumisen merkeissä. Unioni Tanskan ja Norjan kanssa hajosi uuden hallitsijan Kustaan noustessa valtaistuimelle. Kuningas oli kyllä sukua Sture-suvun valtionhoitajille, mutta silti hallitsijana nousukas. Valtakunnan arvostus ei ulkomailla ollut merkittävää. Itsenäistyminen laukaisi Ruotsissa kuitenkin odottamatonta voimaa, kun kuningas kehitti keskitettyä hallintoa ja tehokkaampaa verotusta. Näin eräänlainen suurvaltahengen siemen oli kylvetty Ruotsiinkin.⁶

Sota Ruotsin ja Venäjän välillä syttyi vuonna 1554 paikallisista syistä. Jatkuva epävarmuus koettiin molemmin puolin rajaa sietämättömänä, ja väkivaltaisuus purkautui lopulta laajoiksi hävitysretkiksi. Kun suomalaiset olivat saaneet Riitamaan lähellä sijaitsevassa Joutselässä talvella 1555 talonpoikaisella nostoväellä merkittävän torjuntavoiton, innostui Kustaakin asiasta, varusti Ruotsin puolella huomattavia lisäjoukkoja ja saapui Suomeen, jossa hän oleskeli vuoden ajan. Joutselän taisteluun liittyy kehuskeleva sanonta, että sata suomalaista vastaa sodassa tuhatta venäläistä, mikä sitten on kulkenut uhmaavana ilmaisuna pitkin Suomen sotahistoriaa.⁷ Itse ilmaisu ei ole kotimainen vaan kaukaista lainaa, sillä suhdeluvun löytää Herodotoksen Historiateoksesta vielä huimemmassa muodossa. Siellä se koski vähälukuisia helleeneitä, jotka taistelivat voitokkaasti persialaisten sotalaumoja vastaan.⁸

Tässä yhteydessä on turha kerrata sotatapahtumia, joihin kuului amiraali Jakob Baggen epäonnistunut merisotaretki Pähkinälinnaa vastaan ja suuri venäläinen vastahyökkäys Viipurin porteille. Tämän jälkeen sota raukesi kuin itsestään tasapeliksi, joka oli kuitenkin tuottanut suurta vahinkoa niin siviiliväestölle kuin kaupankäynnille. Laajoja alueita niin Kannaksella kuin Pohjanmaalla ja Venäjän puolella Inkerinmaalla oli autioitunut, venäläisiä kauppiaita oli pidätetty pitkiksi ajoiksi ja heidän tavaroitaan konfiskoitu, sotaväkeä oli kaatunut molemmin puolin tai joutunut vangiksi. Novgorodin käskynhaltijan lähettiläs Mikita Kusmin oli saanut istua diplomaatin statuksestaan huolimatta vankityrmässä Ruotsissa melkoisen ajan. Rajakysymys oli sodan päättyessä yhtä epäselvä kuin sen alussa. Syy, miksi kumpikaan hallitsija ei halunnut sodan jatkuvan, oli lähestyvä suuri pohjoiseurooppalainen kriisi, Liivinmaan ritarikuntavaltion hajoaminen, joka siirsi huomiota toiseen suuntaan. Itämeren koko poliittinen tilanne oli muuttumassa labiiliksi.

Näistä syistä Kustaa teki aloitteen rauhanneuvottelujen aloittamisesta lähettämällä sananviejän Novgorodiin ja Moskovaan. Lähettiläänä toimi Turun kirkkoherra maisteri Knuut, joka onnistui keväällä ja kesällä vuonna 1556 suorittamallaan matkalla hankkimaan suojelukirjan suuremmalle lähetystölle, jolla olisivat valtuudet solmia rauha. Tähän lähetystöön kuningas nimitti lokakuussa 1556 johtajaksi lankonsa valtaneuvos Sten Eerikinpoika Leijonhufvudin ja jäseniksi arkkipiispa Laurentius Petrin ja Turun piispan Mikael Agricolan sekä aatelismiehet Knut Knuutinpoika Lillien ja Bengt Gyltan sekä vielä sihteeriksi kuninkaan oman sihteerin Bengt Larsinpoika Stubben. Lähetystöllä oli kahden piispan vuoksi vahva klerikaalinen leima, sillä piispoilla oli vielä kappalaisensa mukanaan, mutta on muistettava, että Mikael Agricolan mandaatti oli lähinnä Suomen edustajan, jollainen aina tavallisesti oli mukana tämäntapaissa neuvotteluissa. Ennen lähetystön matkaa ilmapiiriä oli puhdistanut rajakokous, jossa kumpikin osapuoli oli esittänyt luettelon vastapuolen itselleen tuottamista vahingoista. Kauppa valtakuntien välillä oli myös lähtenyt käyntiin jo syksyllä 1556.⁹

Merkittävimmät ohjeet kuningas kuitenkin antoi valtaneuvos Sten Eerikinpojalle, jonka vastuulla koko hanke oli, kirjoittamalla että venäläiset

eivät luultavasti tapansa mukaan antaisi perään varsinaisissa riitakysymyksissä. Lähettilään tuli rauhan saamiseksi periaatteessa suostua heidän vaatimuksiinsa, joista kuningas ”pitäisi ne, jotka olivat kohtuullisia ja sopivia”. Näin lähetystölle annettiin heti kättelyssä lupa tehdä vastapuolelleen lupauksia, joihin lopullinen suostuminen jäisi kuninkaan tehtäväksi. Lähettiläiden piti lisäksi välttää kaikkea hiuksenhalkomista ja arvovalteriitaa. Pääasiassa tästä syystä neuvottelujen voidaankin sanoa sujuneen erittäin hyvin. Merkittävin lupaus oli sopimus suuresta rajakokouksesta, jossa uusi ja pitävä rajankäynti toteutettaisiin. Siitä ei koskaan tullut mitään.

Ruotsin ja Venäjän välisiä neuvotteluja häirtäsi aivan konkreettisesti yhteisen kielen puute. Osapuolet eivät osanneet toistensa kieliä, eikä latinakaan, tuon ajan diplomatian lingua franca, ollut käytössä Venäjällä. Neuvottelut olivat näin tulkkien varassa. Juuri Kustaa Vaasan aikana venäläiset olivat kouluttaneet useitakin tulkkeja Ruotsissa, ja vuodelta 1556 tiedetään, että Venäjällä toimi ainakin yksi tällainen ruotsia osaava tulkki, joka oli lähettiläiden käytettävissä. Sen lisäksi Novgorodissa ja Moskovassa oli saksaa osaavia tulkkeja.¹⁰ Ruotsissa venäjää osaavia tulkkeja toimi 1500-luvun puolivälissä kahtaalla, toisaalta kuninkaan kansliassa Tukholmassa ja toisaalta itärajalla Viipurin ja Savonlinnan linnoissa. Ammatti oli harvinainen, mutta korvaamaton, mikä saattoi johtaa jopa tulkin aatelointiin. Viipurissa toimi 1550-luvun keskivaiheilla kaksikin tällaista rälssimieheksi katsottavaa tulkkia, Hans Skalm ja Bertil Göraninpoika Mjöhund (suomeksi Vinttikoiria).¹¹ Tiedämme diplomaattiraportin ruotsinkielisestä versiosta, että juuri viimeksi mainittu Bertil-tulkki oli neuvottelukunnan pääkääntäjä, joka työskenteli yhdessä lähetystön sihteerin kanssa. Todennäköisesti tulkkeja oli silti useita, sillä pitkätkin kirjelmät käännettiin neuvottelun aikana miltei hetkessä kielestä toiseen, tsaarin 9. maaliskuuta 1557 antama laaja vastaus ruotsalaisille esimerkiksi vajaan yhdessä päivässä. Yksi lyhyt kirjelmä toimitettiin neuvottelujen aikana tsaarin kansliaan saksan kielellä.

Vuosisadan komeimman Suomen kamaralta itään matkanneen lähetystön vaiheet ovat verraten hyvin tunnetut. Suuri lähetystö – noin sata henkilöä – viipyi Viipurissa puolitoista kuukautta kuluttaen siellä voudintileistä päättäen valtavan määrän elintarvikkeita. Lähettiläät olivat varanneet mukaan arvokkaita lahjoja tsaarille – mm. kultaisen juomamaljan, jonka kannessa oli kellolaite, sekä omia lahjojaan – ja Ruotsin valtakunnan punaisella sinetillä koristetut kreditiivinsä, mutta myös paljon välttämätöntä arkipöytädokumentaatiota, luetteloita sodan tuhoista, Riitamaan kartan ja ammoisia rajakirjoja. Kun raja vihdoinkin avattiin tammikuussa 1557, lähetystö matkasi 37 reessä kolmessa päivässä Muolaan kautta Siestarjoelle, yöpyi viimeisessä Ruotsin puolen rajakylässä Metsäkylässä (nykyisessä Raivolassa) ja katosi tammikuun 18. päivänä talvisille teille kohti Novgorodia ja Moskovaa. Rajan toisella puolella odottivat venäläiset saattajat ja heidän 150 ajoneuvoaan. Lumi peitti rekien jäljet pitkällä, itään johtavalla uralla, jota seurue eteni huippuvauhtia vaihtaen tiheään vetojuhtiaan.

Kun lähetystö lopulta palasi Venäjältä samaiseen Metsäkylään Suomen puo-

lelle rajaa, elettiin huhtikuun 8. päivää 1557. Matkalaiset valitsivat tällä kertaa lyhyemmän rantatien Viipuriin, mikä merkitsi yhtä ainoaa yöpymistä tällä välillä. Kuten tunnettua, Turun piispa Mikael Agricola kuoli seuraavana päivänä tällä matkaosuudella, ennen kuin lähetystö saapui huhtikuun 10. päivänä Viipuriin. Hänen seuraajansa Paavali Juustenin piispainkronikan mukaan – joka on kirjoitettu joko 1560- tai luultavimmin 1570-luvulla¹² – kuolinpaikkana on pidetty Uudenkirkon (sittemmin Kuolemanjärven) pitäjän Kyrönniemeä. Tälle oletetulle kuolinpaikalle Suomenlahden rannalle pystytettiin vuonna 1900 kauniilla valurauta-aidalla ympäröity muistomerkki. Aitaus tuhoutui viime sodan jälkeisinä vuosina, mutta Kuolemajärvellä kesiaän viettävä Venäjän tiedeakatemian jäsen, kardiologi Vladimir Smirnov rakennutti sen vanhojen valokuvien mallin mukaan uudelleen kesällä 2000. Samalla paikalla vihittiin elokuussa 2001 käyttöön Agricolan muistolle omistettu pirttimuseo. Mainittakoon vielä, että Agricolan kuolinpäivää, huhtikuun 9. päivää, vietetään Suomessa yleisenä liputuspäivänä, suomen kielen päivänä ja että ruotsinkielinen Uusmaalainen osakuntakin pitää sitä vuosijuhlapäivänään.

Noin pari viikkoa sitten käyttämäni ruotsalaisten lähettiläiden diplomaattiraportti antaa Mikael Agricolan poismenosta, voisi sanoa sensaatiomaista kylä, osittain perinnäisestä poikkeavan kuvan, jota kukaan tutkija ei ole huomannut. Raportissa sanotaan seuraavasti: “Daghen ther näst tilförenne, bleff Mästher Mickel Agricola, dödh på vägen wti en by I Eurapå benämndh Seivaste. När man skulle hiälpa honom äffter hans ägen begäran wp aff Slädhen”. (suomeksi: Seuraavana päivänä, kuoli maisteri Mikael Agricola, tiellä Äyräpäässä kylässä nimeltä Seivästö. Kun häntä piti auttaa hänen omasta pyynnöstään ylös reestä).¹³ Seivästön (Styrsuddin) kylä sijaitsee jonkin verran idempänä kuin Kyrönniemi, mutta muuten samalla rantaviivalla. Jos diplomaattiraportin tieto pitää paikkansa, seisoo siis niin monumentti kuin pirttimuseo väärällä paikalla. Ehkä voin palata tähän yksityiskohtaan keskustelussa, koska sen lähdekriittinen selvittely veisi tässä turhaan aikaa. Juustenillakin on nimittäin ollut kronikkaansa hyvä lähde. Ei ole vielä syytä ryhtyä siirtämään monumenttia ja pirttimuseota toiselle paikalle.

Palatakseni lähetystön vaiheisiin oli niissä viidessä audienssissa ja neuvotteluissa, jotka käytiin Moskovassa, ja kolmessa Novgorodissa pidetyssä kokouksessa, ratkaistava lyhyesti sanoen seuraavat kiistakysymykset:

- kysymys sotasyyllisyydestä;
- kysymys neuvottelutasosta osapuolten välillä;
- kysymys hävitysten korvaamisesta;
- kysymys sotavankien vaihdosta; ja tärkeimpänä
- kysymys territorioista ja siihen liittyen uudesta rajanvedosta.

Näiden kysymysten lisäksi Ruotsin lähettiläät yrittivät, johdattaakseen pois huomion tärkeimmistä asioista, nostaa esiin kysymystä kristityn maailman yhteistyöstä jumalattomia tataareja vastaan, mutta tämä yritys ei ottanut neuvotteluissa juuri tulta.

Kaikki edellä mainitut kiistakysymykset ratkaistiin jo Moskovassa osapuolia tyydyttävällä tavalla, mutta useat niistä vain väliaikaisesti. On syytä korostaa, että Kustaa Vaasan joustavien ohjeiden lisäksi menestykseen olivat syynä venäläiset neuvottelijat, lihovimestari (jota ruotsalaiset sanoivat kansleriksi) Aleksej Adasjev ja diakki Ivan Mihailovits, jotka osoittivat kekseliäisyyttä kompromissien löytämiseksi. He luopuivat syyttämästä Kustaata sodan aloittajaksi. Dokumentteihin kirjattiin, että riita oli alkanut molemminpuolisina rajakahakoina, jotka hallitsijat sitoutuivat nyt estämään. Kansleri ja diakki eivät tulkinneet lopullisen sopimuksen solmimista Novgorodissa Ruotsin nöyryyttämiseksi – mitä se itse asiassa oli – vaan pelkästään “vanhan tavan” noudattamiseksi. Tähän ruotsalaiset saattoivat suostua, mutta eivät oman valtakuntansa vertaamiseen itsenäisyytensä menettäneeseen Novgorodiin. Kysymys oli sikälikin hankala, että aikaisemmin olivat Moskovassa sovitut ehdot kiristyneet Novgorodissa, mutta nyt sovittiin yhteisesti, että ne olisivat samat molemmissa paikoissa. Niinpä ruotsalainen sopimuksen kappale sinetöitiin jo Moskovassa.

Kysymys kauppiaiden omaisuuden korvaamisesta ja sotavankien vaihtamisesta ratkaistiin sovussa, joskin ruotsalaiset saivat niellä sen karvaan palan, että heidän piti ostaa sotavankinsa vapaiksi, kun taas venäläiset saivat vankinsa takaisin maksutta. Tärkein ongelma koski kuitenkin rajaa, erityisesti Riitamaata. Siitä ei päästy minkäänlaiseen sopuun, vaan kysymys lykättiin Eliaan päivänä vuonna 1559 Vuoksen äärellä pidettävään rajakokoukseen. Kummaltakin puolelta saisi kokoukseen osallistua neljä neuvottelijaa ja korkeintaan sata miestä. Näin jatkuvan eripurin kipinä jätettiin edelleen kytemään valtakuntien välillä. Perussopimuksessa oli kysymyksessä välirauha neljäksikymmeneksi vuodeksi, siis lyhyemmäksi aikaa kuin edellinen 60-vuotinen rauhansopimus.

Neuvotteluista kertovat asiakirjat ovat molemmin puolin asiallisesti huomattavan samankaltaisia, mutta venäläinen kopiovihko on niistä selvästi värikkäämpi. Siinä seuraavat eri sopimuksista ja kirjeistä tehdyt jäljennökset ja keskustelupöytäkirjat toisiaan, ja juhlapaikoista ja juhlista erityisesti Novgorodissa annetaan ilmeikkäitä kuvauksia. Siinä kerrotaan lahjoista tsaarille ja Ruotsin arkkipiispan sairaudesta. Dokumentin eri osat saattavat olla eri-ikäisiä; toistoja esiintyy ja kauniiden kyrillisten tekstien käsiala vaikuttaa vaihtelevalta. Vihkon proveniensi näyttää olevan Venäjän ulkoministeriön arkistosta. Lähempi analyysi tästä lähteestä tulee toivottavasti esille professori Gennadi Kovalenkon ja lehtori Nina Kovalenkan esityksissä.

Ruotsalainen diplomaattiraportti sisältää sekin jäljennöksiä sopimuksista, kirjeistä ja keskusteluista. Se on yhtenäistä käsialaa, paikoin hieman venäläistä lyhyempi, paikoin pitempi, ja tyyliltään paljon sitä kuivempi ilman niitä väriäikkäitä, joita venäläinen rinnakkaisteksti sisältää. Raportti on alusta loppuun yhden miehen työtä, luultavasti lähetystön sihteerin Bengt Larsinpoika Stubben aikaansaannos. Se on myös kirjoitettu yhtä painoa arvattavasti muistiinpanojen pohjalta ja luultavasti nimenomaan Viipurissa. Arvokkaaksi ruotsalaiset paperit tekee raporttiin liittyvä matkakuvaukseen eli itineraario, jossa luetellaan sähkö-

sanomatyyllillä lähetystön pysähdyspaikat, niiden väliset etäisyydet, neuvottelujen päivämäärät ja tärkeimmät tapahtumat. Saamme esimerkiksi tietää, että neuvottelijat kohtasivat toisensa Moskovassa myös maaliskuun 17. päivänä 1557, mistä kosketuksesta venäläiset lähteet eivät kerro mitään, vaan tämä kokous on luultavasti sulatettu edellisen yhteydenpidon kuvaukseen. Koska se oli viimeinen kokous ennen jäähyväisaudienssia ja pitoja 21. maaliskuuta, on luultavaa, että rauhansopimuksen lopullinen teksti hiottiin juuri siinä.¹⁴ Ruotsalaisessa diplomaattiraportissakin on pitkä kuvaus juuri tästä kokouksesta, joka tosin on päivätty päivää aikaisemmaksi kuin itineraariossa.

On tullut aika kertoa ruotsalaisen, kadonneeksi luullun diplomaattiraportin vaiheikas arkistohistoria. Teksti on säilynyt samanaikaisena jäljennöksenä Savonlinnan päällikön Gustav Fincken kopiokokoelmissa. Se on muodoltaan ohut valkoiseen pergamenttiin 1700-luvun alussa sidottu nide ja ollut osa arkistosihteeri Sven Leijonmarckin Kankaisten kartanosta Tukholmaan tuomaa arkistosiirtoa. Kokoelma luetteloitiin heti ja diplomaattiraportti on vuonna 1707 tehdyssä luettelossa nide numero yksi. Leijonmarck piti Kankaisten leveranssia erittäin arvokkaana, sillä se korvasi osittain Tukholman linnan palossa vuonna 1697 tuhoutuneita virallisia diplomaattisia papereita. Venäjän suhteita koskevia niteitä oli arkistossa kaikkiaan viisi, ja neljä niistä on säilynyt nykypäiviin eri arkistoyhteyksissä Tukholman valtionarkiston Muscovitica-kokoelmassa, Avskriftssamlingen-kokoelmassa, Skoklosterin arkistossa ja Nordinin kokoelmassa Uppsalan yliopiston kirjastossa. Vuoden 1557 lähetystön papereita on palloteltu eri kokoelmien välillä, kunnes ne lopulta on sijoitettu Muscovitican viimeisiin arkistokansioihin.¹⁵

Gustav Fincken kopiokokoelman synty on erittäin mielenkiintoinen prosessi, jota olen yrittänyt kuvailla eräässä tutkielmassa vuonna 1980. Suomesta on säilynyt 1500-luvulta suuri joukko Bielke-, Sparre-, Fleming-, Juusten- ja Horn-sukuisten viranhaltijoiden kopiokirjoja, joita kaikkia nykyään säilytetään Ruotsissa. Gustav Fincke ja hänen poikansa Gödick Fincke olivat molemmat Savonlinnan käskynhaltijoita ja hankkivat virkapaikkansa raja-aseman vuoksi haltuunsa kaiken diplomaattisen korrespondenssin, joka kulki Ruotsin ja Venäjän välillä Viipurin kautta. Jäljennösten laatua on voitu tarkastella vertaamalla niitä säilyneisiin alkuperäislähteisiin, ja se on kauttaaltaan korkea lukuun ottamatta ortografiaa, joka saattaa olla hyvinkin horjuvaa. Mitään lauseita tai sanoja ei ole esimerkiksi hypätty yli. Luultavasti kopioiminen on tapahtunut ääneen lukemalla. Vuoden 1557 alkuperäislähteitä ei ole olemassa, mutta voidaan olettaa, että tämäkin jäljennös diplomaattiraportista – tai sen jäljennöksestä – on suhteellisen luotettava.¹⁶

Lopuksi on kosketeltava Suomen reformaattorin Mikael Agricolan osuutta rauhanneuvotteluihin. Siitä ei ole varmoja tietoja, mutta jotain sentään voidaan epäsuorasti päätellä. Agricolan nimittämistä neuvottelukuntaan ei pidä ihmetellä, sillä Turun piispa oli luonnostaan sopiva rajamaakunnan edustajaksi lähetystössä. Olisi ollut pikemmin oudoksuttavaa, jos häntä ei olisi kelpuutettu matkalle mukaan. Agricola oli käynyt koulua Viipurissa, Venäjän raja-

kaupungissa, oppinut latinaa, saksaa ja kreikkaa sekä tutustunut Pohjanmaalla viime sodan hävityksiin. Kreikkalaisesta uskonnosta hänellä ei liene ollut mitään omaa käsitystä, eikä myöskään Venäjän kirkon virallisesta kielestä, kirkkoslaavista. Jossain hänen teoksissaan pilkahtaa samansävyinen kielteinen kuva venäläisistä, joka oli länsimaissa yleisesti vallitseva. On myös huomattava, ettei Agricolalla ollut mitään omaa diplomaattista kokemusta, vaan että hän oli tottuneempien lähettilästovereittensa rinnalla noviisi. Henkilönä Agricola oli melko jyrkkien kannanottojen mies, ei mikään laupias sananjulistaja, kuten on luultu.

Ainoa asiakirja, johon Mikael Agricola on saattanut painaa jälkensä, on lähettiläiden 13. maaliskuuta tsaarille jättämä vastauskirjelmä. Kirjelmän synty oli sellainen, että lähettiläät pyysivät audienssilla 9. maaliskuuta annettua vastausta myös kirjoitettuna käyttöönsä, koska arkkipiispa Laurentius Petri oli ollut sairas eikä ollut saanut paikan päällä kuulla kirjelmän sisältöä. Tämä arkkipiispan sairaus on saattanut olla diplomaattista laatua – mitä venäläiset näyttävät epäilleenkin – ja tarkoitettu nimenomaan tekstin haltuun saamiseksi. Vastaus kirjelmään valmistui näet ruotsalaisen lähteen mukaan pikavauhtia jo seuraavana päivänä 10. maaliskuuta. Laurentius Petri ja Mikael Agricola, venäläisen lähteen mukaan “arkkipiispa ja piispa”, olivat olleet sitä laatimassa, minkä jälkeen se oli arvatenkin saanut vielä käydä läpi muiden lähetystön jäsenten kontrollin ja hionnan. On siis täysi syy verrata molemmissa lähteissä tämän kirjelmän eri variantteja toisiinsa sillä silmällä, olisiko niissä ehkä tyypillisiä agricolamaisuuksia.

Ensiksikin on todettava, että ruotsalainen originaali ja sen venäläinen käännös ovat sisällöltään alkuosalta lähes täysin yhtäpitävät. Käännös on jopa erittäin sanatarkka eikä salaa ruotsalaisten melko räikeitäkin väitteitä. Loppuosasta kirjelmästä on kuitenkin jätetty pitkiä pätkiä kääntämättä, ja juuri tässä osassa on ehkä enemmän agricolamaisia, oppineita piirteitä. Samalla voi sanoa, että teksti on yllättävän jyrkkä ja esittelee Ruotsin näkökannat miltei uhmaten.

Kustaa Vaasa esitellään siinä rauhaa rakastavana kuninkaana, jonka kaikki Euroopan hallitsijat olivat tämän 36 hallitusvuoden jälkeen hyväksyneet vertaisekseen, vaikka hän alkuaan olikin valittu hallitsija, ei perintökuningas. Tsaaria pidetään kirjelmässä viisaana valtiomiehenä, mutta lähettiläät epäilivät samalla, ettei hänelle ollut kerrottu koko totuutta. Iivana IV:n edesmenneet edeltäjät esitellään tekstissä esikuvina, joiden rauhanomaisuutta nykyisenkin tsaarin pitäisi seurata. Pääkiistan aihe, rajalinja sinänsä, oli kerta kaikkiaan sellainen, että Riitamaa kuului Ruotsille, jonka edustajat olivat löytäneet kaikki sopimusten vanhat rajamerkit maastosta. Siksi venäläisten hirmuteot, talonpoikien surmaaminen, polttaminen, pahoinpitely ja seivästäminen tällä alueella oli täysin tuomittavaa. Sodan aikana venäläiset olivat tuhonneet 1200 tilaa, jotka aina olivat maksaneet veronsa Viipuriin. Myös Pohjanmaalla oli sattunut pahoja, mutta mittakaavaltaan pienempiä tuhoja.

Myös yhteydenpito Novgorodin käskynhaltijoihin oli Ruotsin Jumalan armosta valitulle ja voidellulle kuninkaalle perin nöyryyttävää. Kustaa oli kunin-

gas samassa mielessä kuin Raamatussa esiintyvät kuninkaat. “Palvelija ei voi olla hallitsijan veljenä”, lähettiläät kirjoittivat, ruotsalaisessa tekstissä vielä voimakkaammin, että “orja ei voi olla isäntänsä veli”. Vaikka he tiesivätkin, että Iivana halusi pitää kiinni vanhoista tavoista, he vetosivat häneen tässä asiassa. Koska Kustaa ei kuitenkaan ollut pikkutarkka eikä turhanylpeä, hän ehkä voisi antaa perään tässä asiassa, kunhan Novgorodin puolelta tuleviin rajanloukkauksiin saataisiin loppu.

Sitten lähettiläät esittivät sotatapahtumista oman versionsa. Amiraali Jakob Bagge ei olisi tehnyt ehkäisyretkeään Pähkinälinnan edustalle, jollei Venäjä olisi ensin kahdesti hyökännyt Suomeen. Amiraalin retki oli tarkoitettu estämään jatkuvat hyökkäilyt. Pohjanmaalla ja muuallakin oli pidätetty venäläisiä kauppiaita, koska heitä oli epäilty vakoilijoiksi. Sama koski lähettiläs Mikita Kusminia, jonka toimet olivat olleet epäilyttäviä. Kirjelmä päättyi vetoomukseen rauhan puolesta ja vankien vapauttamisesta sekä upeaan kuvaan Kannaksen talonpojista, jotka pääsisivät sodan päätyttyä taas kyntämään peltojaan ja kalastelemaan vesistöissään. Kirjelmän lukemisen jälkeen neuvotteluissa seurasi väittely, jossa venäläinen osapuoli pyrki laajalti korostamaan Novgorodin käskynhaltijoiden jaloa syntyperää. Mikael Agricola ei näytä osallistuneen keskusteluun, vaan sanaa käytti Ruotsin puolesta itse lähettiläs Sten Eerikinpoika.

Venäläisen ja ruotsalaisen diplomaattiraportin vertaaminen on tässä esitelmässäni tapahtunut aivan pinnallisesti. Se olisi kuitenkin kiintoisa, laaja tutkimustehtävä, mutta sangen vaativa ja aikaa vievä sekä itse asiassa useamman tieteenalan ja kielen pätevyyttä edellyttävä. Rinnastusten avulla olisi luultavasti mahdollista saada esiin vivahteita, jotka valaisevat molempien valtakuntien diplomaattista kulttuuria ja ajattelutavan eroja, puhumattakaan ilmaisujen eroista. Tällainen suuri tehtävä on molempien Kovalenkojen suomennostyön ansiosta olennaisesti helpottunut, mutta myös ruotsinkieliset asiakirjat olisi mielestäni syytä saada muodossa tai toisessa painetuiksi, ehkä suomennettuina samassa kirjassa. Tämä siitä syystä, että asiakirjakokonaisuudella on myös kiinnostavuutta suurelle yleisölle, etenkin kun Mikael Agricolan kuoleman 450-vuotisjuhla lähenee ja on ajankohtainen vuonna 2007.

On Suomen historian paradokseja, että reformaattorimme Mikael Agricola ja Venäjän kuuluisa ja pelottava tsaari Iivana IV Julma ovat kerran nähneet toisensa silmästä silmään Kremlin loisteliaissa saleissa. Voimme vain kuvitella, mitä maantieteestä syvästi kiinnostunut Mikael Agricola olisi ehkä kirjoittanut Venäjän matkastaan, jollei kuolema olisi korjannut häntä paluumatkalla pienessä Kannaksen rantakylässä, olipa se sitten Seivästö tai Kyrönniemi. Meillä olisi siinä tapauksessa ehkä käytettävissä Herbersteinin matkakuvaukselle sellainen rinnakkaisteos, joka kuuluisi omaan kirjallisuuteemme.

Viittet

- ¹ Katso tästä Kari Tarkiainen, Mikael Agricola ja Iivana Julma. Teoksessa Januksen kahdet kasvot. Vammala 2003 s.81.
- ² Jaakko Numminen, Kutsu Agricola-symposiumiin Turkuun 20.–21.9.2004.
- ³ Harald Hjärne, De äldsta svensk-ryska legationsakterna. Stockholm 1884.
- ⁴ Sbornjik Imperatorskago Russkogo Istoritskago Obstjestva. Tom 129. Dokumentti n:o 2. St. Petersburg 1910 ss.23–49.
- ⁵ Ruotsalaista aineiston on löytänyt ja käyttänyt todennäköisesti toistaiseksi ainoana tutkijana Arvo Viljanti teoksessa Gustav Vasas ryska krig 1554–1557. 1–2. K. Vitterhets- Historie och Antikvitetsakademiens handlingar. Historiska serien 2. Turku 1957.
- ⁶ Esitys perustuu julkaisemattomaan käsikirjoitukseeni “Venäjä-kuvan varhainen kehitys”, joka on luovutettu painettavaksi Johan Bäckman -instituutille.
- ⁷ Kaarlo Blomstedt, Henrik Klaunpoika Horn. Helsinki 1921 s.235.
- ⁸ Herodotos, Historiateos 1–2. Kreikan kielestä suomentanut Edvard Rein. Juva 1997 s.629.
- ⁹ Arvo Viljanti, mt. s. 657.
- ¹⁰ Kari Tarkiainen, Venäjätulkit ja slavistiikan harrastus Ruotsin valtakunnassa vv.1595–1661. Historiallinen Arkisto 64. Helsinki 1969 s.11, 105 (nootti 5).
- ¹¹ Mt. s. 15.
- ¹² Simo Heininen, Suomalaisen historiankirjoituksen synty. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 147. Helsinki 1989 ss.92–93.
- ¹³ RVA, Muscovitica 654. Copier utaf Legations Acter till Ryssland 1556–1557 fol.49.
- ¹⁴ Jäljennös itineraariosta VA, Grönbladin kokoelma II. Acta diplomatica sveco-russica 1463–1658, fol. 99ff.
- ¹⁵ Kari Tarkiainen, De Finckeska kopieböckerna – ett unikt avskriftsarkiv. Historisk Tidskrift för Finland 1980:1. Ekenäs 1980 ss.40–49.
- ¹⁶ Mt. ss.56–57.

Gennadi Kovalenko

Vuoden 1557 diplomatiakiista Venäjän ja Ruotsin välillä

Sen jälkeen kun v. 1364 päättyi Maunu Eerikinpojan hallituskausi, pysyivät Ruotsin ja Venäjän suhteet melkein kaksi vuosisataa suhteellisen rauhallisina. Aika ajoin syntyneet paikalliset välikohtaukset olivat lyhytaikaisia ja päättyivät rauhansopimuksiin, jotka tehtiin Pähkinäsaaren rauhan pohjalta.¹

1500-luvun puolivälissä pitkään kestäneen rauhan Ruotsin kanssa keskeytti sotasarja, jonka pani alulle vuosien 1554–1557 sota. Sotahistorian kannalta tämä sota on tutkittu perinpohjaisesti niin Ruotsi-Suomen kuin Venäjänkin historiografiassa,² mutta diplomatian kannalta sitä on tutkittu paljon vähemmän. Vuonna 1999 julkaistussa Venäjän 1400–1600-lukujen ulkopoliittikan historiassa vuoden 1557 neuvotteluja ei ole edes mainittu. L. A. Horoskevitsin perusteellisessa tutkielmassa Venäjän 1500-luvun puolivälin ulkopoliitiikasta on niille omistettu vain kolme sivua³. Kuitenkin nämä neuvottelut herättävät huomiota jo pelkästään siksi, että Sten Eerikinpojan lähetystö oli ensimmäinen itsenäisen Ruotsin valtion lähettämä täysilukuinen valtuuskunta, joka aiheutti yli puoli vuosisataa kestäneen kiistan “lähetystökäytännöstä”, ts. siitä, miten on toteutettava Ruotsin ja Venäjän välisiä diplomaattisuhteita.

Venäläinen osapuoli vaati, että ruotsalaisten tulee kääntyä Moskovan puoleen vain Novgorodin käskynhaltijoiden välityksellä. Kustaa Vaasa taas pyrki siihen, että tämä häntä nöyryyttävä käytäntö kumottaisiin ja diplomaattikontaktien puitteet muutettaisiin.

Tapa käydä valtioidemme välisiä neuvotteluja Novgorodin käskynhaltijoiden välityksellä oli otettu käyttöön sen jälkeen, kun Novgorod oli liitetty Moskovan valtioon. Ruotsi kuului silloin Kalmarin unioniin, jossa Tanska oli johtoasemassa. Mutta huolimatta siitä, että unioni oli jo hajonnut, Ruotsista

tullut itsenäinen valtio ja Kustaa Vaasa oli kruunattu sen kuninkaaksi, ei Ruotsin vaikutusvalta ollut Moskovon suurruhtinaan silmissä kasvanut. Siksi vuoden 1510 sopimus Venäjän ja Ruotsin välillä oli vuonna 1524 vahvistettu vain Novgorodissa. Tämä perinne jatkui myöhemminkin. Näin vuosina 1535 ja 1537 sopimuksentekijänä oli edelleenkin Novgorodin käskynhaltija.⁴

Tällainen menettelytapa osoitti toisaalta Novgorodin säilyttävän tietyn itsenäisyyden ulkopoliittisessa kanssakäymisessä⁵, mutta toisaalta Iivana IV vaatien vanhan tavan noudattamista uudessakin tilanteessa halusi korostaa olevansa arvovaltaisempi kuin Kustaa Vaasa. Tsaari piti häntä laittomana hallitsijana, ”talonpoikaissyntyisenä Smoolannista saapuneena lehmäpaimenena”⁶. Tästä syystä hän ei pitänyt Ruotsin kuningasta oikeutettuna käyttämään nimitystä Venäjän tsaarin ”veli”⁷ eikä näin ollen tunnustanut häntä vertaisekseen hallitsijaksi. Tällaisen politiikan tarkoituksen oli myöhemmin selittänyt hänen poikansa Fjodor Ivanovits: ”Se vain lisää meidän kunniamme, että muut hallitsijat lähettävät valtuuskuntansa meidän alamaistemme (palvelijoittemme) luokse”.

Ruotsin kuningasta loukkasi tsaarin pyrkimys rinnastaa hänet Novgorodin käskynhaltijoihin, siksi hän puolestaan teki kaiken saadakseen tsaarin luopumaan tällaisesta diplomatiakäytännöstä. Ongelman ratkaisuksi oli tarkoitettu Suomen herttuakunnan perustaminen vuonna 1556. Tämä kuninkaan ajatus käy ilmi hänen kirjeestään tsaarille, jonka toi Moskovaan Knut Juhansson. Siinä hän kirjoittaa: ”Jotta nyt voisimme lopettaa kiistan, olen minä lähettänyt poikani Juhanan Suomen herttuaksi. Näin ollen voi nyt Suur-Novgorodin käskynhaltija asioida hänen kanssaan.”

Tsaarin käskystä ulkoasiainviraston päämies Ivan Viskovatyi selitti Knut Juhanssonille, ettei kuningasta pitäisi loukata neuvottelukäynti Novgorodin käskynhaltijoiden kanssa, koska nämä ovat jalosukuisempia kuin Vaasa-suku. ”Mutta jos kuningas pysyy edelleenkin yhtä ylpeämielisenä eikä halua alentua neuvotteluihin meidän käskynhaltijoittemme kanssa, niin turha hänen on lähettiläitään luoksemme lähettää, sillä ei vanhoja perinteitä rikkoa voi”. Tsaari hylkäsi kuninkaan vaatimukset, viitaten Pähkinäsaaren rauhaan, jota hän ei halua rikkoa: ”Aina ovat pajarimme ja Novgorodin käskynhaltijamme rauhan solmineet ja välirauhasopimukset vahvistaneet kaikkien naapurimaiden hallitsijoiden kanssa vanhan tavan mukaisesti niin, kuin on minkin maan kanssa totuttu tekemään, eikä Ruotsinmaan ja Suur-Novgorodin välillä ole nyt mitään uutta otettu käyttöön vaan näin on tapahtunut aina ruhtinas Jurin ja Maunukuninkaan ajoilta lähtien, jolloin kaikki rauhat ja välirauhat olivat Novgorodin käskynhaltijan vahvistamia. Kaikki nämä rauhankirjat ja välirauhasopimukset ovat kansliassamme tallessa eikä Ruotsinmaalle ole näistä sopimuksista mitään häpeää ollut”.⁸

Näin ollen venäläisen osapuolen pääargumenttina tässä kiistassa oli ”vanha tapa” sekä sen muuttamisen mahdottomuus, koska se oli esi-isien aikoihin käytäntöön otettu. Iivana IV piti kiinni ”vanhasta tavasta” voidakseen käyttää sitä ideologisena perusteena näkemykselleen kansainvälisestä oikeus-

järjestelmästä, jonka mukaan valtioilla oli oma hierarkiansa (arvoasteikko). Hänen mielestään Ruotsi oli valtiollisesti ala-arvoisempi, koska se oli pitkään ollut Tanskan alaisena, koska siltä puuttui perinnöllinen kuninkuus ja koska kansainvälisten asioiden käsittelyyn osallistuivat säätyläiset. Toisena argumenttina oli Novgorodin käskynhaltijoiden ylhäinen syntyperä. He olivat: “pajareita, suurruhtinaiden lapsia ja lastenlapsia, ordan tsaarien lapsia, Puolan kuninkaan ja Liettuan ruhtinaan veljiä sekä Tverin, Rjazanin ja Suzdalin ruhtinaiden ynnä muiden suurten valtioiden hallitsijoiden sukulaisia ja lastenlapsia eivätkä tavallisia ihmisiä”. Samat argumentit oli esitetty myös vuonna 1557.

Huolimatta siitä millaisia ulkopoliittisia ja sotilaallisia etuja tavoitteli kumpikin osapuoli, juuri kiistakysymyksen retoriikka ja argumentointi herättää eniten huomiota. Siitä, miten kumpikin osapuoli perustelee näkemyksiään, voidaan nähdä, miten eroavat toisistaan osapuolten käsitykset kiistan kohteesta. Vuonna 1557 kiistan kohteena olivat ennen kaikkea periaatteet, joiden mukaan oli määriteltävä valtion ja sen hallitsijan ulkopoliittinen status.⁹

Juuri siksi kyseessä olevaa lähetystöä koskevat asiakirjat auttavat meitä näkemään venäläisten ja ruotsalaisten käsityserot valtiosta. Tältä kannalta katsottuna onkin tärkeitä asiakirjoja tutkittaessa saada selville ne ideologiset olosuhteet, jotka vaikuttavat tiettyjen mielipiteenilmausten syntyyn diskurssissa, joka kehittyi vuorollaan ideologisesti tietyssä kommunikaatiotilanteessa.

1550-luku oli nuorelle tsaarille aikaa, jolloin kehittyivät hänen käsityksensä itsevaltaisuudesta. Tuolloin hän luki paljon ja seurasi tapahtumia naapurimaissa. Hän huomasi, että melkein kaikissa Euroopan maissa valta kuuluu säädyistä (säätyläisistä) riippuville hallitsijoille eikä syntyperäisille kuninkaille. Siksi joitakin heistä hän ei halunnut tunnustaa veljikseen. Hän piti Ruotsin kuninkaan vallan heikkouden osoituksena sitä, että vuoden 1557 neuvotteluissa Ruotsin lähettiläät solmivat rauhan “Kustaa-kuninkaan ja Ruotsin kuningaskunnan valtaneuvosten puolesta”¹⁰. Tämä oli merkinä siitä, että kuningas jaksaa vallan säätyläisten kanssa, ja tästä syystä hän ei voi olla tsaarin vertainen.

Kaikesta huolimatta lähetystön asiakirjat todistavat, että neuvottelujen kulku oli rauhallinen. Valtuuston jäseniä ei nöyryytetty fyysisesti eivätkä he joutuneet kärsimään loukkaavista seremonioista niin kuin tapahtui vuoden 1569 lähettiläille.

Tsaari oli käskenyt mennä lähettiläitä vastaan esikaupunkiin nuolenheiton päähän viimeisistä taloista ja saattaa heidät Liettuan kartanoon¹¹, jonne majoitettiin tavallisesti Puolan, Liettuan, Ruotsin sekä Itävallan lähettiläitä, ja huolehtia heidän ruokailuistaan.¹²

Huomiota kiinnittää se seikka, että lähettiläitä vastassa ollut Fjodor Voksherinov ei tervehtinyt heitä tsaarin puolesta, vaan hänen kansliansa henkilökunnan puolesta. (“Kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja suuriruhtinaan Iivanan kansliasta olen saanut käskyn tulla teitä vastaan ja majoituspaikan teille näyttämään.”) Tämä koski vain Ruotsin lähettiläitä, mikä ei johtunut pelkästään ideologisista syistä, vaan siihen vaikutti myös poliittinen tilanne.¹³ Luultavasti sa-

masta syystä tsaari kielsi hovimiehiaan tulemasta vastaanottosalin eteishuoneeseen tervehtimään lähettiläitä perustellen kieltonsa sillä, "ettei suuri-ruhtinas Vasilin aikoina tervetuliaistilaisuutta järjestetty".

Lähetystöjen vierailuohjelmaan kuuluivat aina tsaarin audienssit, mistä riippui paljolti neuvottelujen onnistuminen. Se, montako audienssia tsaari suo lähettiläille, riippui lähettilästasosta ja valtioiden välisistä suhteista (Ruotsin lähettiläille oli suotu kolme audienssia). Tsaari saattoi yleensäkin kieltäytyä ottamasta lähettiläitä vastaan ja siten ilmaista tyytymättömyytensä lähettiläiden käyttäytymiseen tai lähetystön tehtävään. "Lähettiläiden häpäisemistä" oli se, ettei heitä otettu vastaan eikä päästetty tsaarin kättä suutelemaan. Tällaista sattui sekä Moskovassa että muissa maissa.¹⁴

Tsaari oli 24. helmikuuta ottanut lähettiläät vastaan Kremlin palatsin ruokailu-tuvassa, joka oli "rakennettu puusta", ja he saivat suudelle tsaarin kättä, mikä oli seremonian tärkein osa. Tämän jälkeen lähettiläät jättivät tsaarille valtuuskirjansa ja puheittensa tekstit, jotka oli kirjoitettu venäjäksi ja ruotsiksi, sekä luovuttivat kuningas Kustaan lähettämät lahjat, mikä kuului myös lähetystö-käytäntöön.

Audienssi päättyi juhlalliseen päivälliseen Fasettipalatsissa. (Lähettiläät söivät sinä päivänä tsaarin ja suuriruhtinaan luona Fasettipalatsissa "kulta-astioista"). Tsaari istui omassa pöydässä erillään muista ja lähettiläät istuivat "käyräpöydässä" ts. lisäpöydässä. Kun ruoka oli syöty, käski tsaari ja suuriruhtinas tarjoilla lähettiläille juomia, minkä jälkeen he saivat lähteä majataloonsa. Hunajan ja viinin tarjoaminen lähettiläille ruoan päälle tarkoitti kunnianosoitusta ja oli hyvin tärkeä venäläisessä diplomaetietikettissä.

Tämän audienssin jälkeen alkoivat neuvottelut, joita Venäjän puolelta kävivät Aleksei Adashev ja Ivan Viskovatyi. He esittivät lähettiläille hyvin jyrkät ehdot. Neuvottelujen avainkysymyksiä oli diplomaattisuhteiden toteuttaminen Venäjän ja Ruotsin välillä. Venäläinen osapuoli vaati vedoten sopimukseen, jonka olivat tehneet Maunu Eerikinpoika ja Novgorodin ruhtinas Juri¹⁵, sekä myöhemmin vuonna 1524 Kustaa Vaasan ja Vasili III tekemään sopimukseen, että vanha tapa, jonka mukaan Ruotsi ja Novgorod olivat tasavertaisia sopimuspuolia, on säilytettävä.

Ruotsin osapuoli halusi päästä suoriin kontakteihin Moskovan kanssa. Valtuuskunta perusteli sitä sillä, että Kustaa Vaasa on jo useampia vuosia ollut itsenäisen valtion hallitsijana, minkä ovat tunnustaneet muutkin Euroopan valtiot: "herramme kuningas on jo yli 36 vuotta voideltu hallitsijaksi ja nyt meidän armon kuningastamme keisari sekä muut oikeauskoiset kuninkaat ja hallitsijat pitävät laillisena valtion hallitsijana, jonka muut suuret hallitsijat ja kuninkaat tunnustavat vertaisekseen". Siksi on kuninkaan arvoa alentavaa neuvotella välitysmiesten kautta.

Tähän Viskovatyi ja Adashev vastasivat luetellen esimerkkejä Novgorodin käskynhaltijoiden syntyperästä: "kuunnelkaa, millaisia ihmisiä on Novgorodissa hallitsijamme käskynhaltijoina: ruhtinas Fjodor oli Dairinpoika ja Kazanin tsaarin Ibreinin pojanpoika, ruhtinas Mihailo Kislo ja ruhtinas Boris Gorbatyi ovat

Suzdalin ruhtinaita, Venäjän hallitsijoiden, tsaarien, perillisiä, ruhtinas Juri Mohailovits Bulgakov on neljännessä polvessa Liettuan kuninkaan veli, ja nyt on käskynhaltijana ruhtinas Mihail Glinski, jonka vielä joku aika sitten tunsivat monetkin Saksan valtakunnassa. Oleksei Danilovits Pleshejev kuuluu vanhaan pajarisukuun, jolla on ainakin 30 sukupolvea.” Ruotsin kuninkaasta he taas käyttivät halveksivaa sävyä nimittäen häntä alhaissyntyiseksi mieheksi, joka oli ennen harjoittanut karjakauppaa ja vain sattumalta joutunut valtaistuimelle.¹⁶

Näin ollen venäläisten kannalta määräytyi Ruotsin kuninkaan asema hallitsijahierarkiassa hänen syntyperänsä mukaan, kun taas ruotsalaisten mielestä tärkein oli hallitsijan suvereenisuus. Ruotsalainen osapuoli piti tärkeimpänä itsenäisen valtion hallitsijan reaalitilasta, jolloin kuninkaanvallan (legitiimisyys) laillisuus pohjautui säätyjen päätökseen (“Suuret hallitsijat ovat ensin Jumalan valitsemia, minkä jälkeen heidät maakunnat ja ihmiset hyväksyvät ja valinnan vahvistavat”).¹⁷

Venäläisen oikeuspolitiikan erikoisuutena oli se, että legitiiminä (laillisena) pidettiin Jumalan antamaa valtaa, mikä taas oli yhteydessä sukuperiaatteeseen.¹⁸ Siksi Iivana IV:stä tärkeimpänä perusteena hänen valtaistuimella ololleen ja sille, että hän vaati muita noudattamaan erikoissääntöjä häntä puhuteltaessa, oli se, että hän oli lähtöisin hyvin vanhasta tsaarisuvusta, joka polveutuu keisari Augustuksesta.

Tämän lisäksi venäläinen osapuoli piti tärkeänä diplomaattikontaktien toteuttamisjärjestystä, jossa ratkaisevana oli valtiota edustavien neuvottelijoiden syntyperä¹⁹. Vielä eräs tärkeä seikka oli se, että hallitsija on itsevaltiainen ja hänen valtansa on Jumalan antamaa, kaikki alamaiset rinnastettiin “holopeihin”, palvelijoihin.²⁰

On syytä sanoa, että 1500-luvun venäläiselle ei sanassa “holop” ollut mitään loukkaavaa. Se vain tarkoitti sopimuksetonta suhdetta vallanpitäjien ja alamaisten välillä, jota nimitettiin ministerialiteetiksi (kun taas länsieurooppalainen suhdetyyppi oli nimeltään vasalliteetti ja perustui sopimukseen).

Lähetystön asiakirjat osoittavat, että Ruotsissa tunnettiin melko hyvin Venäjän poliittisen järjestelmän ja valtiollisen ideologian erikoisuudet. Juuri siksi lähettiläät vaativat, että “vaikka Novgorodin käskynhaltijat ovat ylhäistä syntyperää, he siitä huolimatta ovat hallitsijan “holopeja”, palvelijoita, joita ei saa rinnastaa valittuun ja voideltuun hallitsijaan, kuninkaaseen”. Hyvin lyhyesti ja selvästi heidän ajatuksensa oli ilmaistu sanoilla: “ei palvelija voi olla hallitsijan veljenä”.

Näin ollen tämän diplomatiakiista siitä, onko Ruotsin kuninkaalla oikeus pitää itseään Venäjän tsaarin “veljenä” ja voiko hän kääntyä suoraan Moskovan puoleen ohittaen Novgorodin käskynhaltijat, näytti, miten suuresti eroavat venäläisen ja ruotsalaisen osapuolen käsitykset valtiovallan perusteista ja järjestämisperiaatteista.

Loppujen lopuksi Ruotsin lähettiläiden oli pakko suostua heille ehdotettuun sopimusmuotoon. Mutta tsaarikin puolestaan suostui myönnetyksiin: aikaisem-

min sodan syyksi kirjoitettu “välirauhan keskeytti kuninkaan ristinsuutelemisen kautta antaman valan rikkominen” muutettiin lievempään “välirauhan keskeytti rajaseudun asukkaiden kahakointi”. Oli myös luvattu vapauttaa vangit maksettua.²¹ Tsaari oli myös antanut anteeksi eräälle lähetystön jäsenelle, joka oli syyllistynyt ikonin vahingoittamiseen.

Näin ollen lähetystö oli täyttänyt sovittelutehtävänsä. Jäähyväisaudienssin jälkeen 24. maaliskuuta lähti valtuuskunta Novgorodiin. Novgorodin käskynhaltijoille Mihail Glinskille ja Aleksei Pleshsejeville oli lähetetty ohjekirje, jossa heitä käskettiin osoittamaan lähettäville kunnioitusta: “Kun Ruotsin lähettiläät saapuvat pajarien ja käskynhaltijoiden luo..., on heille tarjottava ruokaa..., ja pyydettyä heitä istumaan käyräpöytään, ettei heitä ylempänä kukaan muu istuisi. Oli käsketty heille osoittamaan kunniaa ja ruokailun jälkeen on heidän mukanaan lähetettävä pajaripoika heille hunajajuomia tarjoilemaan... Seuraavana päivänä on heidät taas kutsuttava ja kunnioituksella kohdeltava ja taas ruokailun jälkeen lähetettävä heille majataloon hunajajuomia”.²²

Novgorodissa vakiintuneen diplomaattikäytännön mukaisesti oli allekirjoitettu Pähkinäsaaren rauhaan pohjautuva rauhansopimus. Tukholmaan lähetettiin Ivan Zamytski, joka oli siellä läsnä kuninkaan ristiä suudellessa sopimusta vahvistaessaan.²³

Myöhemmin tätä Kustaan epäonnistunutta yritystä päästä nöyryyttävästä tavasta käytti venäläinen osapuoli hyväkseen lisäargumenttina kiistassa, jonka lopetti hallitsijasuvun vaihtuminen Venäjällä.

Iivana Julma, joka ei millään halunnut tunnustaa Ruotsin kuningasta vertaisekseen, ei voinut edes kuvitellakaan²⁴, että puoli vuosisataa myöhemmin Kustaa Vaasan pojanpojasta tulee ehdokas hänen valtaistuimelleen, ja nimenomaan Novgorodissa allekirjoitetaan sopimus tämän mahdollisesta valitsemisesta Venäjän tsaariksi.

Viitteet:

¹ Широкоград А. Северные войны России. М.- Минск, 2001. С.96, 104

² Hongelin M. Stridigheterna mellan Sverige och Ryssland under Gustaf I tid. Helsingfors, 1851; Tidander L. G. T. Kriget mellan Sverige och Ryssland 1555–1557. Västerås, 1888; Sundberg U. Svenska krig 1521–1814, 1998; Sundberg U. Svenska freder och stillestånd 1249–1814. 1999; Широкоград А. Северные войны России. Москва - Минск, 2001; Волков В. А. Войны и войска Московского государства. М., 2004

³ Хорошкевич А. Л. Россия в системе международных отношений середины XVI века. М., 2003. С. 193–195

⁴ Хорошкевич А. Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV-начала XVI в. М., 1980. С. 167

⁵ Samanlainen käytäntö oli myös Novgorodin ja Hansan sekä Liivinmaan välisissä suhteissa. (Казакова Н. А. О положении Новгорода в составе Русского государства в конце XV – первой половине XVI в. // Россия на путях централизации. М., 1982. С. 156–159).

- ⁶ Tähän oli ehkä vaikuttanut vääristetty tieto eräästä Kustaa Vaasan elämänvaiheesta: vuonna 1519 hän oli paennut Tanskasta pukeutuneena karjapaimeneksi. (Юзефович Л. А. «Как в посольских обычаях ведется. . .» М., 1988, С.19)
- ⁷ Sen ajan diplomatiakielessä käsite “veljeys” ei tarkoittanut sukulaisuutta eikä hallitsijoiden välisten suhteiden luonnetta vaan heidän poliittista tasavertaisuutta.
- ⁸ Сборник Русского исторического общества. Т. 129. СПб, 1910. С. 20–21
- ⁹ Толстиков А. «Холоп государю не брат» // Чело. 2000/2. С. 36
- ¹⁰ Флоря Б.Н. Иван Грозный. М., 2002. С.103, 109–111
- ¹¹ Juustenin lähetystö oli majoitettu Nogain kartanoon, ts. muslimien kartanoon, joka sijaitsi kaupungin ulkopuolella.
- ¹² Moskovan valtakunnan alueelle tultuaan diplomaattien ei enää tarvinnut itse huolehtia kulkuvälineistä eikä ruokailustaan, siitä piti huolen Moskovan valtio.
- ¹³ Юзефович Л. А. «Как в посольских обычаях ведется. . .» М., 1988. С.71–72
- ¹⁴ Юзефович Л. А. Указ. соч. С.46, 85
- ¹⁵ Vuonna 1571 Juhana III pyrki todistamaan, ettei Pähkinäsaaren rauhaa voi pitää presedenssinä, koska siihen aikaan Novgorod ei kuulunut Moskovan alaisuuteen, mistä seurauksena on, että Maunu oli tehnyt sopimuksen vertaisensa itsenäisen hallitsijan kanssa. Tähän tsaari vastasi, ettei Novgorod ole ollut milloinkaan erillään Moskovasta, koska siellä on ollut hallitsijana hänen esi-isänsä Aleksandr Nevski.
- ¹⁶ Грааля И. Иван Михайлов Висковатый. Карьера государственного деятеля в России XVI в. М, 1994. С. 211–212
- ¹⁷ См.: Толстиков А. Указ. соч. С. 38
- ¹⁸ Каравашкин А. В. Идея преемственности власти в России XVI – первой трети XVII вв. // Российская монархия: вопросы истории и теории. Воронеж, 1998. С. 28.
- ¹⁹ Толстиков А. Указ. соч. С. 37
- ²⁰ Venäjän kielessä sana “poddannyi” (alamainen) on sekä foneettisesti että semanttisesti lähellä sanaa “byt pod danju” (verollinen, veroa maksava). (Сепреев Ф. П. Формирование русского дипломатического языка. Львов, 1978. С. 122.)
- ²¹ “Lähettiläät pyysivät... , että tekstistä poistettaisiin se kohta, jossa sanotaan, että välirauhan keskeytti kuninkaan ristinsuutelemisen kautta antaman valan rikkominen, koska siitä koituu kuninkaalle ikuinen häpeä... Ja tsaari käski tekstiä muuttaa kirjoittamalla syyksi rajaseudun asukkaiden kahakoinnin“
- ²² Juustenin lähetystölle Novgorodissa järjestetty vastaanotto, jolloin lähettiläitä nöyryytettiin ja ryöstettiin, oli diplomaattiseremonian parodiointia.
- ²³ Полное собрание русских летописей. Т. XIII. С. 280
- ²⁴ Poliittisista syistä oli tsaari joksikin aikaa kieltäytynyt tästä menettelytavasta vuonna 1567, kun oli tehnyt Eerik XIV kanssa sopimuksen vaikutusalueiden rajaamisesta Baltiassa ja liitosta Puolaa vastaan; tuolloin hän oli tunnustanut Eerikin “veljekseen”. (“Tsaari ja suuriruhtinas tunnustaa Eerik-kuninkaan veljekseen sillä ehdolla, että Eerik-kuningas lähettää hänen luokseen Puolan kuninkaan sisaren Katariinan... Mutta jos kuningas ei lähetä Puolan kuninkaan sisarta Katariinaa tsaarin ja suuriruhtinaan luokse, niin ei sopimus ole enää voimassa eikä veljeys ole enää veljeyttä.”) (Полное собрание русских летописей. Т. XIII. С.403)

Professori Konstantin Dolgov

Venäläinen valtiollinen ajattelu 1500-luvulla ja Mikael Agricola

*“Autuaita ovat rauhantekijät,
sillä heidät pitää Jumalan lapsiksi
kutsuttaman”. (Matt. 5:9)*

Kysymys valtiollisesta ajattelusta liittyy mitä tiiviimmin kysymykseen valtios-
ta, sen tavoitteista, tehtävistä ja toiminnoista sekä sen sisä- ja ulkopoliitikasta.
Mikäli jätetään huomioimatta monenlaiset monimutkaiset ja yksityiset pohdin-
nat, voidaan sanoa, että valtiollisen ajattelun ja valtion tarkoitus on ratkaista
seuraavat kaksi ongelmaa:

1. luoda suotuisat materiaaliset ja henkiset olot kansan arvokkaalle elä-
mälle sekä
2. puolustaa kansaa kaikilta sisäisiltä ja ulkoisilta vihollisilta. Tämän ym-
märsivät jo menneisyyden valtiolliset toimijat, ja minä toivon, että
sen ymmärtävät myös tämän ajan valtiolliset toimijat, koska minkä
tahansa sodan tai konfliktin on loppujen lopuksi loputtava rauhaan,
koska rauha, toisin kuin sota, on ihmisrodun luonnollinen olotila.

Tässä suhteessa Suomi ja Suomen kansa ovat aina erottuneet rauhantah-
dollaan, joka on kehittynyt historiallisen kehityksen syvyyksissä. Juuri tämän
takia minua ei huolestuta ja kiinnosta niin paljon sotatoimiin ja konflikteihin
liittyvät faktat, vaan rauhan ja aselevon solmiminen. Tämän takia erityistä kiin-
nostusta herättää Ruotsin kanssa vuonna 1557 sovittu rauhansopimus, johon

kuuluivat tuolloin myös Suomi ja Venäjä. Koska rauhan ja aselevon solmiminen ovat aina monimutkaisia asioita, on molempien puolien tunnettava hyvin maa ja kansa, jonka kanssa he aikovat solmia rauhan ja pitää yllä ystävällisiä suhteita. Tämän takia molemmat delegaatiot edustivat mitä korkeinta tasoa. Kuningas Kustaa Vaasa nimitti ruotsalaisen delegaation, johon kuului myös piispa Mikael Agricola. Neuvottelut olivat erittäin vaikeat, mutta koska molemmat osapuolet olivat erittäin kiinnostuneita rauhansopimuksen solmimisesta, sopimus muodostettiin ja allekirjoitettiin molempien delegaatioiden jäsenten korkean pätevyyden ansiosta.

Venäläisen valtiollisen ajattelun erityispiirteitä kannattaa tarkastella paljon valtiollisia rakenteita aiemmin syntyneiden uskonnollisten, kulttuuristen ja intellektuaalisten tekijöiden toiminnan kautta. Myös ihmisen ja luonnon monimuotoiset keskinäiset suhteet on otettava huomioon.

Jos esimerkiksi puhutaan intellektuaalisten tekijöiden vaikutuksesta venäläisen valtiojärjestelmän syntyymiseen, muodostumiseen ja kehittymiseen, on kiinnitettävä huomiota siihen, että venäläisen ajattelun historiassa on aina ollut paljon arvoituksellista, salaista ja selittämätöntä. Kuka ja miten voi selittää venäläisen ajattelun liian pitkän ja viivästyneen heräämisen? Koska valtiojärjestelmä omaksuttiin Bysantista, niin hämmästyttä herättää yhdistelmä ”kaunopuheisesta” ja ”vaiteliaasta”, lähes mykästä Venäjästä. Mitä se oikein merkitsee? Miksi Venäjä oli vaiti niin monta vuosisataa eikä voinut ilmaista itseään ja monenlaista olemassaoloaan sanallisesti? Miksi se oli hiljaa niin kauan raskaista, elämäänsä liittyvistä ajatuksista, korkeista, Jumalaan liittyvistä ajatuksista, hengellisestä jähmettyneisyydestä ja laiskuudesta tai historiallisen horroksen kuvitteellisista unelmista ja puolinukkuksissa olost?

Venäjä kuitenkin ilmaisi ajatuksensa melko selvästi ja syvällisesti muinaisvenäläisessä ikonissa, joka korvasi Venäjän kansalle kirjallisuuden, filosofian, moraalien ja oikeuden, puhumattakaan teologiasta. Näin tästä ilmiöstä kirjoitti venäläinen ajattelija ja teologi **Georgij Florovskij** (1893–1979): ”Pietari Suuren aikaa edeltävien vaitelioiden vuosisatojen aikana koettiin ja kehitettiin paljon. Venäläinen ikoni todistaa jonkinlaisella esineellisellä kiistattomuudella muinaisvenäläisen hengellisen kokemuksen monimutkaisuudesta, syvällisyydestä ja todellisesta kauneudesta ja venäläisen sielun luovasta voimasta. Venäläisestä ikonitaiteesta puhutaan perustellusti ”teoretisointina väreissä”. Venäläinen ikoni jäi kuitenkin aivan mykäksi. Venäläinen sielu ei ilmennyt sanallisessa ja ajatuksellisessa taiteessa. Tämä ilmaisemattomuus ja sanomatta jättäminen vaikuttaa usein sairaalloiselta. Joskus sitä pidettiin takapajuisuutena tai primitiivisyytenä, jota selitettiin muinaisen Venäjän ja Bysantin välisillä yhteyksillä”.

Tuon ajan Bysantin ja Venäjän takapajuisuutta ja sivistymättömyyttä koskevat moitteet eivät pidä paikkaansa, sillä Bysantti oli tuolloin ainoa täysin todella sivistynyt maa koko läntisessä tai eurooppalaisessa maailmassa. Myöhemmin se jäi eläväksi kulttuuriseksi, erittäin luovaksi keskuksiksi. Paljon myöhemmin, aivan poliittisen romahduksensa aattona bysantilainen kulttuuri

ja uskonnollisuus kokivat uuden nousun, joka vaikutti koko italialaiseen renessanssiin. Tässä mielessä muinaisen Venäjän kriisi ei ollut takapajuisuuden ja sivistymättömyyden, vaan kulttuurin kriisi. Se oli todellinen kulttuurikriisi, bysanttilaisen kulttuurin kriisi venäläisessä sielussa. Venäläisen kansallis-historiallisen itsemääräämisen kaikkein ratkaisevimalla hetkellä bysanttilaiset traditiot katkesivat ja bysanttilainen kulttuuri jätettiin ja puoliksi unohdettiin. Tästä “kreikkalaisista kieltäytymisestä” alkoi Moskovan kulttuurikriisi.

Venäläisen kulttuurin historia alkaa Venäjän kastamisesta vuonna 988 Kio-vassa. Pakanallinen kulttuuri ikään kuin heitettiin sivuun, vaikka se oli olemas-sa vielä hyvin kauan ja jätti näkyviä ja eläviä jälkiä jäädessään moniksi vuosi-sadoiksi kansan muistiin, elämään, kansan olemukseen ja sieluun. Tämän takia ei sattumalta ja aivan perustellusti venäläinen uskonnollinen filosofi **Vladimir Sovoljev** (1853 -1900) puhui Venäjän kastamisesta kuin kansallisen tradition katkeamisesta, vaikka pakanuus ei kuollutkaan pitkään aikaan. Mutta kansalli-nen traditio todellakin katkesi tuolloin, mikä ilmeni kahden kulttuurin, “päivä- ja yökulttuurin”, kuten Georgij Florovskij niitä nimitti, syntymisessä. “Päivä-kulttuurin” edustajat olivat vähemmistönä, koska bysanttilainen kulttuuri oli pitkään kirjallisen tai kulttuurisen vähemmistön hallussa. Suuri osa kansasta eli tuon kulttuurin ulkopuolella. Juuri tämän takia “päiväkulttuurin” historia ei sel-vitä venäläistä hengellistä kohtaloa kokonaisuudessaan. Jossakin yksinker-taisimman kansan keskuudessa muodostui ja kehittyi toinen kulttuuri, jossa paikalliset pakanalliset kokemukset sulautuivat muinaisen mytologian ja kris-tillisen mielikuvituksen aiheisiin. Nämä kokemukset ilmaantuivat harvoin esil-le, koska ne tapahtuivat jossakin kansanelämän keskuudessa, mutta sen sijaan tuo kulttuuri kiehui kuin tulikuuma laava. Päivä- ja yökulttuurin väliset rajat eivät olleet selviä. Sitä vastoin rajat olivat erittäin epämääräiset, vaik-ka henkiset ja siveelliset asenteet olivat aina enemmän tai vähemmän sel-viä ja erilaisia.

Kuten filosofi Sovoljev syvällisesti sanoo: “Tässä tapauksessa tämä raja voidaan määrittää seuraavasti: “päiväkulttuuri” oli hengen ja älykkyyden kult-tuuri, se oli “älykäs” kulttuuri. “Yökulttuuri” oli unelmointia ja mieliku-vitusta... Itse asiassa kulttuurielämän sisäinen dynamiikka muodostuu aina tuol-laisten suuntausten ja pyrkimysten keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Muinaisvenäläisen kehityksen sairaalloisuus voidaan nähdä ennen kaikkea sii-nä, että “yöllinen” mielikuvitus välttää liian kauan ja liian sinnikkäästi “älykäs-tä” kokeilua ja puhdistautumista. Myöhemmin tässä kansan mielikuvituksen vapaudessa nähtiin yksi venäläisen kansansielun peruspiirteistä.

Muinaisvenäläisen hengellisen kehityksen vajavuus ja heikkous on osit-tain askeettisen karaistuneisuuden ja sielun henkevoitumisen puutteellisuudes-sa ja liiallisessa “sydämellisyydessä” ja “runollisuudessa” sekä alkuvoimaisuu-dessa. Tässä on sen kontrastin lähde, jolla voidaan kuvata bysanttilaisen “kui-vuuden” ja slaavilaisen “pehmeiden” vastakkaisuutta... Tie ei mene “uskosta” “tietoon”, eikä luottavaisuudesta epäluottamukseen ja kritiikkiin. Tie menee vaistonvaraisesta heikkotahtoisuudesta tahdolliseen vastuuseen, aikomuksista

ja intohimoista sielun ryhdikkyYTEEN, mielikuvituksesta ja pohdiskeluista hengellisen elämän, kokemuksen ja näkemisen eheyteen. Tämä tie on pitkä ja vaikea, älykkään ja sisäisen urotyön tie. Tuollaisten hengellis-psykologisten ongelmien keskuudessa elää ennen kaikkea venäläisen sielun tragedia. Historiallinen kohtalo toteutuu konkreettisissa tapahtumissa ja ratkaisuisissa, epävarmuudessa tai päättäväisyydessä konkreettisten elämäntehtävien edessä.”

Miten oikea ja syvä havainto! Venäjän kansan historiallinen kohtalo kehittyi koko olemassaolonsa aikana nimenomaan niiden historiallisten tehtävien ratkaisuisissa, jotka toisinaan näyttivät aivan mahdottomilta ratkaista, ja kuitenkin ne ratkaistiin, mutta ei muodollisten kategoriasysteemien, muodollisen morfologian tai kansansielun rakenteen avulla, kuten Euroopassa, (josta kirjoitti syvästi Hegel sekä hänen suuri kriitikonsa, tanskalainen filosofi S. Kirkegaard), vaan nimenomaan slaavilais-venäläisen maailman havaitsemisen avulla.

Venäläinen ajattelija ja diplomaatti **Konstantin Leontjev** (1831–1891) kirjoitti terävästi puolitoista vuosisataa sitten (ja 1900-luvulla espanjalainen filosofi, José Ortega-i-Gasset) eurooppalaisista seuraavasti: “Jos länsieurooppalaiset kansat liikkuvat tahdon ja järjen avulla, niin venäläiset ihmiset liikkuvat ennen kaikkea sydämen ja mielikuvituksen avulla, ja vasta sitten tahdon ja järjen avulla. Keskieurooppalainenhan ei sattumalta hävennyt vilpittömyyttä, omatuntoa ja hyvyttä “tyhmytenä”, toisin kuin venäläinen ihminen, joka odotti toisilta ihmisiltä ennen kaikkea nimenomaan hyvyttä, omatuntoa ja vilpittömyyttä. Tässä mielessä venäläinen valtiojärjestelmä, oikeustaju ja hengellisyys ovat mahdollisesti epämääräisiä ja hyväntahtoisia, mutta oikeudenmukaisia, mutta eurooppalainen valtiojärjestelmä, oikeustaju ja hengellisyys ovat muodollisia ja ankaria. Eurooppalaiset suhtautuvat muihin kansoihin ironisesti, sekä myös ylimielisesti ja halveksivasti pitäessään niitä takapajuisina, sivistymättöminä ja epädemokraattisina kansoina. Venäjän kansahan on aina nauttinut laajuutensa luonnollisesta vapaudesta, valtiottoman elämän vapaudesta, sisäisen individualisointinsa laajuudesta, ja sen takia se on aina suhtautunut muihin kansoihin hyväntahtoisesti, elänyt rauhassa niiden kanssa, ja mikäli se vihasi jotakuta, niin vain valloittajia ja orjuuttajia.”

Tämän takia läntisen ja itävenäläisen kulttuurin välille syntyi syvä ero. Kuuluisa venäläinen filosofi **Ivan Ilin** (1883–1954) kirjoitti seuraavasti: “Meillä koko kulttuuri on toisenlaista, omanlaistaan, ja sen lisäksi meillä on toisenlainen, erityinen hengellinen elämäntapa. Meillä on aivan toiset temppelit, toinen jumalanpalvelus, toinen hyvyys, toinen rohkeus, toinen elämäntapa perheessä; meillä on aivan toinen kirjallisuus, toinen musiikki, teatteri, maalaustaide, tanssi; ei ole sellaista tiedettä, ei sellaista lääketiedettä, ei sellaista oikeutta, ei sellaista suhtautumista rikokseen, ei sellaista arvoluokkaa, ei sellaista suhtautumista sankareihimme, neroihimme ja tsaareihimme... Sen lisäksi sielumme on avoin läntiselle kulttuurille: me näemme sen, me tutkimme sitä, tunnemme sen, ja mikäli siinä on jotakin opettelemista, niin opettelemme sen; me hallitsemme sen kielet ja arvostamme sen parhaiden taiteilijoiden taidetta; meillä on

sisäistämisen ja muuntautumisen taito. Eurooppalaisilla tätä taitoa ei ole. He ymmärtävät vain sen, joka on heidän kaltaistaan, vääristäen kaiken omalla tavallaan. Tämän takia Eurooppa Pietari Suuren ajoista alkaen varoi Venäjää, mutta Surovin ja Aleksanteri I:n aikana alkoi pelätä sitä. Ja se pelkää Venäjää tähän päivään saakka, vaikka poliittiset olosuhteet ovat muuttuneet huomattavasti. Ja tähän päivään saakka Venäjää yritetään heikentää erilaisin tavoin – yrityksistä sisällyttää se pieniin valtiojärjestelmiin läntisten valtiojärjestelmien ja -muotojen tyrkyttämiseen ja poliittisen ja diplomaattisen eristämisen yrityksiin saakka paljastamalla sen ”aggressiivisuus”, ”totalitaarisuus”, ”sivistymättömyys”, jne.”

Palatkaamme venäläisen kulttuurin ja valtiojärjestelmän muodostumiseen. On selvää, että Venäjä otti kasteen Bysantilta, määräsi historiallisen kohtalonsa, kulttuurihistoriallisen ja valtiollisen tiensä, koska kasteen myötä heräsi venäläinen sielu, kansallisuus ja itsetunto, mikä edellytti valtavia keskinäisiä yhteyksiä ympäröivään valtiollis-poliittiseen maailmaan. Tämän vuoksi ei pidä unohtaa sitä, että bysanttilainen vaikutus ei ollut niinkään suoraa, vaan välillistä. Ratkaisevaa oli Kyrilloksen ja Mefodiuksen perinnön hyväksyminen, eikä bysanttilaisen kulttuurin suora omaksuminen. Suora hengelliskulttuurinen kosketus Bysanttiin ja kreikkalaiseen alkuvoimaisuuteen oli toissijaista. Myös Venäjän Bysantin valtiojärjestelmän omaksuminen oli toissijaista.

Seuraavaksi kerrotaan siitä, mikä meitä yhdistää Mikael Agricolaan, Uuden testamentin suomentajaan. Raamatun kääntäminen on aina ollut ja on yhä todellinen historiallinen tapahtuma kansan kohtalossa, se on aina merkinnyt ja merkitsee yhä urotekoa ja kehitystä. Kääntäminen ei merkitse sitä, että sanat korvataan toisilla, vaan kääntäminen on aina suuri luomistyö. Kääntäminen on kielten yhdistämistä, mutta jokainen kieli on kokonainen maailmankuva ja maailmankatsomus. Todellinen, erityisesti sellaisten kirjojen kuten Raamatun, kääntäminen on hengellinen vallankumous. Sellainen oli myös Lutherin tekemä Raamatun saksankielinen käännös. Samanlaiseksi hengelliseksi vallankumoukseksi tuli myös Uuden testamentin suomennos, jonka teki Mikael Agricola. Samanlainen vallankumous oli myös Kyrilloksen ja Methodiuksen Uuden testamentin kääntäminen kirkkoslaavin kielelle. Silloin tapahtui ”slaavilaisen” kielen muodostuminen, sen sisäinen kristinuskoon kääntymisen, slaavilaisen ajatuksen ja sanan alkuvoiman ja kansan sielun uudistuminen. ”Slaavilainen” kieli muodostui ja vahvistui nimenomaan kristillisissä kouluissa ja kreikkalaisen kirkollisen kielen voimakkaan vaikutuksen alaisena, ja tämä ei ollut vain sanallinen prosessi, mutta nimenomaan ajatuksen muodostuminen. Kristillisyyden vaikutus tuntuu uskonnollisia teemoja huomattavasti kauempana ja syvemmällä, nimittäin ajattelutavassa. Sanoisin jopa, että ei vain ajattelutavassa, vaan myös ajattelun substanssissa, joka tulee yhä perusteellisemmaksi, universaalimmaksi, nykyaikaisemmaksi ja täsmällisemmäksi. Tämä koskee myös saksalaista ajattelua Lutherin jälkeen, suomalaista ajattelua Mikael Agricolan jälkeen ja myöskin venäläistä ajattelua Kyrilloksen ja Methodiuksen jälkeen. Tätä tarkoittaa ”ajatuksen yhteensovittaminen”, ajatuksen ja sanan yhtenäisyys Raamatun luovan kääntämisen tuloksena.

Valtiojärjestelmän muotoutuminen ja kehitys Vanhalla Venäjällä. Tataarien hyökkäyksestä tuli kauhea onnettomuus ja valtakunnallinen katastrofi – “Venäjän maan tuho”. Venäjän valtiojärjestelmä itsenäisenä tuhoutui lähes kokonaan. Sitä paitsi Kazanin kaanikunta, mongolien ja tataarien hyökkäyksen jäännös, yhdistyi lopullisesti Venäjän valtioon muutamaa vuotta ennen vuoden 1557 lähetystä. Hyökkäyksen vaikutus ei ollut kovin turmiollinen venäläiselle kulttuurille, koska Venäjän kansan kulttuuri oli paljon korkeammalla kuin valloittajien kulttuuri. Siksi mongolitataarien ies ei ollut aikakausien raja, väli-aika tai murros Venäjän kansan historiallisessa luomistyössä, sen mielialoissa ja pyrkimyksissä. Kulttuuri vain siirtyi pohjoiseen päin, jonne valloittajat eivät päässeet. Tällä tavalla kulttuurin kehitys ei keskeytynyt vaan jatkui. Niinpä 1200-luku oli merkittävien kulttuurihankkeiden vuosisata. 1300-luku merkitsi eteläslaavilaisten vaikutteiden nousua jatkona Bysantin uudelle kulttuuriselle liikkeelle – paleologien elpymiselle ja vahvistuville suhteille Konstantinopolin ja Athosvuorella sijaitsevan munkkitasavallan kanssa. Ilmestyi valtava määrä uskonnollisfilosofisen kirjallisuuden käännöksiä. 1300-luku on Venäjällä erakkouden ja luostareiden elpymisen aikaa, Pyhän Sergei Radonežilaisen (n.1321–1391) vuosisata. Juuri tähän aikaan kukoisti Novgorod-in ikoni-maalauksen koulukunta. 1300- ja 1400-luvuilla Venäjä koki ikään kuin uuden Bysantin vaikutuksen. Kulttuurin elpyminen oli kuitenkin kriisin ja katkoksen alkua. Kyseessä ei ollut kulttuurinen vaan ennen kaikkea kansallinen ja valtiollinen kriisi, joka liittyi uskonnollispoliittisen tietoisuuden heräämiseen, Moskovan valtakunnallisen merkittävyyden kasvuun ja tarpeeseen olla kirkkopoliittisesti Konstantinopolista riippumaton.

Pian pidettiin Firenzen kirkolliskokous (1438–1439), jossa kreikkalaiset osoittivat luopumisensa uskostaan ja kirkostaan. Tästä tuli Venäjän ortodoksisen kirkon itsenäisyysjulistuksen syy ja peruste. Konstantinopolin romahdus vaikutti melko olennaisesti Venäjän kansan asennoitumiseen. Lopun aikojen (eskatologinen) mieliala ja odotus sekä maailmanlopun aavistus ilmaantuivat. Tähän aikaan ilmestyy teoria “kolmannesta Roomasta”: “Kun kaksi Roomaa on kaatunut, kolmas on pystyssä eikä neljättä saa olla.” Kuva Moskovasta kolmantena Roomana siirtyi lähestyvän maailmanlopun näyttämölle. Moskova on kolmas ja viimeinen Rooma ja siten Venäjän tsaari on ainoa ja viimeinen koko maailman hallitsija. Tehtäväksi asetettiin vaihtaa toinen Rooma kolmanteen Roomaan, ei elvyttää Roomaa sellaisenaan; rakentaa uusi Rooma entisen, rappeutuneen, langenneen ja turmeltuneen sijaan, ei jatkaa ja kehittää Bysantin perinteitä. Kuten eräs venäläinen ajattelija on huomauttanut: “Venäjän tsaarit halusivat olla Bysantin keisareiden seuraajia lähtemättä Moskovasta ja astumatta Konstantinopoliin.” Konstantinopolin paikan vei vähitellen Etelä-Eurooppa, jonka kanssa Venäjä solmi yhä tiiviimmät suhteet. Esimerkiksi Iivana III:n (1440-1505) ja Sofia Paleologin (1448-1503) avioliitto ei ollut niinkään Bysantin vaikutuksen voimistumista Moskovassa, vaan Venäjän länsimaalaistumisen alku, koska tsaaritar oli kasvatettu valtioliitossa, mutta vihitty Vatikaanissa. Venäjä lähentyi Italian ja ylipäättään Euroopan kanssa. Iivana III kutsui hoviinsa suu-

ren määrän eurooppalaisia asiantuntijoita. Moskovan Kremlin rakensivat italialaiset arkkitehdit. Jos Iivana III oli zapadnikki (länsimielinen), niin hänen poikansa Vasili III (1479–1533) oli vielä voimakkaammin zapadnikki. Eikä Vasili III lainkaan sattumalta toteuttanut samaa ankaran ja määräävän hallitsijan politiikkaa, jota vuotta ennen hänen kuolemaansa kuvasi Niccolo Macchiavelli kuuluisassa kirjassaan Ruhtinas.

1300-luvulla ja erityisesti 1400-luvulla lähes kaikki Venäjän kansalliset tehtävät oli asetettu:

1. Kristillis-bysanttilaisesta perinteestä laadittiin itsenäinen, uusi kansallinen uskon muoto ja otettiin kristinusko käytäntöön kaikilla elämän aloilla.
2. Poliittisen tehtävän pohjana oli yhtenäisen valtion luominen. Tähän pyrkivät kaikki Venäjän tsaarit.
3. Oman oikeusjärjestyksen ja oikeusprosessin luominen ilman roomalaista oikeutta kristillisen oikeustajun tosiasiallisen muotoutumattomuuden oloissa.
4. Kansanopetuksen ongelmien ratkaisun ja taiteiden kehittämisen välttämättömyys perustamalla kirkollisia kouluja ja luostareita.
5. Kansainvälisten suhteiden kehittyminen: sodat Viron, Puolan ja Liettuan kanssa. Nämä konfliktit eivät olleet kovin vakavia, mutta samanaikaisesti Venäjä lähentyi eurooppalaisten maiden kanssa Euroopan kanssa solmitun rauhan vuoksi ja sen tähden, että omaa maata varjeltiin Aasialta.

Näitä tehtäviä yrittivät ratkaista sekä Iivana III, Vasili III että Iivana IV (Iivana Julma, 1530–1584). He onnistuivat tekemään paljon, mutta moni asia jäi ratkaisematta.

Venäjän valtiojärjestelmä muotoutui näin 1300–1500-luvuilla venäläisen kulttuurin rikkaiden perinteiden pohjalle kristinuskon ja ortodoksisen kirkon suoran vaikutuksen alla ja lisäksi venäläisen mentaliteetin ja ajattelun alaisuudessa.

Venäläinen ymmärsi, että valtiossa ja valtiota varten hän oli velvollinen kantamaan kohtuuttomia rasituksia ja tekemään uhrauksia, mutta sisimmässään hän haaveili täydestä vapaudesta kaikesta valtion taakasta. Valtion kehitys kulki juuri tähän suuntaan. Riittää todeta, että venäläinen valtiollisoikeudellinen järjestys luotiin yhteiskunnan kaikkien kerrosten itsehallinnon avulla. Vastoin yleistä Venäjällä ja ulkomailla vallitsevaa käsitystä venäläinen valtiojärjestelmä ei ollut niinkään keskushallinto kuin itsehallinto. Kirkossa, seurakunnissa, eri uskontokunnissa, kaupungeissa ja kylissä sekä semstvolaitoksessa oli itsehallinto. Kauppiailla, aatelisilla, talonpojilla, yliopistoilla, osuuskunnilla, ammattikunnilla, teollisuudella ym. oli oma itsehallinto. Tosin tällainen yleinen itsehallinto syntyi huomattavan myöhään.

Ivan Iljin on kirjoittanut siitä, miten venäläinen käsittää valtion: “Valtio on

hänelle elävä moraalinen yhteys, solidaarisuuden ja ihmisten yhteiselämän organismi, vapaa ja oikeudenmukainen. Moraalisesti kasvoton valtio voi vain suututtaa häntä. Hän yrittää tuoda rakkautta valtioon ja politiikkaan, hän kyselee valtion uskonnollisia valtuuksia. Jos hän ei sellaisia löydä, hän on valmis sanoutumaan irti valtiosta. Viisaasta eurooppalaisesta tämä saattaa vaikuttaa naiivilta ja lapselliselta; hän vain hymähtää ja kohauttaa olkapäitään. Venäläinen haluaa tietää, että oikeus, valtio ja politiikka kasvavat sielun pyhien juurien syvyydestä, ovat Jumalan kasvojen edessä, ovat rakkauden pyhittämiä, liittyvät veljeyteen, vaativat oikeudenmukaisuutta ja ovat yhtä suurta perhettä.” Jos tämä onnistuu, silloin ihminen uskaltautuu vapaaehtoiseen kuuliaisuuteen ja kieltämykseen, lojaalisuuteen vapaasta tahdosta, hänestä tulee vapaa kansalainen, joka täyttää kansalaisen ja poliittisen kutsumuksen. Tämä vapaa ja yksilön arvoinen kansalaisen velvoite lojaalisuuteen on myös demokratian perimmäisin ja runsassisältöisin olemus.

Tehdessäni yhteenvetoa pohdinnoistani haluaisin panna merkille, että Agricola Lutherin oppilaana pyrki luonnollisesti jatkamaan ja kehittämään tämän opetusta Suomessa. Poiketen uskonpuhdistuksen perustajista – Lutherista, Calvinista ja Zwinglistä – Agricola oli ja pysyi aitona humanistina. Kun Luther vuosien myötä asettui yhä leppymättömämpään asemaan jopa suhteessa omiin työtovereihinsa ja vaati mitä ankarimpia toimenpiteitä talonpoikia kohtaan, kun Zwingli ajoi pois entiset liittolaisensa, anabaptistit, ja lopetti aristokraattien vastustuksen, kun Calvinista tuli äärimmäisen suvaitsematon aatteellisia ja poliittisia vastustajiaan kohtaan ja hän otti käyttöön ankan yksityis- ja yhteiskuntaelämän sääntelyn, Mikael Agricola pysyi uskollisena omalle syvästi inhimilliselle, humanistiselle vakaumukselleen, jonka mukaan jokainen ihminen on Jumalan luoma. Hengellisenä ja maan päällä jumalallista kutsumustaan toteuttavana olentona ihminen vaatii hellävaraista kohtelua. Juuri tämän vuoksi Agricola sai vähitellen ilman minkäänlaista väkivaltaa läpi omat uskonpuhdistusideansa. Hän erosi muista uskonpuhdistajista suunnattoman sivistyneisyytensä, oppineisuutensa, tapahtumien kulun syvän ymmärtämiskykynsä sekä yhteiskunnallisen ja poliittisen avarakatseisuutensa puolesta niin, että hänen ei ollut mahdollista ainoastaan ottaa itselleen kaikkein tärkeimmät, Suomen kansan ja valtion edessä olevat tehtävät, vaan myös löytää ja hahmotella niiden ratkaisutavat. Agricolalle Jeesuksen vuorisäärnan peruskäskyillä, erityisesti hänen sanoillaan “Autuaita ovat rauhantekijät: he saavat Jumalan lapsen nimen” (Matt. 5: 9) ei ollut muodollista luonnetta vaan syvästi hengellinen ja sisältörikas luonne, sillä ilman näiden käskyjen täyttämistä, ilman rauhaa maan päällä, on mahdollista elää, luoda ja rukoilla. Agricolan merkitystä ei ole mielestäni arvioitu lop-puun asti. Ei ainoastaan Suomelle, Ruotsille ja muille Skandinavian maille, vaan myös koko Euroo-palle Agricola teki paljon tärkeää, syvällistä ja perustavanlaatuaista uskonnon alueella. Tästä lähteestä kuten viisauden aarreaitasta kansat ammentavat vielä monien vuosisatojen ajan sitä, mikä heille on välttämättömyyksiä niin maallista kuin taivaallistakin elämää varten.

Sergei Bogatyrev

Piispa ja tsaari: Mitä Mikael Agricola osasi kertoa Iivana Julmasta?

Tässä tiivistelmässä tarkastellaan vuonna 1557 Iivana Julman tavannutta lähetystöä, johon myös Mikael Agricola osallistui, kahden kulttuurin, pohjoisen uskonpuhdistuksen ja venäläisen ortodoksisuuden, kohtaamisena. Missä määrin nämä kaksi kulttuuria ymmärsivät toisiaan?

Agricolan rooli vuoden 1557 lähetystössä

Venäläisten arkistojen diplomaattisista materiaaleista selviää se, missä määrin Ruotsin kuninkaan lähetit tunsivat venäläisiä poliittisia ja kulttuurisia käsitteitä. Dokumentit sisältävät myös epäsuoria tietoja Agricolan roolista lähetystön työssä.

Tärkein lähde on 1500-luvun lähetystökirja, joka on julkaistu kaksi kertaa: Harald Hjärnen kirjassa “De äldsta svensk-ryska legationsakterna” (1884) ja N. P. Lihatševin kirjassa “Sbornik Russkogo istoričeskogo obščestva” (“Kokoelmateos Venäjän historiallisesta yhteiskunnasta”) (1910).

Käänsikö Agricola ruotsalaisen lähetystön dokumentteja venäjäksi?

Lähetystökirjaan sisältyvät ruotsalaisten dokumenttien käännökset venäjän kielelle ovat erityisen tärkeitä tutkittaessa kuninkaallisten lähettiläiden käsitystä Venäjästä.

Kolme ruotsalaisten dokumenttien käännöstä venäjäksi:

- A. Käännös lähettiläiden toimeksiannoista, 24. helmikuuta 1557, venäläisen osapuolen tekemä käännös
- B. Käännös lähettiläiden toimeksiannoista, 24. helmikuuta 1557, kuninkaallisten lähettiläiden tekemä käännös
- C. Käännös kuninkaallisten lähettiläiden vastauksesta, 13. maaliskuuta 1557, kuninkaallisten lähettiläiden tekemä käännös

Kuinka monta kääntäjää ruotsalaisessa lähetystössä oli?

Kääntäjä B

- osasi venäjän kielen tarpeeksi hyvin pystyäkseen välittämään tekstin ajatuksen
- vaikeuksia venäläisten kielioppirakenteiden ja sananvalintojen kanssa

Kääntäjä C

- osasi tarpeeksi hyvin venäjän kielen pystyäkseen välittämään tekstin ajatuksen
- vaikeuksia venäläisten kielioppirakenteiden ja sananvalintojen kanssa
- käytti samoja kielioppirakenteita ja sananvalintoja kuin kääntäjä A

JOHTOPÄÄTÖS: Kääntäjä B ja kääntäjä C olivat sama henkilö.

Ruotsalaisen kääntäjän Venäjän-tuntemuksen laajuus:

- hyvä venäjän kielen tuntemus ulkomaalaiselle
- ymmärsi huonosti venäläistä poliittista terminologiaa (“ortodoksiset tsaarit”)
- ymmärsi huonosti uskonnollista terminologiaa: käytti systemaattisesti väärin adjektiivia “ortodoksinen” adjektiivin “kristillinen” merkityksessä. Venäläinen kääntäjä huomasi tämän virheen ja korjasi sen käännöksessä A.

Voiko Agricola olla dokumenttien B ja C kääntäjä?

- teoreettisesti Agricola saattoi osata venäjän kieltä (hän oli kotoisin Viipurista, mutta mitään varmoja todisteita venäjän kielen osaamisesta ei ole)
- ymmärsi huonosti poliittista terminologiaa (koska oli kirkon palveluksessa)
- TULEVANA PIISPANA AGRICOLA EI KUITENKAAN VOINUT SALLIA USKONNOLLISEN SANASTON VÄÄRÄÄ KÄYTTÖÄ

JOHTOPÄÄTÖS: Ruotsalaisten dokumenttien kääntäjänä ei ollut Agricola, vaan joku muu lähetystön jäsen.

Agricolan asema lähetystössä

Agricola mainitaan lähetystökirjassa kolmantena Sten Erikssonin ja Uppsalan arkkipiispan Laurentiuksen jälkeen.

Kun arkkipiispa Laurentius oli sairaana neuvottelujen aikana 9.3.1557, lähettiläät sanoivat venäläisille diplomaateille: ”Me harkitsemme tsaarin vastusta arkkipiispan ja piispan kanssa.” Agricola ei siis ollut avustaja, mutta hän oli jollakin tavalla mukana tekemässä päätöksiä diplomaattisista asioista. Kuitenkaan hän ei pitänyt mitään puhetta lähetystön vierailun aikana. Hän ei myöskään mitenkään antanut näyttöä kyvyistään Novgorodissa ikonin häpäisseen lähetystön jäsenen vapauttamisen yhteydessä, vaikka asia koski uskontoa ja Agricola olisi voinut käyttää hyväkseen hengellisen virkansa auktoriteettia.

Todennäköisesti Agricola oli lähetystön kolmanneksi merkittävin henkilö.

Millaisen vaikutelman Agricola saattoi saada Moskovasta ja tapaamisista tsaarin kanssa?

Kalvot:

- Moskova 1550-luvun loppupuolella, A. Vasnetsovin maalaus (näkyvissä rakenteilla oleva Vasili Autuaan kirkko ja valkoisesta kivistä rakennettu Kreml).
- Veistos Iivana Julmasta Tallinnassa vuonna 1559 valetun tykin päällä. Veistos on ainut Iivana Julmasta tämän eläessä tehty muotokuva.

Agricola tapasi tsaarin kahdesti (24.2.1557 ja 21.3.1557) virallisessa yhteydessä. Lähettiläät toivat tsaarille lahjoja kuninkaalta (kultainen malja ja kello) sekä itseltään. Lahjojen antaminen oli tavanomainen diplomatian käytäntö, joka oli siihen aikaan laajalti levinnyt Euroopan hoveissa. Lähettiläät antoivat lahjoja saadakseen hallitsijan puolelleen ja lisäksi kaupallisessa tarkoituksessa vastalahjojen saamisen toivossa. Kuninkaallisten lähettiläiden tämänkaltaiset toiveet toteutuivat, vaikka Ruotsin kuninkaan lahja itsessään oli kovin vaatimaton. Vertailun vuoksi samana vuonna 1557 Englannin kuningatar lahjoitti tsaarille erilaisia kankaita, aseita ja leijonia. Siitä huolimatta tsaari osoitti kiitollisuuttaan Ruotsin kuninkaalle. Nähtyään tsaarin lahjat lähettiläät ilmoittivat: ”Tällainen ruhtinaallinen palkitseminen ei tullut edes mieleemme.”

Lähettiläät kutsuttiin kaksi kertaa lounaalle Kremlin palatsin hienoimpaan tilaan, Granaattisaliin, jossa heitä kestittiin runsaasti kultaisilta lautasilta. Iivana Julman ulkonainen anteliaisuus kuninkaallisia lähettiläitä kohtaan ilmensi hänen pyrkimystään nopeaan rauhan solmimiseen Ruotsin kuninkaan kanssa lähestyvän liiviläissodan oloissa. Iivana Julman mielestä tsaarin ylellisyyden esittely kuvasi myös Vanhan Venäjän vallassa olevan hallitsijasuvun paremmuutta Ruotsin nuoreen hallitsijasukuun nähden.

Erinäisten poliittisten ja kulttuuristen tekijöiden vaikutuksesta Ruotsin kuningaskunnassa kukaan ei tehnyt Venäjästä sellaisia seikkaperäisiä kirjoja kuin itävaltalainen diplomaatti Sigismund Herberstein ja englantilainen Giles Fletscher. Tämän vuoksi Agricolan käsitykset Venäjästä olivat kaiken kaikkiaan luultavasti kovin pintapuolisia ja rajoittuneita. Tsaarin vastaanottojen loisto saattoi tehdä suuren vaikutuksen Agricolaan kuten muihinkin ulkomaalaisiin. Agricola saattoi lisäksi jakaa Euroopassa laajalle levinneet käsitykset Venäjän tsaarin rajattomasta vallasta, joka muistutti Turkin sulttaanin valtaa.

Kaisa Häkkinen

Mikael Agricolan teosten tieteellinen editio ja morfosyntaktinen tietokanta

Mikael Agricolan teokset muodostavat kaiken suomenkielisen kirjallisuuden perustan. Agricola oli ensimmäinen, joka toimitti suomenkielisiä teoksia painoon, ja hänen ansiostaan puhdistetun kristinopin keskeisimmät tekstit tulivat kaikkien lukevien suomalaisten ulottuville. Teoksia on kaikkiaan yhdeksän, ja ne ilmestyivät painosta noin kymmenen vuoden sisällä, ilmeisesti vuosien 1543 ja 1552 välisenä aikana. Tämä on hämmästyttävä saavutus, kun muistetaan, että Agricola oli tässä tehtävässä uranuurtaja, että hänellä oli näihin aikoihin paljon muutakin tekemistä ja että kirjojen painatus oli käytännössäkin uutta ja hankalaa Suomessa, jossa ei tuohon aikaan ollut yhtään ainoaa kirjapainoa.

Agricolan teoksista on julkaistu kaksi näköispainosta, ensimmäinen 1930-luvun alussa ja toinen 1980-luvulla. Mitään tekstiin liittyviä selityksiä tai kommentteja näköispainokset eivät sisällä, eivät myöskään viitteitä Agricolan teoksia koskevaan tutkimuskirjallisuuteen. Teksteissä on runsaasti rakenteellisia ja sanastollisia erikoispiirteitä, jotka eivät aukene nykysuomalaiselle lukijalle. Uudemmassa näköispainoksessa on mukana selvennysosa, jossa tekstit on painettu versaalikirjaimia käyttäen, ja lisäksi on annettu ohjeita eri kirjainmerkkien lukemisesta. Kokemus kuitenkin osoittaa, että nämä auttavat etenkin fennistiikan ulkopuolelta tulevaa lukijaa vain vähän. Tekstin rakenteellisessa tulkitsemisessä ja ymmärtämisessä niistä ei ole apua.

Agricolan teoksia on 1800-luvun puolimaista lähtien tutkittu mm. teologian, historian, fennistiikan ja käännöstieteen näkökulmasta, ja tutkimustietoa on

olemassa jo melkoisesti. Tulokset ovat kuitenkin hajallaan eri tieteenaloja edustavissa ja eri-ikäisissä lähteissä, ja osa tiedosta on vain tutkijoiden yksityisissä papereissa tai arkistojen kätköissä vaikeasti tavoitettavassa muodossa. Mitään todellista kokonaisselvitystä Agricolan kielestä ei ole olemassa, ei myöskään mitään ajantasaista yleiskatsausta Agricolan kieltä koskevasta tieteellisestä tutkimuksesta.

Turun yliopistossa meneillään olevan tutkimushankkeen tavoitteena on muokata Mikael Agricolan kirjallinen tuotanto sellaiseen sähköiseen muotoon, että sen pohjalta on mahdollista tuottaa sekä a) kommentein ja selityksin varustettu tieteellinen editio paperille painetussa muodossa että b) erityisesti tutkijoille tarkoitettuja, monitieteistä Agricola-tutkimusta palvelevia erikoiseditioita, osatietokantoja ja hakuja sähköisessä muodossa. Analysoinnin yhteydessä on mahdollista kerätä tutkimusaineistoa sekä sanastoa että kieliopillista rakennetta koskevien erikoistutkimusten tarpeisiin.

Tutkimuksen organisaatio

Aloitteen Agricolan teosten tieteellisen edition laatimisesta on tehnyt professori Simo Heininen, ja hankkeen valmistelu on aloitettu vuoden 2001 lopulla. Koska Turun yliopisto on tällä hetkellä Suomen yliopistoista ainoa, jossa suomen vanhan kirjakielen tutkimus on erityisenä painopistealueena, päävastuu tieteellisen edition laatimisesta tuli Turkuun.

Turun ja Helsingin yliopistojen lisäksi kolmanneksi yhteistyötahoksi tuli Helsingissä sijaitseva Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, jossa toimitetaan Vanhan kirjasuomen sanakirjaa. Tämän sanakirjan päätoimittaja, erikoistutkija Riitta Palkki, kuuluu Agricola-hankkeen johtoryhmään Kaisa Häkkisen ja Simo Heinisen lisäksi.

Hankkeen kotipaikka ja keskeisimmät työntekijät ovat Turussa. Turun yliopiston suomen kielen oppiaineen yhteydessä toimii tietokonemuotoinen Lauseopin arkisto, joka sisältää sekä murreaineistoa että kirjakielen materiaalia muoto- ja lauseopillisesti analysoituna. Tämä arkisto on luotu Osmo Ikolan professorikaudella ja Osmo Ikolan johdolla. Sen rakentaminen aloitettiin jo 1960-luvulla, kun tietokoneet ja reikäkortit olivat uusinta uutta tiedettä palvelevan tekniikan alalla. Lauseopin arkistoa ja sen käyttöjärjestelmää on tietysti jouduttu moneen kertaan päivittämään arkiston luomisen jälkeen, mutta se toimii edelleen ja oikeastaan aina vain entistä paremmin.

Agricola-hanke on tämän arkiston laajennus vanhan kirjakielen suuntaan. Lauseopin arkiston tutkija, japanilaissyntyinen Nobufumi Inaba, joka itse on lauseopin ja vanhan kirjakielen tutkija ja sen lisäksi tietokoneasiantuntija, työskentelee tällä hetkellä Kordelinin säätiön rahoituksella Agricola-hankkeen erikoistutkijana ja toimitusjohtajana. Nobufumi Inaba toimii Agricola-hankkeen atk-osuuden osalta yhteistyössä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tutkijan Mikko Lounelan kanssa. Inaba ja Lounela ovat yhdessä kehittäneet sen

koodaussysteemin, jota Agricolan tekstien käsittelyssä noudatetaan. Inaban omana kielitieteellisenä erikoiskohteena on hankkeeseen sisältyvä lauseopillinen tutkimus.

Hankkeessa työskentelee myös kaksi Suomen Akatemian rahoittamaa jatko-opiskelijaa, jotka kumpikin valmistelevat väitöskirjaansa Agricolan kielestä. Tanja Vaittinen on erikoistunut sanaston tutkimukseen, ja Heidi Merimaa huolehtii muoto-opin koodaamisesta. Lisäksi on lyhytaikaisempia työntekijöitä, mm. VTM Anna Perälä, joka laatii erikoistutkimuksen Agricolan teosten typografiasta. Myös tutkijoiksi aikovia suomen kielen opiskelijoita kiinnitetään tarpeen ja mahdollisuuksien mukaan määräaikaisiin työtehtäviin.

Agricola-hankkeen tieteellisenä taustatukena toimii Wanhan suomen seminaari, joka on käynnistynyt Turun yliopiston suomen kielen oppiaineen yhteydessä syksyllä 1999. Wanhan suomen seminaari kokoontuu yleensä yliopiston lukukausien aikana joka kuukauden toisena torstaina, ja tähän seminaariin ja sen osanottajista koostuvaan tutkijaverkostoon kuuluvat Suomen kaikki Agricolan kieleen erikoistuneet vanhan kirjakielen tutkijat. Näistä spesialisteista on koottu tiivis tukiryhmä, joka osallistuu tekstien arviointiin ja ongelmakohtien ratkaisemiseen. Tähän tukiryhmään kuuluvat mm. Silva Kiuru ja Osmo Ikola, jotka ovat fennistiikan puolella Agricola-tutkimuksen etevimpiä edustajia tällä hetkellä. Marja Itkonen-Kaila puolestaan on Raamatun alkukielten ja kääntämisen asiantuntija. Wanhan suomen seminaari tukee Agricola-hanketta mm. järjestetymällä Agricola-aivoriihiä, joissa käydään läpi koodattujen tekstien lukemiseen liittyviä visaisimpia yksityiskohtia. Hanke tuottaa Agricolan teoksista myös Näin luetaan -version, jonka avulla kuka tahansa pystyy lukemaan Agricolan tekstiä niin kuin se on tarkoitettu luettavaksi.

Rahoitus ja aikataulu

Agricola-hanketta rahoittavat Suomen Akatemia ja Alfred Kordelinin yleinen kehitys- ja sivistysrahasto. Valmisteluvaiheessa on saatu rahallista tukea Turun Yliopistosäätiöltä ja käynnistämisvaiheessa Turun yliopistolta. Rahoitus aika on 2004—2007. Tällä hetkellä teoksista ensimmäinen, *Se meiden Herran Iesusen Christusen Pina*, on koodattu ja tarkistettu siihen kuntoon, että siitä voidaan jo tehdä hakuja tutkimuskäyttöön. Myös *Abckiria* on koodattu, ja tarkistuksia tehdään parhaillaan. Seuraavaksi on käsittelyvuorossa Agricolan pääteos, Uusi testamentti.

Agricola-hankkeeseen ja sen etenemiseen voi tutustua suomen kielen oppiaineen verkkosivuilla kohdassa, jossa on oppiaineen tutkimusta esittelevä osuus. Agricola-sivut on tehnyt Nobufumi Inaba, ja ne löytyvät osoitteesta www.hum.utu.fi/suomi/Agricola-projekti/.

Markus Hiekkänen

Piispa Mikael Agricolan hautapaikka ja mahdollisuudet sen arkeologiseen tutkimukseen

Piispa Mikael Agricolan hautapaikan arvoitus on askarruttanut ja kiihottanut ihmisten mieliä tiettävästi ainakin jo 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Osittain se näyttää alkaneen siksi, että tuolloin heräsi kiinnostus hänen maallista tomumajaansa kohtaan. Taustalla voi arvella olleen Suomen nousevan muinaistutkimuksen lisäksi asian antama valokeila mielellään sankarilliseksi katsottuun menneisyyteen. Suomen suurmiesten muiston nostaminen kansan arvostuksen kohteeksi ja sen muotoileminen asultaan isänmaan asiaa hyödyttäväksi oli 1800-luvun jälkipuoliskolle luonteenomaista.¹ Aikaisemmin kiinnostus oli selvemmin historiallista ja tyydyttiin vanhaan tietoon haudasta Viipurissa. Ei ollut välttämätöntä tietää tarkemmin.

Teologian tohtori Ossi Haaramäen käynnistämän Agricola-hankkeen yksi osa on selvittää Mikael Agricolan hautapaikka Viipurissa ja mahdollisuudet arkeologisin tutkimuksin selvittää sen tarkka sijainti ja laatu.² Kysymys haudasta on siis kaksiosainen. Toisaalta tulisi käytettävissä olevien 1500-luvun ja myöhempien kirjallisten lähteiden perusteella yrittää arvioida, mihin Viipurin kolmesta keskiajalla rakennetusta kirkosta piispa haudattiin. Toisaalta tulisi arkeologisissa ja rakennustöissä muodostuneen lähdeaineiston ja historiallisen ajan hautatutkimuksiin perustuvan vertailumateriaalin avulla selvittää, onko uusin arkeologisin kaivauksin mahdollista löytää itse hauta ja Mikael Agricolan maallinen tomumaja.

Missä on piispa Agricolan hautapaikka?

Viipuriin rakennettiin keskiajalla, ennen 1550-lukua, neljä kirkkoa, jotka olivat kaupunginkirkko, dominikaanikonventin kirkko, fransiskaanikonventin kirkko ja pyhän Maria Magdalenan hospitaalikappeli.³ Näistä kolme ensin mainittua muurattiin kivistä laitosten vakiinnutettua toimintansa, kun taas Maria Magdalenan kappeli jäi puiseksi. Teoriassa on mahdollista, että Agricola haudattiin tänne. Ajatusta vastaan puhuu kuitenkin se, että laitos oli vaatimaton, köyhille tarkoitettu sairaalakirkko ja tarkoitettu lähinnä siellä kuolleille. Sitä paitsi se oli 1550-luvulle tultaessa siirretty kaupungin muurien ulkopuolelle.⁴ Tämän takia ei liene aihetta käsitellä asiaa pitempään.

Jäljelle jäävät näin ollen 1430- tai 1440-luvulla rakennettu kaupunginkirkko, vuosien 1477 ja 1483 välissä rakennettu dominikaanikirkko sekä 1500-luvun alussa, ennen vuotta 1520 rakennettu fransiskaanikirkko.⁵ Jotta voitaisiin päätellä kirkkojen käytöstä keväällä 1557 ja mahdollisuudesta hautapaikaksi, on syytä tarkastella muutamia vuosilukutietoja.

Kaupungin molempien konventtien veljet joutuivat hylkäämään tukikohdansa ilmeisesti 1530-luvulla. Näin oli käynyt muuallakin valtakunnassa. Vuonna 1540 alkoivat Viipurissa lähteiden mukaan ensimmäiset hävittävät toimet, sillä tällöin purettiin fransiskaanikonventin konventtitupa.⁶ Seuraavana vuonna kaupungin lähetystö pyysi kuninkaalta lupaa käyttää molempien konventtien tarvölle joutumassa olevien luostarien rakennuksia kaupunginmuurin ja sen tornien korjaamiseksi. Dominikaanikonventin kirkon suhteen todettiin erityisesti, että siitä tultaisiin purkamaan osa seiniä – ilmeisesti niiden yläosaa – ja holvit, minkä jälkeen se sisustettaisiin varastoksi. Kuningas hyväksyi anomuksen maaliskuussa 1541.⁷ Muutostyöt lienee tehtykin, sillä vaatiessaan vuonna 1547 rakennusta kruunun käyttöön viljavarastoksi totesi kuningas sen olleen tässä tarkoituksessa jo aikaisemmin.

Varastokäytössä dominikaaniluostari oli vielä 1570-luvulla.⁸ Näin ollen rakennuskompleksi oli ensin kaupungin ja sitten kruunun varasto lähes 40 vuotta. Ongelma kirkkorakennuksen käytöstä keväällä 1557 ei kuitenkaan ole ratkaistu näin yksinkertaisesti. Kuten edellä on käynyt ilmi, käsitti konventti useita rakennuksia eikä kirkkorakennus ole välttämättä ollut koko ajan varasto.

Voimakkaan paineen vanhan dominikaanitemppelin kirkkokäyttöön antoi Viipurin piispanistuimen perustaminen vuonna 1554. Tämän jälkeen on kaupungin köyhä, suomalainen väestö joutunut siirtymään muualle entistään arvokkaampaan käyttöön, tuomiokirkoksi korotetusta kaupunginkirkosta. Milloin siirtyminen on tarkkaan ottaen tapahtunut, ei tiedetä, sillä vasta vuonna 1579 mainitaan aikoinaan varastoksi muutettu entinen dominikaanikonventin kirkko uudelleen ensimmäisen kerran kirkkona. Kirkoksi muuttaminen on siis voinut tapahtua vuosien 1554 ja 1579 välisenä aikana. Kuningas Kustaa päätti kuitenkin hiippakuntajaosta kesäkuussa 1554⁹ eikä ole syytä uskoa vasta nimetetyn Viipurin piispan Paulus Juustenin aloittaneen katedraalikaupunkinsa kirkollisten olojen muutosta ainakaan ennen vuotta 1555.

Onkin hyvin vaikea kuvitella dominikaanikirkon käyttöönottoa uudelleen koko kyseisellä vuosikymmenellä, sillä tuskin oli mahdollista hankkia uusi viljavarasto, kunnostaa tai rakentaa se, siirtää vanhan varaston viljat ja saattaa rakennus kirkkokäyttöä vaativaan asuun kovin lyhyessä ajassa näinä kirkon talouden kannalta muutenkin vaikeina aikoina. Sitä paitsi dominikaanikirkkoa tulivat käyttämään kaupungin vähäväkiset, joiden edut melko varmasti joutuivat väistymään tähdellisempien, kaupunginkirkon tuomiokirkoksi muuttamista vaativien toimien tieltä.

Varovaisena päätelmänä voinee esittää, että Viipurin entisen dominikaanikonventin kirkko tuskin on voinut olla sellaisessa vihityssä käytössä keväällä 1557, että sinne olisi katsottu voitavan haudata korkea kirkonmies. Mahdollisuuksien rajoissa se kuitenkin on.

Paljon vähemmän on mahdollista, että kaupungin fransiskaanikonventin kirkkoa olisi voitu käyttää hautauksiin keväällä 1557. Kuten edellä todettiin, rakennuskompleksista purettiin konventtitupa jo vuonna 1540, ja 1541 kaupunki sai luvan käyttää konventtia varastona. Vuonna 1547 kuningas antoi luvan kaupungille rakennuskokonaisuuden jatkuvalle varastokäytölle.¹⁰ Vuonna 1556 se oli kuitenkin joutunut kruunun haltuun.¹¹ Edellytykset kirkolliseen käyttöön palauttamiselle syntyivät itse asiassa vasta 1560-luvulla, jolloin kaupungin turvaksi Venäjän suuntaan alettiin rakentaa uutta sarvilinnoitusta, myöhempää Vallin kaupunginosaa. Vuodesta 1572 alkaen pohtikin kuningas Juhana useassa kirjeessä uuden kirkon käyttöönottoa Vallin kaupunginosan asukkaiden tarpeisiin. Tuolloin tarkoitusta varten otettiin käyttöön vanha fransiskaanikonventin kirkko ja se oli jumalanpalveluskäytössä viimeistään vuonna 1572.¹²

Lopputulokset fransiskaanikonventtia koskevista tiedoista on siis se, että keväällä 1557 laitoksen kirkko ei suurella todennäköisyydellä ole ollut kirkollisessa käytössä eikä siten hautauspaikka.

Lopuksi on tarkasteltava kaupunginkirkkoa koskevia tietoja. Ne ovat hyvin vähäiset aina 1570-luvulle asti. Joka tapauksessa on varmaa, että Viipurin kaupungissa täytyi olla yksi seurakunnan jumalanpalveluskäyttöön tarkoitettu kirkkorakennus. Koska muut mahdollisuudet on edellä suljettu pois, on ainoa mahdollisuus näin ollen kaupunginkirkko. Tätä arviota tukee sekin, että samaan aikaan kun luostarien rakennusosia purettiin ja valmisteltiin varastokäyttöön, tehtiin kaupunginkirkossa nimenomaan sen kirkkokäytön kannalta uudisrakennustöitä. Vuonna 1542 siihen nimittäin lisättiin uusi eteiskäytävä, jolla on ollut merkitystä kirkollisten toimitusten kannalta.¹³ Merkillepantavaa on myös, että kaupunginkirkon omaisuus säilyi ainakin osaksi samalla kun luostarien maat takavarikoitiin kruunulle. Niinpä vielä Agricolan kuolinvuonna 1557 se omisti kymmenen maatilaa.¹⁴ Vuodesta 1554 lähtien rakennuksen hierarkkinen asema kohosi kaupunginkirkosta tuomiokirkoksi, mikä entisestään vahvisti sen edellytyksiä.

Yhdistettäessä kaikki edellä käsitelty on perusteltua tulla johtopäätökseen, jonka mukaan ainoastaan kaupunginkirkolla, vuodesta 1554 tuomiokirkolla, on ollut Viipurin kaupungin ja ympäröivän maaseudun virallisen hautauspaikan

asema. Vaikka oletettaisiinkin, että muissa mainituissa kaupungin kivikirkkoissa kaikkea todennäköisyyttä vastaan olisi ollut mahdollista tehdä hautauksia, on vaikea kuvitella, että Turun hiippakunnan piispan arvoinen vainaja olisi haudattu johonkin niistä eikä tuomiokirkkoon. Hautauksessahan oli mukana muun muassa Uppsalan arkkipiispa eikä voi kuvitella, että hän olisi halunnut horjuttaa Ruotsin kirkon jo muutenkin heikentynyttä arvovaltaa antamalla haudata korkea-arvoisen pappismiehen köyhäin hautapaikkaan.¹⁵

Käsitykseni mukaan edellä esitetyt seikat viittaavat, että piispa Mikael Agricola sai viimeisen leposijansa Viipurin vuonna 1554 tuomiokirkoksi korotetun kaupunginkirkon permannon alla.¹⁶ Tarkennettakoon vielä, että päädyn tulokseen useiden erilaatuisten lähteiden käyttämisellä. Suoraa mainintaa siitä, että Agricola haudattiin kaupunginkirkkoon, ei ole sen enempää 1500- kuin 1600-luvun lähteissä päinvastoin kuin on esitetty.¹⁷ Niinpä Juustenin piispainkronikassa mainitaan ainoastaan se, että hänen haudattiin Viipuriin, mutta ei tarkemmin sitä, mihin siellä.¹⁸

Mahdollisuudet arkeologiseen tutkimukseen

Viipurin tuomiokirkossa teki jo Suomen arkeologian nestori Johan Reinhold Aspelin tutkimuksia vuonna 1886. Tällöin hänen yhtenä päämääränään oli Agricolan haudan löytäminen.¹⁹ Myös Juhani Rinteen johdolla tehdyissä kaivauksissa vuonna 1914 kiinnitettiin asiaan huomiota, vaikka tutkimuksen ensisijainen tarkoitus oli kirkon rakennushistorian selvittäminen.²⁰ Luultavasti jo Aspelin havaitsi tehtävän vaikeuden, ja Rinne taas suhtautui epäillen piispan haudan olemassaoloon kaupunginkirkossa.

Tulevien kaivausmahdollisuuksien selvittämiseksi on syytä tarkastella hautaamisen taustatekijöitä. Ensinnäkin on otettava huomioon hautaamisen ajankohta. Agricola kuoli perjantaina 9. huhtikuuta 1557, minkä jälkeen vainaja tuotiin noin 45 kilometrin matka pohjoiseen Viipuriin. Täällä hänet haudattiin Kari Tarkiaisen mukaan seuraavana maanantaina eli 12. huhtikuuta. Käytännössä hautausjärjestelyyn on siis ollut käytettävissä vain lauantai ja sunnuntai. Tämä on aivan liian lyhyt aika siihen, että tuomiokirkkoon²¹ olisi voitu varustaa erikoinen puinen tai tiilinen kammiohauta. Sen olisivat estäneet sekä juridiset²² että käytännölliset²³ syyt. Näin ollen piispavainaja on voitu haudata vain tavalliseen, kirkon permannon alle kaivettuun matalaan multahautaan.

Tällaisen multahaudan mahdollisuudet säilyä ehjänä myöhempinä vuosisatoina ovat olemattomat, sillä sellaisesta ei voitu permannon yläpuolelle jättää merkkiä seurakuntalaisten kirkossa liikkumisen takia. Varsinkin 1600-luvun alusta lähtien kirkkoon haudattiin yhä enemmän tavallisia kaupunkilaisia ja heidän hautakuoppansa tehtiin niihin paikkoihin, joista perheellä oli mahdollisuus hautapaikka ostaa. Usein tämä määräytyi myös sen mukaan, missä olivat perheen jäsenten penkkivilat. Koska Agricolaa ei haudattu ”kotikirkkoonsa”, siis Turun tuomiokirkkoon²⁴, ei ollut myöskään lähiyhteisöä, joka olisi pitänyt

huolen haudasta ja sen muistosta. Ainakaan ei vuoteen 1563 asti Viipurin piispana olleella Juustenilla liene ollut tähän halua.

On siis luultavaa, että Agricolan hauta ja haudan paikka jäivät 1500-luvun kuluessa unohduksiin ja jo ehkä tällöin muiden hautojan kaivamisen rikkomaksi. On tietysti mahdollista, että haudan kohtaa olisi myöhemmin koristeltu ja tehty näkyvämmäksi samaan tapaan kuin ensin 1300-luvun lopussa ja sitten 1420–1430-luvulla tehtiin piispa Henrikin haudan suhteen rakennettaessa kivistä Nousiaisten kirkkoa. Tällaisesta toiminnasta olisi kuitenkin luullut jääneen lähteitä ja mahdollisesti jopa arkeologian keinoin havaittavia jälkiä.

Kokonaan se lienee tuhoutunut samoista syistä viimeistään 1600-luvulla, ja kirkon alla oleva maakerros, jossa piispan tomumaja ja mahdolliset esineet nyt olivat, sekoittui entistä enemmän.²⁵ Tällöin myös rakennettiin runsaasti varakkaiden kaupunkilaisten kammiohautoja sekä tiilestä että puusta, mikä tietysti on lisännyt kulttuurikerroksen sekoittumista.²⁶

Seuraavan vuosisadan alussa aiheutti venäjän piiritysarmeijan pommitus kevätkesällä 1710 suuria vaurioita kirkolla ja ilmeisesti myös hautoja tuhoutui.²⁷ Kirkon jälleenrakentaminen oli tietysti myös vahingollinen haudoille, mutta myös se, että rakennus joutui toisen kirkkokunnan haltuun ja hautakirkoksi, oli merkityksellistä. Kirkon ortodoksisena aikana noin vuosien 1720 ja 1790 välillä sinne haudattiin runsaasti tämän uskonpuhujan vainajia, eikä voi uskoa, että tässä olisi otettu huomioon aikaisempia hautauksia. Kulttuurikerros sekoittui entisestään.

Vuosisadan lopulla ja 1800-luvun alussa tuli uusia koettelemuksia. Rakennus muutettiin makasiiniksi vuonna 1790, mutta jo 1793 sitä kohtasi tulipalo, ja tämän jälkeen se jätettiin raunioitumaan. Vuonna 1805 venäläinen muonakomissio osti rauniokirkon kaupungilta ja muutti sen 1805–1809 viljamakasiiniksi. Tässä perinpohjaisessa muutoksessa tehtiin myös laajoja lattianalaisia maansiirtotöitä muun muassa uusien pilarien rakentamisen yhteydessä, joten kulttuurikerroksen massoja siirreltiin taas – ehkä myös osaksi poistettiin kirkosta.

Tämän jälkeen lattianalainen kulttuurikerros säilyi rauhassa läpi 1800-luvun, mutta muutettaessa kirkkoa uudelleen ortodoksiseksi kirkoksi vuonna 1913 tehtiin siellä edellä mainittuja arkeologisia kaivauksia. Samalla maata poistettiin se alta runsaasti.²⁸ Uusi tuhon aika alkoi helmikuusta 1940, jolloin kirkko paloi Neuvostoliiton lentopommituksessa. Tästä ajasta lähtien rakennus oli katoton raunio, jonka rappeutuminen on jatkunut minkään estämättä jo yli puoli vuosisataa. Neuvostovallan aikana rauniota on käytetty kaatopaikkana, mutta siellä on myös tehty maansiirtotöitä ja jopa arkeologisia kaivauksia, joiden tieteellinen merkitys on mitätön.²⁹

Tehty läpikäynti osoittanee varsin selvästi, että Agricolan haudan säilymiselle yli 440 vuoden ajan jatkuneiden mullistusten keskellä on ollut hyvin vähän mahdollisuuksia. Tämä tarkoittaa kirjoittajan käsityksen mukaan sitä, ettei ole mitään mahdollisuuksia arkeologisin keinoin määritellä haudan paikkaa puhumattakaan siitä, että voitaisiin tutkia sitä tai sen osaa nykyaikaisin tieteel-

lisiin menetelmin.

Ainoa mahdollisuus – ja tämäkin on pieni – on, että tarkalla seulonnalla voitaisiin löytää piispalle mahdollisesti kuuluneita esineitä. Tällaisia voisivat olla esimerkiksi hänen piispallinen sormuksensa, sinettinsä ja piispansauvan metalliosat. Tämäkin on mahdollista vain sikäli kuin kyseisiä esineitä on pantu hautaan mukaan.

Agricolan muiston kunnioittaminen

Agricola-projektin yhteydessä on luonnosteltu muun muassa muistokappelin sijoittamista kirkonraunion sisään tai ulkopuolelle. Toisaalta, kuten edellä on käynyt ilmi, on esitetty tarve pyrkiä tutkimaan arkeologian keinoin kirkonrauniota ja sen kohdalla olevia kulttuurikerroksia.

Käsitykseni mukaan olisi olemassa nämä hyvät asiat yhdistävä vaihtoehto. Sen mukaan Mikael Agricolan muistoa Viipurissa kunnioitettaisiin tekemällä tuomiokirkon raunion sisäpuolella ja sitä ympäröivällä alueella (entinen kirkkotarha) perusteellisia arkeologisia tutkimuksia selvittämään se, mitä vielä on jäljellä tuomiokirkkokompleksista, samoin kuin tuomaan esiin uutta arkeologista lähdeaineistoa, ja restauroimalla ja muodostamalla nykyisestä kirkonrauniosta ympäristöineen sellaisenaan piispan ja kaupungin seurakunnan muistomerkki.

Kirjallisuus:

- Heininen, S., 1989. Suomalaisen historiakirjoituksen synty. Tutkimus Paavali Juustenin piispainkronikasta. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia – Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar 147. Helsinki.
- Hiekkanen, M., 1986. Archaeology of the medieval stone church of Lempäälä in Satakunta, Finland. Finds from prehistorical and historical times. Fennoscandia archaeologica III. Helsinki.
- Hiekkanen, M., 1988. Polvesta polveen täällä. Espoon kirkon esiinkaivettua menneisyyttä. Lappeenranta.
- Hiekkanen, M., 1993. Rengon kirkon historia. Rengon historia. Jyväskylä.
- Hiekkanen, M., 1994A. Näkökohtia Viipurin keskiaikaisesta kaupunginkirkosta ja dominikaanikonventin kirkosta. Viipurilaiset muistomerkit. Puheen- vuoroja tutkimuksesta ja restauroinnista. ICOMOSin Suomen osasto. Suomen Unesco-toimikunta. Suomen Unesco-toimikunnan julkaisuja 68. Helsinki.
- Hiekkanen, M., 1994B. The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku. A Systematic Classification and Chronology. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 101. Helsinki.

- Hiekkanen, M., 2003A. Suomen kivikirkot keskiajalla. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.
- Hiekkanen, M., 2003B. Viipurin lääni – rautakaudesta keskiaikaan. Karjalan synty. Viipurin läänin historia I. Toim. Matti Saarnisto. Karjalan Kirjapaino. Jyväskylä.
- Juusten, P., 1988. *Catalogus et ordinaria successio episcoporum Finlandensium*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia – Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar 143. Helsinki.
- Lagus, G., 1893. *Ur Wiborgs historia I*. Wiborg.
- Lindber, C., 1935. *Finlands kyrkor*. Helsingfors.
- Meurman, O.-I., 1983. Viipurin kirkot. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 6. Helsinki.
- Pirinen, K., 1962. Turun tuomiokapituli uskonpuhdistuksen murroksessa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar 62. Helsinki.
- Pirinen, K., 1991. Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. Suomen kirkon historia 1. Porvoo.
- Pohjolan-Pirhonen, H., 1960. Suomen historia 1523–1617. Suomen historia VII. Porvoo.
- Rinne, J., 1914. Viipurin entinen tuomiokirkko. Suomen Museo XXI. Helsinki.
- Ruuth, J. W., 1931. Vuoteen 1617. Viipurin kaupungin historia I. Viipuri.
- Sulkunen, I., 2004. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 952. Helsinki.
- Valkeapää, L., 2000. Pitäjänkirkosta kansallismonumentiksi. Suomen keskiaikaisten kivikirkkojen restaurointi ja sen tausta vuosina 1870–1920. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja – Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 108. Helsinki.

Viitteet:

- ¹ Tästä kehityksestä ks. Valkeapää 2000, 157–163. Uusia, erittäin kiinnostavia ja uraauurtavia käsityksiä 1800-luvun kansallishankkeesta ja sen vaiheista on esittänyt äskettäin Irma Sulkunen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran alkuaikaa koskevassa tutkimuksessaan. Sulkunen 2004.
- ² Ossi Haaramäki, Agricola-projekti. Päiv. 24.2.1997. Ks. myös Markus Hiekkanen, Näkökohtia Agricola-projektista. Päiv. 23.4.1997. Kirjoittajan hallussa.
- ³ Näiden lisäksi oli olemassa myös Viipurin linnan kappelikirkko. Ks. Hackman 1944, 133–135, 150–152; Meurman 1983, 9–13. .
- ⁴ Ruuth 1931, 115–116.
- ⁵ Ks. myös Hiekkanen 1994A.
- ⁶ Sama, 195.
- ⁷ Lagus 1893, 24, 44; Meurman 198, 54.
- ⁸ Lagus 1893, 78. Vuonna 1576 mainitaan provianttiluostari ja 1578 sinne rakennetaan uusia viljalaareja. Ruuth 1931, 195–196. Carolus Lindberg arvioi rakennuksen

tulleen kirkkokäyttöön vasta 1613–1614, mikä lienee erehdys. Lindberg 1935, 321–322.

⁹ Pirinen 1962, 202–204.

¹⁰ Lagus 1893, 45.

¹¹ Meurman 1983, 45. Silti vuonna 1560 oli eräs kellareista vuokralla yksityisellä. Lagus 1893, 45.

¹² Ruuth 1931, 195. – Meurmanin mukaan käyttö alkoi 1574 (1983, 46). Ks. myös Lindberg 1935, 320. – Luultavasti tapahtui kaupungin jakaminen eri seurakuntiin vuoden 1570 tienoilla. Tällöin perustettiin nimittäin Siikaniemen kirkko. Lindberg 1935, 321.

¹³ Ks. eteisen eli asehuoneen käytöstä Hiekkänen 2003, 19, 111, 119–121.

¹⁴ Lagus 1893, 38; Meurman 1983, 21.

¹⁵ Tässä tuskin on merkitystä sillä, ettei Juustenin suhde Agricolaan ollut ainakaan lämmin. Pirinen 1991, 304. – Uusia tietoja Juustenista ja piispainkronikasta ks. Heininen 1989.

¹⁶ Sekä Lagus, Ruuth että Rinne suhtautuvat epäillen kaupunginkirkkoon Agricolan hautapaikkana. Lagus 1893, 136; Ruuth 1931, 194; Rinne 1914, 93–94. Rinteen eräs vahvin perustelu on kuitenkin se, että kirkkoa juuri 1550-luvulla olisi oltu laajentamassa, joten hautaaminen olisi ollut mahdotonta. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Kirkon suuri laajennustyö pohjoiseen ja itään tapahtui vasta 1620- ja 1630-luvulla. Hiekkänen 2003, 245–246. – Johannes Messenius puolestaan toteaa riimikronikassaan, että I Åbo Kyrckja begrofs han. Meurman 1983, 27–28. Tämä ei vaikuta lainkaan uskottavalta, kuten Kari Tarkiainen esitelmässään on todennut.

¹⁷ Meurman 1983, 28.

¹⁸ *Subitanea igitur morte in itinere in pago Kyroniemi, paroecia Nykyrckio in Domino obdormivit, qui tandem in Wiburgia sepultus est die lunae post dominicam Palmarum, praesente domino archiepiscopo et multiis aliis.* Juusten 1988, 77–78.

¹⁹ Uusi Suometar 1886, nro 186.

²⁰ Rinne 1914, 93–94.

²¹ On tietysti mahdollista, että piispa haudattiin kirkkoa ympäröivään kirkkotarhaan. Hänen korkean arvonsa takia tämä ei kuitenkaan ole uskottavaa. Kaikki keskiajan piispat ja myös uuden ajan kirkonjohtajat aina 1700-luvun alkupuolelle asti haudattiin tuomiokirkon seinien sisäpuolelle.

²² Hautapaikka ostettiin kirkolta ja siihen liittyvä prosessi oli monimutkainen ja pitkäaikainen.

²³ Rakentamiseen tarvittavan puutavaran hankkiminen puhumattakaan itse suuren hautakuopan kaivamisesta ja salvosrakenteen tekemisestä olisi ollut parissa päivässä täysin mahdotonta. Muurihautaa taas ei olisi voitu tehdä johtuen paitsi samoista materiaalin hankintaongelmista, myös siitä, ettei kalkkilaastia olisi voitu käyttää muuraukseen huhtikuun alkupuolen kylmissä olosuhteissa. Se ei nimittäin kovetu lähellä nollalämpötilaa.

²⁴ Pernajan kirkkoa voinee tuskin pitää Agricolan kotikirkkona, sillä hän muutti paikkakunnalta lopullisesti jo 1510-luvulla.

²⁵ Myös tulipalot vaurioittivat hautoja esimerkiksi vuonna 1627. – Kirjoittajan tekemät arkeologiset tutkimukset Espoon, Lempäälän ja Rengon kirkoissa sekä havainnot muista kirkoista osoittavat selvästi, kuinka piittaamattomasti kirkon lattian

alle on kaivettu hautakuoppia vanhojen hautojen läpi. Tuloksena on ehjänäkin säilyneessä kirkossa – vastakohtana kovia kokenut Viipurin tuomiokirkko, ks. tekstiä edempänä – ehjien hautojen, rikkoutuneiden hautojen ja kokonaan tuhoutuneiden hautojen arkunosien, luiden ja esineiden täydellinen sekasorto. Ks. Hiekkanen 1986; 1988; 1993; 1994B.

²⁶ Vuoden 1914 kaivauksissa Rinne löysi useiden tällaisten kammiohautojen jäännöksiä. Rinne 1914, 85–94.

²⁷ Rinne 1914, 88.

²⁸ Sen sijaan muutettaessa rakennus luterilainen kirkoksi 1918 ei lattian alla tietävästi tehty ainakaan laajempia töitä.

²⁸ Näitä on tehnyt neuvostoarkeologi M. Tjulenev 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa.

Jaakko Numminen

Mikael Agricolan muistomerkki- galleria ja sen kehittäminen Agricolan 450-vuotisjuhlaksi 2007

Tosiasia on, että emme tiedä mitään Mikael Agricolan ulkomuodosta. Siitä huolimatta hänestä on tehty useita veistoksia. Tämä tarjoaa mielenkiintoisen kuvataiteellisen ja kulttuurihistoriallisen tutkimuskohteen, jossa sekä eri aikojen käsitykset Mikael Agricolasta että kunkin ajankohdan kuvataiteen omat katso-mukset tulevat hyvin esiin. Onneksi sitä vastoin tiedämme verraten paljon noiden veistosten synnystä. Agricolasta ovat muovailleet patsaita useat Suomen kuvanveistotaiteen etevimmät edustajat.

Vuonna 1858 julkaisi hämeenlinnalainen lehtori G. E. Eurén omalla kustannuksellaan ensimmäisen suomenkielisen pienoiselämäkerran Mikael Agricolasta otsakkeella “Mikael Agrikola, Suomen pispä” ja alaotsakkeella “Uskonopin oikasia Suomessa. Suomen kielen ensimmäinen harjoittaja kirjoissa”.

Teoksensa hän päätti kehotukseen: “Pystytä, Suomen kansa, kiitollisessa sydämessäs muistopatsas Agrikolalle, joka sinua rakasti sydäimestä niin kuin moni muu, ja sinulle lahjoitti uskon ja toivon hedelmiä enemmän kuin kukaan muu!”.

Eurén toivoi muistopatsasta sydämiin. Konkreettisemmalle tasolle siirtyi Kuopion hiippakunnan papiston synodaalikokous vuonna 1864 esittäessään muistopatsaan pystyttämistä Mikael Agricolalle. Ilmeisesti siihen innoitti Turussa samana vuonna paljastettu Carl Eneas Sjöstrandin muovailema Henrik Gabriel Porthanin patsas.

Turun arkkihiippakunta yhtyi hankkeeseen vuonna 1865, kenraalikuvernööri

Rokassovskilta hankittiin keräyslupa ja rahaa ryhdyttiin keräämään erityiseen “Agricola-kassaan”. Muun muassa vaasalainen lehtori L. L. Laurén julkaisi vuonna 1877 pienen kirjasen “Kalastajan poika Suomen ijäti muistettava hyväntekijä”, jota myytiin kassan hyväksi.

Carl Eneas Sjöstrand sai vuonna 1877 valmiiksi arkkipiispa Bergenheimin tilauksesta Mikael Agricolaa esittävän statyetin eli pienoispystykykuvan, joka sijoitettiin Turun tuomiokirkkoon.

Vuonna 1883 tehtiin aikaisemmasta hankkeesta erillinen aloite Agricolan, Lutherin ja Melanchthonin kuvien hankkimiseksi Helsingin Nikolainkirkkoon eli nykyiseen Tuomiokirkkoon. Lutherin ja Melanchthonin kuviksi tilattiin kopiot Wormsissa olevasta Rietschlin monumentista. Sen sijaan Mikael Agricolasta tehtävästä veistoksesta järjestettiin kilpailu vuosina 1885–1886. Myös C. E. Sjöstrand otti osaa kilpailuun. Aikaisemmista ehdotuksista poiketen hän teki nyt paljaspäisen ja pitkäkaapuisen Agricola-figuurin. Sjöstrand sai kuitenkin työstään vain lisäpalkinnon.

Kilpailun voitti nuorempi kuvanveistäjä Ville Vallgren. Patsas myös tilattiin Vallgrenilta ja valettiin kipsiin. Kolme patsasta sijoitettiin kirkon ristikeskustan koristekomeroihin.

Kansallisesti huomattavammasi Agricola-muistomerkiksi kohosi kuitenkin Viipuriin runsaat kaksi vuosikymmentä myöhemmin vuonna 1908 pystytetty Emil Wikströmin veistämä Mikael Agricolan patsas. Kaikki viipurilaiset ja karjalaiset ja monet muutkin Viipurin kävijät muistavat patsaan hyvin. Patsas sijaitsi Linnankadun varrella vastapäätä uutta Tuomiokirkkoa Viklundin talon ja Maaherrantalon välillä. Monet vieläkin elävät viipurilaiset kulkivat kouluun patsaan ohitse.

Wikströmin veistos oli puolivartalokuva puhuvassa asennossa olevasta Agricolasta. Mieltyneenä allegorisiin sommitelmiin Wikström on puolivartalokuvan alla olevan saarnatuolia muistuttavan jalustan eteen sijoittanut vanhuslapsi-ryhmän. Sen oli määrä symboloida elämän kiertokulkua ja lukutaidon merkitystä. Sama teema muutoin toistuu Wikströmin Topelius-patsaassa Vaasan Kirkkopuistikolla. Siinä vanha Topelius kertoo satuja lapsille.

Viipurin Mikael Agricolan patsas katosi talvisodan päätösvaiheessa vuonna 1940. Toisten tietojen mukaan se on nähty viimeksi suomalaisen kuorma-auton lavalla Viipurista jonkin matkaa Lappeenrannan suuntaan, toisten tietojen mukaan taas sitä kuljetettiin länttä kohti hevosella.

Kun epäiltiin, että patsas oli evakointivaiheessa suistunut ojaan taikka että se oli tarkoituksellisesti upotettu, kerättiin asiasta viipurilaisaktivistien Kauko Saarentauksen, Reino Arimon ja Juha Lankisen aloitteesta ja Suomen Kuvalehden toimesta vuosina 1987–1988 yleisövihjeitä. Niitä saatiin peräti kolmisenkymmentä. Viipurin kaupunkikuvan ansioituneen tallentajan Juha Lankisen johdolla alueella suoritettiin vuosina 1989 ja 1990 etsintöjä kahden metallinpaljastimen avulla. Kesällä 1989 pengottiin Tienhaaran alue perin pohjin ja kesällä 1990 edettiin Kivisalmen sillalta Tienhaaraan asti, varsin pitkälle Suomen nykyistä rajaa kohti. Mitään ei kuitenkaan löytynyt. Näistä etsinnöistä

myös TV 1 teki 20 minuutin pituisen filmin. Viipurissa olleen Agricolan patsaan kohtalo on siis toistaiseksi jäänyt arvoitukseksi.

Emil Wikströmin Agricola-patsaasta tehtiin kuitenkin toinenkin valu, joka sijoitettiin Turun tuomiokirkkoon, missä se on edelleen. Kun patsas Viipurissa oli vuonna 1908 paljastettu, tilasi turkulaispatriootti, arkkitehti Alex Nystöm seurakunnan varoilla siitä jäljennöksen Turkuun. Vuosikausia patsas oli Tuomiokirkon eteisessä, kunnes se sijoitettiin saarnastuolin takaiseen Gezeliuksen piispan kuorisyyvennykseen.

Kolmas valu Wikströmin Agricola-patsaasta tuli Lahteen. Tämän synnystä kerrotaan, että Lahden kaupungin edustajat olivat käyneet 1940- ja 1950-luvun vaihteessa Sääksmäen Visavuorella tutustumassa Emil Wikströmin veistoksiin ja nähneet siellä Oskari Jauhiaisen parhaillaan viimeistelemässä Agricola-patsastaan, josta myöhemmin tulee puhe. Nähdessään kipsimallin Wikströmin vanhasta Agricolan rintakuvasta he olivat päättäneet, että patsas oli saatava myös Lahteen. Lahtelaiset ajattelivat, että patsas olisi huomionosoitus viipurilaisille, joita oli sodan jälkeen paljon asettunut Lahteen, mutta kunnianosoitus myös Agricolan äidille, sillä Agricolan katsottiin olevan hämäläisen äidin poika. Lahden kaupunginhallitus osti vuonna 1950 Emil Wikströmin perikunnalta oikeuden valaa patsas, joka Lahdessa sijoitettiin Erkon puistoon Vuorikadun ja Aleksanterinkadun välille Vuorikadun koulun alapuolelle vuonna 1953.

Eikä tässä vielä kaikki. Neljäs valu patsaasta on Mikael Agricolan synnyinkunnassa Pernajassa lähellä Pernajan kirkkoa ja hautausmaata.

Pernajaan tiedetään jo aikaisemmin haaveillun muistomerkkiä pitäjän kuululle pojalle. Jo vuonna 1887 Folkvännens-lehdessä toivottiin Agricolalle muistomerkkiä hänen synnyinseudulleen Pernajaan. Sitten edettiin niin pitkälle, että Pernajan kirkon lähelle pystytettiin vuonna 1914 obeliskimainen noin kahden metrin korkuinen muistokivi, jossa oli teksti ”Till minne af Mikael Agricola född i Thorsby +9.4.1557 och begrafven i Wiborg Riste Pernå sockenbor denna stenen år 1914”. Vuonna 1959 tämä harmaakivi siirrettiin Pernajan kirkolta pohjoisemmaksi Sigfridsin talon pihaan Thorsbyn kylässä, missä Agricolan katsottiin syntyneen. Kiven taustaksi muurattiin luonnonkivistä yhdeksän metrin pituinen muuri, johon kiinnitettiin vielä laatta ”Michael Agricola Torsbius. Synnyinsijaa kunnioittaen Agricola-seura.”.

Muistokivi siirrettiin, koska jo vuonna 1952 Pernajan kirkkovaltuusto oli ryhtynyt toimiin kokonaisen muistopatsaan pystyttämiseksi kuntaan Mikael Agricolalle. Pernajalaiset olisivat halunneet patsaan valettavaksi Oskari Jauhiaisen Agricolan pohjalta, mutta Jauhainen ei halunnut antaa työstään toisintoa, koska hän katsoi Pernajan olevan liian lähellä Turkuja. Sen sijaan hän olisi suostunut tekemään saarnaavassa asennossa olevan Agricolan. Näin ei kuitenkaan tapahtunut, ja lopulta Pernajaan pystytettiin vuonna 1959 toisinto Emil Wikströmin Viipurin patsaasta.

Patsas paljastettiin kesäkuussa 1959 jalustalle vanhan muistokiven paikalle kirkon viereen. Jalustaan tuli piispan nimikirjoituksen jäljennös ja teksti ”Suomen uskonpuhdistaja, tämän seudun poika Patsas pystytetty v. 1959.” Operaati-

tion tukena oli uskonpuhdistuksen muistoa vaaliva Agricola-seura Uriel Kailon johdolla. Pernajan seurakunta oli hankkinut patsasjäljennöksen jo vuonna 1954.

Mikael Agricolan patsaat eivät kuitenkaan rajoittuneet C. E. Sjöstrandin, Ville Vallgrenin ja Emil Wikströmin luomiin kuviin. Sotien jälkeen vuonna 1952 pystytettiin Turun tuomiokirkon puistoon kuvanveistäjä Oskari Jauhiaisen muovailema Mikael Agricolan patsas, johon edellä on jo pariinkin otteeseen viitattu.

Tällä Turun patsashankkeella voi katsoa olevan erityisen pitkät juuret. Niiden voi katsoa menevän jo alussa mainittuun Kuopion hiippakunnan papiston synodaalikokoukseen vuonna 1864.

Uskonpuhdistuksen 400-vuotisjuhlan lähestyessä Turun tuomiokapituli teki vuonna 1917 ”kansallispäätöksen” muistomerkin pystyttämiseksi Mikael Agricolalle. Työhön kutsuttiin osallistumaan myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran edustaja. Piispainkokous asetti valtuuskunnan, joka julisti kilpailun patsasluonnoksen aikaansaamiseksi.

Kilpailuun jätettiin 12, toisten tietojen mukaan 15 luonnosta, joista ensimmäisen palkinnon sai nuori kuvanveistäjä Wäinö Aaltonen, toisen Arttu Halonen ja kolmannen yhdessä Elias Ilkka ja Erik Bryggman.

Turun Taidemuseon johtaja Erik Bergh kuvasti kolme vuosikymmentä kilpailun jälkeen vuonna 1948 Hufvudstadsbladetissa kilpailun töitä. Hän ylistää Wäinö Aaltosen ehdotusta. Ehdotuksessa on kolme seisovaa hahmoa, mies ja nainen kädet ristittyinä rukoukseen ja pieni lapsi heidän välissään. Bergh ylistää ehdotuksen komposition suunnittelua ja samalla sen yksinkertaisuutta. Patsaan lapsen toisen inkarnaation Bergh katsoo olevan Wäinö Aaltosen monumentaalisessa nuoruudentyössä ”Graniittipojassa” Ateneumissa. Bergh yltyy sanomaan, että mies ja nainen ovat kuin kaksi sitkeää suomalaisesta maaperästä kasvanutta honkaa. Edelleen ryhmä on hänen mielestään sukua muinaisegyptiläiselle veistotaiteelle. – Patsas olisi pitänyt tehtävän punaisesta Hangon graniitista. Aaltonen ajatteli patsaan sijoitettavaksi Turun tuomiokirkon sisälle.

Palkintolautakunta, jossa istui muiden ohella Emil Wikström, ehdotti Wäinö Aaltosen mallia toteutettavaksi, mutta muistomerkkivaltuuskunta ei tähän lähtenyt. Bergh arvelee, että Wäinö Aaltosen ehdotusta pidettiin aivan liian ”modernina”.

Toisen palkinnon voittanut Arttu Halosen ehdotus tahtoi esittää tuntematonta miestä Agricolan takana. Se liittyi Sjöstrandin luomaan traditionaaliseen Agricola-kuvaan. Reformaattori on siinä paljaspäisenä väljässä kaavussa. Oikea käsi nojaa kirjaan, joka tukeutuu jalkaan. Kompositio on rauhallinen ja korostaa sitä kypsyyttä (myndighet), joka mielellään liitetään Agricolan henkilöön, mutta luonteeltaan ehdotusta voi pitää myös liian yleisenä.

Kolmannen palkinnon saanut Elias Ilkan ja Erik Bryggmanin ehdotus oli myös luonteeltaan symbolinen, mutta sen lähtökohta oli aivan toinen kuin Wäinö Aaltosen. Ehdotus oli variaatio Hyvän Paimenen temasta. Siinä alaston nuorukainen katsoo vasemmassa kädessään olevaa ristiä. Miehen oikealle kyljelle on

hivuttautunut karitsa. Wäinö Aaltosen massiiviseen kansalliseen päätökseen verrattuna ehdotus on kevyempää kansainvälistä mallia. Ehdotusta on oikeastaan pidetty luonteeltaan muinaiskristillisenä, kenties sellaisena soveliaana symbolisoimaan juuri reformaation miestä.

Ilmeisesti kilpailun tulos ei kuitenkaan tyydyttänyt järjestäjiä, sillä yhdenkään kuvanveistäjän kanssa ei tehty sopimusta patsaan valmistamiseksi. Taloudelliset mahdollisuudet olisivat kyllä olleet olemassa. Asiantuntijoiden laskelmien mukaan patsas olisi näet vuonna 1917 pystynyt nousemaan 60 000 silloisella markalla ja kassassa oli 85 000 markkaa.

Patsashankkeesta luopumiseen tai paremminkin sen lykkääntymiseen vaikutti tässä vaiheessa todennäköisesti myös se, että Viipuriin oli jo saatu vuonna 1908 edellä kuvattu Emil Wikströmin patsas.

Piispainkokous hyväksyi toimikunnan näkökohdat. Tuomiokapitulit asetsivat komitean, jolle jäi täydellä päätösvallalla rahaston johto ja päättäminen tulevasta muistomerkistä.

Patsaan pystyttämisen sijaan patsasvaltuuskunta myönsi nyt Mikael Agricolan muiston kunnioittamiseksi 30 000 markkaa hänen koottujen teostensa julkaisemiseksi. Ajatus toteutui vuonna 1931, jolloin Werner Söderström Osakeyhtiö julkaisi Agricolan kootut teokset monumentaalaisena kolmiosaisena laitoksena. Tarkoitus oli kyllä kulttuuripoliittisesti hyvä; teossarjasta muodostui tutkijoille korvaamaton lähde.

Agricolan patsastoimikunnasta ei sittemmin kuultu kolmeenkymmeneen vuoteen mitään, ennen kuin asiaan palattiin toisen maailmansodan jälkeen, kun Viipurin patsas oli menetetty.

Kun Uuden testamentin suomeksi ilmestymisen 400-vuotisjuhlallisuuksiin valmistauduttiin 1947, kirjoitti toimikunnan sihteeri pastori Toivo Winter asiasta Uuteen Auraan ja toivoi, että Mikael Agricolan patsas voitaisiin paljastaa kirjan juhlavuonna 1948. Winter tosin arveli, että uutta patsasta ei saataisi vuodessa aikaan, mutta Sjöstrandin tai Wikströmin patsaiden kaksoiskappaleet kyllä ehdittäisiin tehdä.

Arkkipiispa Aleksi Lehtonen kutsui vanhan patsastoimikunnan koolle marraskuun alussa 1947. Siinä päätettiin heti ryhtyä toimenpiteisiin ja asetettiin työvaliokunta.

Aluksi ei suunniteltu uutta rintakuvaa tai pystykuvaa, sillä ajateltiin, että tällainen olisi entisen taiteilijan luoman patsaan toisinto tai sitten uusi mielikuvituksen luoma Agricola-tyyppi. Ensin ajateltiin toteuttaa C. E. Sjöstrandin jo vuonna 1877 luoma kipsimalli. Seuraavaksi pohdittiin Emil Wikströmin patsaan valun siirtämistä Tuomiokirkosta ulos puistoon. Asiasta syntyi laaja lehdistöpolemiikki, jossa käytettiin kiivaitakin puheenvuoroja. Esimerkiksi turkulainen lehtori Julius Finnberg oli voimakkaasti Wikströmin patsaan siirron kannalla. Uudessa Aurassa hän kirjoitti, että Sjöstrandin Agricola ei korosta erityisesti mitään Agricolalle ominaista piirrettä. "Onhan vain kuin mikä Turun 1500-luvun koulumestari, joka väljässä sunnuntaikauhtanassaan on Turun katuja kävellessään pysähtynyt ehkä tuomiokirkkoaan katselemaan." Seisovassa asen-

nossa olevaa patsasta Finnberg ei uutterasta työn ja toimen miehestä toivonut, vaan katsoi, että sitä vastoin Emil Wikströmin Mikael Agricola oli "toimiva, opettava, saarnaava... jonka vasken huulilla me miltei kuulemme mieltä kohentavan vakuutuksen: 'Kyllä se kuulee suomen kielen, joka ymmärtää kaiken mielen'." Wikströmin Agricolassa oli Finnbergin mielestä "oikea juureva, kansan syvistä riveistä lähtenyt tosi suomalainen, varma, vakaumuksensa tulkitseva rakas uskonpuhdistajamme". Finnberg katsoi, että Tuomiokirkossa saarnatuolin takaisessa Gezeliuksen piispan kuorisyyvennyksessä patsas oli mahdoton ja Tuomiokirkon kokonaisvaikutusta suuresti häiritsevä. Siksi "Agricolan pronssihahmon on astuttava Tuomiokirkon ovensuusta ulos Suomen valkenevaan kessään vapaan taivaan alle riemuvuottaan vastaanottamaan". Turun taidemuseon johtaja Erik Bergh ei antanut näin korkeaa arvolausetta Wikströmin patsaasta, mutta oli hänkin sen siirron kannalla.

Sen sijaan ryhdyttiin suunnittelemaan julkiselle paikalle asetettavaa taide-teosta, joka esittäisi vertauskuvallisesti uskonpuhdistusta ja Agricolan elämäntyötä ja olisi varustettu sopivalla Agricolalle omistetulla muistokirjoituksella. Muistomerkin luonnolliseksi paikaksi nähtiin Turku, jossa Suomen uskonpuhdistaja oli työnsä suorittanut. Muistomerkkiä suunniteltiin sijoitettavaksi Tuomiokirkon eteläpuolelle puistikon laitaan vastapäätä akatemiataloa, missä Agricola asui ja missä hän suurimman osan kirjailijatoiminnastaan suoritti.

Päätettiin antaa joillekin taiteilijoille tehtäväksi valmistaa luonnos monumentaalifiguuriksi Sjöstrandin Agricolan pohjalta. Toukokuussa 1948 Mikael Agricolan muistopatsasvaltuuskunta kokoontui Säätytalossa Helsingissä. Puheenjohtajan arkipiispa Lehtosen lisäksi paikalla olivat piispat Malmivaara, Salomies ja Sormunen, tohtorit Apajalahti ja Schalin, professorit Jäntti, Maliniemi ja Tarkiainen sekä sihteerinä pastori Winter.

Syksyllä 1950 toivottiin, että "mikään toisarvoinen seikka, kuten varojen puuttuminen" ei viivyttäisi hanketta. Keräystä jatkettiin. Kokonainen kirkkokolehti kautta maan kerättiin patsashankkeen hyväksi. Suurimman yksittäisen lahjoituksen 10 000 markkaa teki liikemies Peura Iisvedeltä.

Valtuuskunta hyväksyi yksimielisesti kuvanveistäjä Oskari Jauhiaisen patsasluonnoksen valantaa varten. Sodanjälkeinen metallipula kyllä vaikeutti hanketta. Kansanhuoltoministeriö myönsi lopulta ostoluvan tuhannen kilon kuparierän hankkimiseen. Sitten Outokumpu Oy lahjoitti koko kuparierän.

Oskari Jauhiaisen omasta mielestä Agricolan patsaan tekeminen olisi kyllä kuulunut turkulaiselle Wäinö Aaltoselle. Jauhiaisen muistelun mukaan kuvanveistäjien keskustellessa asiasta Helsingin taiteilijakahvilassa Brondalla Aaltonen kuitenkin ilmoitti: "Ei, tee sinä se vain. Minulle riittävät Aleksis Kivestä harmaat hiukset. En halua toista semmoista, josta ei ole autenttista kuvaa. Jos presidentti on niin hullu, että nimittää minut akateemikoksi, minä annan kaikki tilaukset teille nuoremmille ja keskityn omiin töihini."

Vuonna 1948 yleisöllä oli jo mahdollisuus nähdä Jauhiaisen tekemä pienoismalli Uuden testamentin 400-vuotisjuhlien yhteydessä. Uuden Suomen kir-

joittaja vertaili keskenään vanhaa Sjöstrandin patsasta ja Jauhiaisen pienoismallia. Hänen silmäänsä miellytti Jauhiaisen luonnoksen monumentaalisuus. "Sjöstrandin vertauskuvallisuuden ja rikkauden sijaan kuvanveistäjä Jauhiaisen on muovannut saveen Agricolan kuvan, johon ... yksinkertaisuus lyövätkä syvän leimansa." Katsottiin, että Jauhiaisen oli luonut realistisen henkilöhaamon, jonka esikuvana voitiin pitää renessanssiajan kuvanveistoa, Donatellosta lähtien.

Mielenkiintoista on, että Oskari Jauhiaisen saattoi viimeistellä patsaansa Sääksmäen Visavuorella, missä Emil Wikströmin oli aikoinaan Agricola-veistoksensa tehnyt. Jauhiaisella oli samaan aikaan tekeillä Agricola-patsaan ohella suurikokoinen Oulun sankaripatsas. Kun hän Ateneumissa päivitteli ison työhuoneen puutetta, kertoi silloinen Ateneumin kuopus Kari Suomalainen, että hänen isoisänsä Emil Wikströmin ateljeessa Visavuorella kyllä riittäisi korkeus ja että Visavuori olisi ainakin kesäaikana oivallinen työpaikka. Jauhiaisen lähikin oitis Sääksmäelle. Hän ei saanut työtä vielä kesän aikaan valmiiksi, vaan joutui työskentelemään talvellakin peräti 42 asteen pakkasessa. Apuna hänellä oli nuori kuvanveistäjä Toivo Jaatinen, joka oli juuri päättänyt taideopintonsa Suomen taideakatemian koulussa.

Oskari Jauhiaisen muovailema patsas oli kipsivaloksena nähtävissä Suomen Kuvanveistäjäliiton 40-vuotisnäyttelyssä Helsingin Taidehallissa syksyllä 1950. Uuden Suomen taidearvostelija E. J. Vehmas kirjoitti, että ilman Jauhiaisen Agricolaa näyttely tuskin pysyisi pystyssäkään. Hän myös huomautti siitä, että suuria monumentteja syntyy harvoin ja että niiden saaminen näyttelyyn on usein mahdotonta.

Jauhiaisen patsaan valmistumista seurattiin tarkoin Turun lehdistössä. Uuden Auran edustaja vieraili taidevalaja Halosen ateljeessa pienessä Sirpale-saarella Helsingin edustalla. Hän selosti laajasti, miten aikaa vievää ja vaikeata työtä valaminen oli. Erityisen vaikeuden muodosti se, että saarella ei ollut vesijohtoa eikä merivesi suolaisuutensa vuoksi soveltunut työssä käytettäväksi. Niinpä vettä oli sulatettava lumesta ja kerättävä sadevesi talteen, jotta makeata vettä saatiin tarpeeksi. Patsaan kuljettamiseksi mantereelle oli odotettava avovettä.

Professori Erik Bryggman – vanha patsaskilpailija vuodelta 1917 – pyysi ja sai Jauhiaiselta luvan suunnitella Agricola-patsaan jalustan ja sijainnin. Patsaan sijainti Turun tuomiokirkon edustalla olikin vaativa tehtävä. Lopputulosta, patsaan sijoitusta kirkon eteläisivulle, on yleensä pidetty onnistuneena kirkon ja patsaan synteisinä.

Jauhiaisen itse näki patsaan sijoituspaikan asettavan "aivan hirvittävät vaatimukset. Muistan monta kertaa heränneeni yöllä tuskan hieken miettiessäni, olenko täysipäinenkään, kun olen lähtenyt yrittämään veistosta tammöiseen ankaraan ympäristöön, vanhan arkkitehtuurin yhteyteen ... Koko ajan ajattelin Turun tuomiokirkon arkkitehtuuria vähintään yhtä paljon kuin tätä 1500-luvun oppinutta ... Pukuasiatkin olivat ongelmallisia tietenkin, mutta vaikeinta olivat tyyli ja henki niin, etteivät ne riitelisi arkkitehtuurin kanssa."

Agricola-patsas valmistui keväällä 1952. Se valettiin pronssiin Eljas Halosen taidevalimossa. Lähes kolme metriä korkea pronssipatsas, kokonaispainoltaan 700 kiloa, jouduttiin valamaan kolmessa osassa.

Kun Agricolan ulkonäköä ei tunneta eikä siitä oikeastaan ole minkäänlaisia tietoa, oli Agricola luotava häntä esittäviin kuviin. Sjöstrandin kuvaama Agricola vuodelta 1877 oli hiljaisen syventynyt, vaatimattoman, jopa sulkeutuneen oloinen oppinut. Häneen verrattuna Jauhiaisen Agricola on voimahahmo, ei vain henkisessä vaan myös fyysisessä mielessä. Sjöstrandin pienoisveistosta on pidetty hengeltään keskiaikaisen puuveistoksen kaltaisena, joskin siinä on nähty myös renessanssimaisia piirteitä. Onni Okkosen mukaan jopa Donatello olisi antanut tunnustuksensa figuurin viitan poimuille. Sjöstrand oli tutustunut renessanssitaiteeseen Roomassa. Hänen toinen Agricola-veistoksensa ei ollut yhtä herkkä kuin ensimmäinen, vaan massiivisempi ja monumentalisempi.

Sjöstrandin Agricola-kuvaukset olivat luoneet perustan sille, millaiseksi hahmoksi Agricola Suomessa käsitettiin. On katsottu, että Wikströmin patsas tai Sipilän mitaliprofilikuva eivät tuoneet uutta käsitykseen Agricolan ulkonäöstä. Sjöstrandin veistos oli lähtökohtana silloinkin, kun Turkuun ryhdyttiin sodanjälkeisinä vuosina uudestaan hankkimaan Agricolan patsasta.

Mutta Oskari Jauhiainen teki uudenlaisen Agricolan. Hän on itse vuonna 1983 kertonut elävästi ponnisteluistaan Agricolan ulkonäön suhteen. Oli jopa sellaisiakin käsityksiä, että patsas olisi pitänyt tehdä kasvot peitettyinä, kun kuvaa tai tietoa niistä ei ollut. Jauhiainen keskusteli asiasta Viljo Tarkiaisen kanssa, jolla parhaillaan oli valmisteilla elämäkerta Agricolasta. Tarkiaisen mielestä patsaassa piti näkyä ”ensipolven oppinut, jossa olisi vielä talonpoikainen pohja ja uutisraivaajan tuntu”. Tällainen ensipolven oppinut, savolaisesta maalaispirtistä lähtenyt ja nopeasti eurooppalaiseen sivistykseen kohonnut oli muutoin Tarkiaisen itsekkin. Ja samaa lajia oli Jauhiainenkin. Jauhiainen itse ajatteli, että toisaalta mies oli ”Wittenbergin maisteri ja lisäksi varmaan myös diplomaatti”.

Pekka Rönkkö huomauttaa Jauhiaisen elämäkerrassa, että monet ovat nähneet yhtäläisyyksiä Jauhiaisen itsensä ja Jauhiaisen luoman Agricolan kasvopiirteiden välillä. Jauhiainen näyttää lainanneen omat piirteensä Agricolalle: suussa, leuassa ja poskipäissä on paljon samaa, molemmilla on voimakas joskin tyypiltään erilainen nenä. Samanlaisia voimakaspiirteisiä vankkoja ihmistyyppejä Jauhiaisella on myös niissä sankaripatsaissa, joita hän tuohon aikaan teki.

Jauhiaisen Agricola-patsasta pidettiin hyvänä. Se nosti hänet Suomen kuvanveistotaiteen kärkinimiin; se oli hänen läpimurtoteoksensa. Erik Kruskopf kirjoittaa Suomen taide -teoksessa, että Jauhiaisen työlle ”on tunnusomaista rauhallinen nousu ja ryhdikkyys”. Turun patsashanke näin oli onnistunut, niin kaukana historiassa kuin sen juuret olivatkin.

Kruskopf on artikkelissaan sitä mieltä, että Jauhiaisen muistomerkkiä on Suomessa alettu pitää Agricolan vakiintuneena muotokuvana, koska tämän ulkonäöstä ei ole autenttista tietoa. Tästä väitteestä en kuitenkaan ole aivan varma, sillä olihan Wikströmin Agricola seisonut runsaat kolme vuosikymmentä

Viipurissa eräällä kaupungin parhaimmista paikoista, ja onhan se nyt ollut jo puolen vuosisadan ajan Lahdessa ja Pernajassa sekä jälleen vuosikymmenen Aallon kirjastossa Viipurissakin. Ja ovathan Ville Vallgrenin lempeää hahmoa tasavallan paraatipaikalla vastapäätä Helsingin tuomiokirkon saarnastuolia katselleet ensin parikymmentä vuotta säätyvaltiopäivien edusmiehet ja kohtsiiltään jo sata vuotta yksikamarisen eduskunnan kansanedustajat ja muu kansa heidän mukanaan.

Toisentyypistä Agricolan muistopatsasta edustaa se muistokivi, joka seisoo Kuolemajärven pitäjässä Karjalan kannaksella Suomenlahden rannalla. Olen muutamia vuosia sitten kertonut aikakauslehti Kanavassa siitä merkillisestä tapahtumasarjasta, jossa muistokivi Mikael Agricolan kuolinpaikalle Kuolemajärvelle Suomenlahden rantaan pystytettiin kahdesti sadan vuoden väliajoin. Viereisen pitäjän Koiviston nuorisoseura pystytti kesällä vuonna 1900 Kuolemajärvelle Agricolan kuolinpaikalle patsaan, graniittisen kiven, johon oli kirjoitettu teksti ”Tässä paikassa kuoli Mikael Agricola, Suomalaisen Kirjallisuuden isä 9 p. huhtikuuta 1557. Koiviston nuorisoseuran toimesta v. 1900.” Kerroin, miten tuo kivi hävisi sodan melskeissä, mutta löytyi ihmeellisellä tavalla, nostettiin paikalleen ja ympäristö kunnostettiin venäläisen akateemikko V. Smirnovin toimesta. Häntä avusti tehtävässä täällä läsnä oleva Venäjä–Suomi-Seuran toiminnanjohtaja Alexander Belov. Sain kunnian paljastaa uudistetun patsaan kesällä vuonna 2000 yhdessä Viipurin kaupunginjohtajan K. A. Borjadinin kanssa. Kaikessa yksinkertaisuudessaan Kyrönniemen muistokivi tunnelmallisessa maisemassa on kaunis kunnianosoitus Mikael Agricolalle. Sittemmin paikalle on pystytetty myös pieni museotupa, jossa kerrotaan Agricolan vaiheista. Se on ehtinyt muodostua jo vierailupaikaksi niin suomalaisille kuin venäläisillekin ryhmille.

Puheessani patsaan paljastuksen yhteydessä tulin lausuneeksi toivomuksen, että Emil Wikströmin Agricola-patsas Viipurissa pystytettäisiin uudelleen. Vastauspuheessaan kaupunginjohtaja Borjadin yksiselitteisesti ilmoitti, että näin tullaan tekemään. Muistorikkaan patsaan uudelleen pystyttäminen voisi olla Agricolan edessä olevan juhluvuoden suuri kansallinen tavoite.

Jaakko Numminen

Agricolan muiston vaaliminen ja juhluvuoteen 2007 valmistautuminen

Mikael Agricolan tarkkaa syntymävuotta ei tiedetä – tavallisesti se on totuttu asettamaan vuoteen 1509.

Sen sijaan kuolinvuosi ja -päivä sekä kuolinpaikka tiedetään tarkkaan. Se oli huhtikuun yhdeksäs vuonna 1557 Kuolemajärvellä Karjalan kannaksella.

Näin Agricolan muistoa on totuttu vaalimaan keväällä huhtikuun yhdeksäntenä, ja vuosisataisjuhlat on sijoitettu, ei syntymävuoden vaan kuolinvuoden mukaan.

Agricolan päivää huhtikuun yhdeksättä ruvettiin kuitenkin virallisesti viettämään varsin myöhään. Agricola Seura esitti päivän ottamista suomalaiseen kalenteriin vuonna 1959. Jo seuraavana vuonna päivä merkittiin almanakkaan. Kahtakymmentä vuotta myöhemmin vuonna 1980 päivämaininnan viereen sisällytettiin Suomen lipun kuva, jolloin päivä oli ilmoitettu myös liputuspäiväksi. Toiselta nimeltään päivä on suomen kielen päivä. Onhan huhtikuun yhdeksäs myös Elias Lönnrotin syntymäpäivä. Summittaisten arvioiden mukaan lipun nostaminen salkoon Agricolan päivänä on yleistynyt vuosi vuodelta.

En ole toistaiseksi ehtinyt selvittämään, milloin Agricolan vuosisataisjuhlia ensimmäisen kerran vietettiin, mutta ainakin vuonna 1857 siihen kiinnitettiin huomiota, koska seuraavana vuonna Agricolasta ilmestyi kirjallisuutta.

Vuonna 1907 Agricolaa muistettiin monin tavoin. Kirkkohistorian professori Jaakko Gummerus kirjoitti hänestä artikkelin Valvojaan, ja myös toisessa

johtavassa aikakauskirjassa Ajassa oli artikkeli. Kirjoittelu Agricolasta jatkui seuraavana vuonna 1908.

Vuonna 1957 vietettiin huomattavia Agricola-juhlallisuuksia; kokonainen viikko huhtikuussa oli nimetty Agricolan juhlatiiviksi.

Juhlallisuudet huipentuivat huhtikuun yhdeksäntenä kello 12 Turun tuomiokirkon äärellä vietettyyn suurjuhlaan. Oskari Jauhiaisen muovaileman pronssihahmon ympärille olivat kokoontuneet tasavallan presidentti ja valtiotavallan, kirkon ja kulttuurielämän edustajat. Purevan kylmästä ilmasta ja ankarasta tuulesta huolimatta Brahen puistikon reunamille oli saapunut myös runsas yleisöjoukko. Paikalle saapui Turun eri ylioppilaskuntien kulkue, varuskunta-soittokunta soitti Taneli Kuusiston ”Suomalaisen rukouksen” ja arkkipiispa Ilmari Salomies puhui. ”Jumala synnyinmaata siunatkoon”, sanoi arkkipiispa puheensa päätteeksi. Turun opettajakorkeakoulun kuoro lauloi ”Piae Cantiones -kokoelmasta Heikki Klemetin sovituksen ”Angelus emititus” -laulun. Tasavallan presidentin ja Suomen kirkon seppelien jälkeen patsaan äärelle astui laaja kulttuurielämän lähetystö, jonka puolesta Helsingin yliopiston kansleri P. J. Myrberg puhui. Tämän jälkeen laskettiin vielä Pernajan kunnan ja Turun kaupungin seppeleet. Mielenkiintoista tämänpäiväisen teemamme kannalta on, että Uuden Suomen sanomalehtiselostuksen mukaan ”lopuksi tuotiin vielä patsaalle Turussa parhaillaan vierailevan Leningradin kaupungin valtuuskunnan kukkakimppu”.

Patsaalta siirryttiin Hamburger Börsiin, jonka juhlasali oli koristettu laakerein ja ruusu-, lilja- ja neilikka-asetelmin. Paikalla oli muun muassa presidentti Kekkonen adjutanteineen sekä opetusministeri Virolainen.

Helsingissä taas Mikael Agricolan juhlatiivikon päätöstilaisuudeksi muodostui Yliopiston juhlasalissa huhtikuun yhdeksäntenätoista vietetty iltajuhla, jonka olivat järjestäneet Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Suomen Kirkkohistoriallinen Seura ja Luther-Agricola-seura. Akateemisen neljänneksen kulltua saapui juhlaan tasavallan presidentti Urho Kekkonen, ja Ylioppilaskunnan Soittajat esittivät Sibeliuksen Festivon. Piispa E. G. Gulin esitti tervehdys sanoiksi ”Ylistyspuheen Agricolalle”. Tämän jälkeen Paavalin kirkon kuoro lauloi sarjan Heikki Klemetin sovittamia Piae Cantiones -lauluja. Professori Martti Rapola piti juhlaesitelmän ”Agricolan merkitys kirjasuomen kehitykselle”; muun muassa Helsingin Sanomat julkaisi esitelmän kokonaisuudessaan.

Sanomalehtiselostuksen mukaan ”miellyttävänä yllätyksenä saapui sitten korokkeelle teatterikoulun komeaääninen oppilas Esa Saario 1500-luvun ylioppilaan mustaan kauhtanaan ja korvalapuilla varustettuun päähineeseen sonnustautuneena” ja luki Mikael Agricolan Psalmtarin esipuheen ja jakson ”Kiittäkää Herraa”, minkä jälkeen – edelleen sanomalehtiselostuksen mukaan – ”mahtavan loppunousun näin saanut ylistystunnelma huipentui kuoron tukevana yhteisesti laulettuun kristikunnan alkuajoilta periytyvässä virressä 113 ”Ajalla autuaalla me sinua, Kristus kiitämme”.

Mielenkiintoista on huomata, mitä puolta Agricolan elämäntyöstä on eri vaiheissa korostettu. Näyttää siltä, että varhemmin oli esillä hänen työnsä Suo-

men uskonpuhdistajana, mutta vähitellen etusijalle on noussut hänen työnsä Suomen kirjakielen luojana. Ehkä me nyt edessä olevana juhlavuotena voimme nostaa esiin myös Agricolan ulkopoliittikkona.

Varsin jännittäväksi on kielentutkimuksen kannalta jo ehtinyt muodostua myös se oppihistoria, joka Agricolan kielenkäytön ja julkaisutoiminnan ympärille on kasvanut.

Suomen kirkolla ja suomen kielen viljelijöillä, koko suomalaisella kulttuurilla on täysi syy valmistautua viettämään Mikael Agricolan muiston 450-vuotisjuhlaa vuonna 2007. Kannattaa huomata, että juhlavuosi alkaa jo kahden vuoden ja kolmen kuukauden kuluttua. Aikaa juhlavuoden valmisteluun ei siis ole liiemmälti käytettävissä.

Toisaalta meillä on nyt varsin paljon tietoa ja kokemusta siitä, miten kansallisia juhlavuosia vietetään. Viimeksi kuluneiden vuosien ja vuosikymmenten aikana on vietetty paitsi säännöllisesti toistuvia Suomen itsenäisyyden juhlavuosia myös Kalevalan juhlavuosia sekä Snellmanin, Lönnrothin, Runebergin ja Topeliuksen vuosisataisjuhlia. Parhaillaan valmistaudutaan J. V. Snellmanin syntymän 200-vuotisjuhlisiin Valtioneuvoston kanslian johtaman laajan juhlaorganisaation voimin. Viime vuosina on saatu myös kokemuksia siitä, että kansalaisten mielenkiinto juhlavuosia ja niiden kohteita kohtaan on osoittautunut yllättävän suureksi. Lukuisat kansalaisjärjestöt ovat olleet aktiivisesti ja omaloitteisesti järjestämässä juhlia.

On luonnollista, että Mikael Agricolan juhlavuotta tullaan viettämään – niin olettaisin – monin perinteellisin muodoin, panemalla toimeen juhlallisuuksia sekä kirkon että valtion ja suomen kielen ja kirjallisuuden viljelijäin piirissä, edelleen julkaisemalla postimerkki, lyöttämällä mitali ja saattamalla julkisuuteen sekä uusia tutkimuksia että muuta kirjallisuutta Mikael Agricolasta ja hänen perinnöstään. Tähän kaikkeen avautuvat hyvät mahdollisuudet siitäkin syystä, että Suomen poikkeuksellisen laaja ja elävä kirkkohistorian tutkimus ja myös vähitellen syntyvä oppihistorian harrastus ovat viime vuosina tuoneet paljon lisää tietoa paitsi Agricolasta myös siitä miljööstä, missä hän liikkui. Olettaisin, että myös Suomen kirjankustantajat ovat tässä liikkeellä.

Tämän symposiumin aikana on myös kuultu suunnitelmista sisustaa yksi Viipurin linnan huoneista erityiseksi Agricola-huoneeksi. Samoin olemme kuulleet suunnitelmasta Agricolan koko kielen ja sanaston analysoimisesta.

Tämän seminaarin aiheena on sen rauhanvaltuuskunnan matka Moskovaan, jossa Suomen piispa Mikael Agricola oli jäsenenä. Mutta samalla me olemme tämän tutkimus- ja julkaisuhankkeen yhteydessä kiinnittäneet huomiota muuhunkin Agricolan muistamiseen. Niin kuin äsken käyttämässäni puheenvuorossa kerroin, herätettiin Kuolemajärvellä muutama vuosi sitten ajatus, että edessä olevan juhlavuoden kunniaksi Mikael Agricolan patsas pystytettäisiin uudelleen Viipuriin. Työryhmämme on hellinyt tätä ajatusta ja pyrkinyt alustavasti selvittämään, minkälaisia mahdollisuuksia tähän on olemassa. Niin kuin jo kerroin, patsaan valu on olemassa useampanakin kappaleena ja samoin patsaan alaosa Visavuorossa kipsimallina. Siltä kannalta siis edellytykset uudelleen pys-

tyttämiseen ovat olemassa. Kysymys on näin ollen poliittisesta tahdosta. Viipurin kaupunginjohtaja K. A. Borjadin ilmoitti selvästi Kuolemajärvellä vastatesaan puheeseeni, että patsas tullaan pystyttämään.

Arvelen, etteivät vain viipurilaiset ja karjalaiset vaan kaikki suomalaiset olisivat iloisia ja ylpeitä siitä, jos venäläiset ystävämme nyt näkisivät mahdolliseksi Mikael Agricolan patsaan uudelleen pystyttämisen. Olihan hän kaiken muun ohella myös rauhantekijä-piispa.

Mahdollinen Viipurin patsaan pystytys on kuitenkin vain yksi osa Agricola-vuoden juhlallisuuksia. Agricola-tutkimus ja Agricolan kielen selvittäminen viittaa Suomen kirkon ja suomen kielen tulevaisuuteen. Olisi toivottavaa, että Suomen kirkon ja kielen miehet ja naiset ottaisivat Agricolan muiston nopeasti esiin.

AGRICOLA-SYMPOSIUMI TURUSSA 20.–21.9.2004

OHJELMA

Maanantai 20.9.2003

- 11.18 Venäläinen valtuuskunta saapuu junalla Helsinkiin
- 12:03 Lähtö junalla Turkuun
- 14:00 Tulo Turkuun ja majoittuminen (Hotelli Hamburger Börs)
- 16:00 Tutustuminen Turun yliopiston pääkirjastoon ja siellä oleviin Mikael Agricolan alkuperäisiin painatuksiin; *Kirjaston johtaja Tuulikki Nurminen ja kirjastonhoitaja Liisa Hilander*
Symposiumin alkuinformaatio sekä Agricola-projektin esittely (Koskenniemi-huone, Turun yliopiston kirjasto)
- 18:00 Turun linna
Opastettu kiertokäynti Turun linnassa ja tilaisuus Turun linnan kappelissa (*Tuomiorovasti Rauno Heikola, kirjailija Harri Raitis*)
- 19.30 Turun kaupungin vastaanotto, Turun linna

Tiistai 21.9.2004

Agricola-symposiumi

Paikka: Turun yliopiston päärakennus, Hallinnon kokoushuone

Puheenjohtaja: Jaakko Numminen

- 9:00 Symposiumin avaus & esitelmä, *Arkkipiispa Jukka Paarma*
"Mikael Agricolan piispaksi vihkimisestä 450 vuotta"
- 9:30 Turun kaupungin tervehdys, *Kulttuuritoimenjohtaja Keijo Perälä*
- 9:35 Venäjän Federaation tervehdys, *Pääkonsuli Vadim V. Rozanov*
- 9:40 *Tohtori Kari Tarkiainen*
"Mitä tiedetään vuoden 1557 rauhansopimusneuvotteluista Ruotsin ja Venäjän välillä"
- 10:10 *Professori Gennadi Kovalenko*, Venäjän Tiedeakatemia (Novgorodin yliopisto)
"Kommentteja vuoden 1557 asiakirjojen muinaisvenäjänkielisestä alkuperäisversiosta"
- 10:30 *Tohtori Nina Kovalenka*, Novgorodin yliopisto
"Kommentteja vuoden 1557 asiakirjojen suomennoksesta"
- 10:50 *Professori Konstantin Dolgov*, Venäjän diplomaattiakatemia
"Venäläisen ja pohjoismaisen valtioajattelun luonne 1500-luvulla"
- 11:20 Keskustelu
- 11:45 Lehdistötilaisuus
- 12:00 Lounas, Cafe Agricola (isäntä: Turun yliopisto)
- 13:30 *FT Sergei Bogatyrev*, School of Slavonic and East European Studies, University College London
"Piispa ja keisari: Mitä Mikael Agricola voisi sanoa Iivana Julmasta?" ja kommenttipuheenvuoro muista esitelmistä
- 14:00 *Professori Kaisa Häkkinen*, Turun yliopisto
"Mikael Agricolan teosten tieteellinen editio ja morfosyntaktinen tietokanta" -tutkimushankkeen esittely

Keskustelu

14:30 Kahvi

Yleisöluennot

Paikka: Turun yliopiston päärakennus, Tauno Nurmela-sali,
ls.1

Puheenjohtaja: Jussi Nuorteva

14:45 Turun yliopiston tervehdys
Rehtori Keijo Virtanen

14:55 *Dosentti Markus Hiekkänen*
"Agricolan aikainen Viipuri nykyarkeologian silmin"

15:30 *Ministeri Jaakko Numminen*
"Mikael Agricolan muistomerkkigalleria ja sen kehittäminen
Agricolan 450-vuotisjuhlaksi (2007)"

Keskustelu

Symposiumi jatkuu

Paikka: Hallinnon kokoushuone

Puheenjohtaja: Jussi Nuorteva

16:00 Agricolan muiston vaaliminen ja juhluvoiteen (2007)
valmistautuminen *Alustus: Jaakko Numminen*

Keskustelu

17:00 Loppuyhteenveto, *Pääjohtaja Jussi Nuorteva*

18:00 Seppeleen lasku Agricolan muistomerkillle
Tutustuminen Turun Tuomiokirkkoon

19:00 Arkkipiispan vastaanotto, virka-asunto (Agricolankatu 2)

AGRICOLA-SYMPOSIUMI

TURKU 20.-21.9.2004 OSANOTTAJAT

Svetlana Abdullina, Johtaja, Viipurin linna
Alexander Belov, Pääsihteeri, Venäjä-Suomi Seura
Sergei Bogatyrev, Dr., School of Slavonic and East European Studies, London
Risto Cantell, pääsihteeri, Kirkon Ulkoasiain neuvosto
Konstantin Dolgov, Professori, Venäjän diplomaattiakatemia, Moskova
Ossi Haaramäki, TT, Agricola-työryhmä
Kaisa Häkkinen, Professori, Suomen kieli, Turun yliopisto
Kaija Hartiala, Apulaiskaupunginjohtaja, Turun kaupunki (v-otto 21.9.)
Rauno Heikola, Tuomiorovasti, Turun Tuomiokirkkoseurakunta
Simo Heininen, Professori, Kirkkohistorian laitos, Helsingin yliopisto
Markus Hiekkanen, FT, Dosentti, Turun yliopisto
Liisa Hilander, Kirjastonhoitaja, Turun yliopiston kirjasto
Nobufumi Inaba, Erikoistutkija, Agricola-hanke, Suomen kieli, Turun yliopisto
Heikki Jääskeläinen, Arkkikiispan sihteeri Arkkikiispan kanslia
Kalevi Kettinen, Puheenjohtaja, Kuolemajärvi-säätiö
Jyrki Knuutila, Professori, Käytännöllisen teologian laitos, Helsingin yliopisto
Gennadi Kovalenko, Professori, Novgorodin yliopisto
Nina Kovalenka, Lehtori, Novgorodin yliopisto
Tellervo Krogerus, Erityisasiantuntija, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Heidi Merimaa, Tutkijaopiskelija, Agricola-hanke, Suomen kieli, Turun yliopisto
Hannu Mustakallio, Professori, Kirkkohistorian laitos, Joensuun yliopisto
Jaakko Numminen, Ministeri, Agricola-työryhmän puheenjohtaja
Jussi Nuorteva, Pääjohtaja, Valtionarkiston hoitaja, Arkistolaitos
Tuulikki Nurminen, Ylikirjastonhoitaja, Turun yliopiston kirjasto
Jukka Paarma, Arkkikiispa
Keijo Perälä, Kulttuuritoimenjohtaja, Turun kaupunki
Raino Puottula, toimittaja, Rannikkoseutu
Paula Purhonen, Valtionarkeologi, Pääjohtaja, Museovirasto
Riitta Pyykkö, Professori, Venäjän kielen laitos, Turun yliopisto
Riitta Sihvonen, Johtaja, Turun maakunta-arkisto
Kari Tarkiainen, FT, Ent. Valtionarkiston hoitaja
Ossi Tuusvuori, Tutkija, Turun yliopisto, Symposiumin pääsihteeri
Tanja Vaittinen, Tutkijaopiskelija, Agricola-hanke, Suomen kieli, Turun yliopisto
Keijo Virtanen, Rehtori, Turun yliopisto
Mihail Vladimir, Johtaja, Lähetystöneuvos., Venäjän tiede- ja kulttuurikeskus

LIITE:

Jäljennös Venäjän ja Ruotsin välirauhansopimuksesta, joka solmittiin 40 vuodeksi ja jonka allekirjoittivat Novgorodin käskynhaltijat ja ruotsalaiset lähettiläät Novgorodissa 25. maaliskuuta 1557

(1) Jumalan tahdosta sekä kaiken (koko?) Venäjän hallitsijatsaarin ja Vladimirin, Moskovon, Novgorodin suuriruhtinaan, Kazanin tsaarin ja Astrahanin tsaarin, Pihkovan herran ja Smolenskin suuriruhtinaan, ja Tverin, Jugranmaan, Permin, Vjatkan, Bolgaarin, Volotin, Rzevin, Belskin, Rostovin, Jaroslavin, Belozerskin, Udorin, Obdorin, Kondinskin jne suuriruhtinaan ja kaiken Siperian ja Pohjoisten maitten hallitsijan Iivanan käskystä on Ruotsin, Göötan ja Venden kuningas jalosukuinen ja armollinen ruhtinas Kustaa lähettänyt korkeat lähettiläänsä ruhtinas Sten Eerikinpojan¹, Upsalan arkkipiispan Laurentius Petrin², Turun piispan Mikael Agricolan³, Bengt Gyltan⁴, Knut Knutinpojan⁵ sekä Olavi Laurinpojan⁶. Näiden lähettiläiden kautta Kustaa-kuningas pyytää nöyrimmin kaiken Venäjän hallitsijatsaaria ja suuriruhtinasta Iivanaa että, koska rajaseudulla asuvan Ruotsin väen kahakoinnit Venäjän hallitsijatsaarin perintömailla olivat johdaneet edellisten Suur-Novgorodissa tehtyjen välirauhansopimusten raukeamiseen, mistä oikeamielinen tsaari ja suuriruhtinas oli Kustaa-kuninkaalle ja koko Ruotsinmaalle suuttunut ja vihoissaan (1.takasivu) oli sotajoukkonsa Ruotsinmaahan lähettänyt, niin että nyt tämä oikeudentuntoinen tsaari ja suuriruhtinas vihansa hillitsisi ja joukkonsa pois kutsuisi ja lähettäisi ne vääräuskoisia tataareja vastaan taistelemaan ja käskisi Suur-Novgorodin käskynhaltijoita tekemään Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimuksen samalla tavalla niin kuin se edellinenkin, joka oli Suur-Novgorodissa pajarin ja Novgorodin käskynhaltijan ruhtinas Boris Ivanovits Gorbatyin⁷ ja hovimestari Semjon Nikitits Buturlinin⁸ kanssa tehty ja minkä vahvistukseksi oli ristiä suudeltu, ja että hän määräisi maat ja vedet rajattavaksi sen sopimuksen mukaisesti, jonka olivat ruhtinas Juri ja Maunu-kuningas⁹ aikoinaan tehneet, ja että hän vapauttaisi vankeudesta Ruotsin sotamiehet, puolestaan myös Kustaa-kuningas vapauttaa heti lähettilään Nikita Kuzminin¹⁰ ja ne kauppamiehet, jotka ovat Ruotsinmaassa pidätettyinä, ja ryhtyy heti asioita järjestämään välirauhansopimuksen saamiseksi.

Näin ollen jalomielinen kaiken Venäjän tsaari ja suuriruhtinas Ivan Vasiljevits hyväksyi Ruotsin, Göötan ja Venden kuninkaan Kustaan lähettiläiden ruhtinas Sten Eerikinpojan ynnä muiden tuoman anomuskirjan, hillitsi vihansa ja kutsui pois joukkonsa, mitä sotavankeihin tulee, niin heidät hän käski Ruotsin lähettiläiden Novgorodiin, Moskovaan ja muihin kaupunkeihin tultuaan vapaiksi vankeudesta lunastamaan, minkä jälkeen he saavat viivytyksittä koti-maahansa lähteä eikä heille mitään vahinkoa aiheuteta.

Myös käski oikeamielinen tsaari ja suuriruhtinas pajareitaan ja Suur-Novgorodin käskynhaltijoita ruhtinas Mihail Vasiljevits Glinskia¹¹ ja Aleksei Danilovits Pleshsejevia¹² solmimaan Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimuksen 40 vuodeksi pitäen mallina edellistä, (2.) Novgorodin käskynhaltijoiden ruhtinas Boris Ivanovits Gorbatyin ja Semjon Nikitits Buturlinin tekemää sopimusta. Nykyisen sopimuksen tulisi olla voimassa tästä vuoden 7065 (1557) Maarianpäivästä¹³ lähtien vuoden 7105 (1597) Maarianpäivään asti. Maat ja vedet on rajattava Eliaksenpäivänä¹⁴ 7067 (1559) Sobolinissa¹⁵ Oksa-joella (Vuoksa-joella?). Rajankäyntiä varten on sinne tultava Venäjän hallitsijatsaarin perintöalueelta Suur-Novgorodista sen käskynhaltijoiden lähettämien miesten sekä Ruotsinmaasta Kustaa-kuninkaan lähettämien miesten, kummaltakin puolelta on oltava 4 aatelismiestä johtomiehinä ja heidän mukanaan 100 muuta miestä, enempää ei saa kummaltakaan puolelta olla. Näitten miesten tulee maat ja vedet rajata sekä rajamerkit uusia entisen ruhtinas Jurin ja Maunu-kuninkaan sopimuksen mukaisesti. Kaikki kauppariita-asiat sekä muut kiistat, jotka syntyivät viime sodan aikana, tulee selvittää, ja tästä lähtien kaikki vakavat alueelliset asiat on Kustaa-kuninkaan selvitettävä lähettiläittensä kautta Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden kanssa välirauhansopimuksen pohjalta, samoin myös Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden on ratkaistava tärkeät asiat lähettiläittensä välityksellä Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimusta noudattaen, pienemmät asiat on Viipurin kaupungin ja Uuden linnan¹⁶ *päämiesten* päätettävä Korelan ja Pähkinäsaaren käskynhaltijoiden kanssa, kaikki keskinäiset asiat on hoidettava rehellisesti noudattaen sitä välirauhansopimusta, jonka olivat Kustaa-kuningasta varten ? kirjoittaneet ja sineteillään vahvistaneet Suur-Novgorodin käskynhaltijat ruhtinas Boris Ivanovits Gorbaty ja hovimestari Semjon Nikitits Buturlin, myös rauha on sen sopimuksen mukaan säilytettävä sovittuun ajankohtaan asti ts. vuoden 7105 (1597) Maarianpäivään asti, eikä minkäänlaisia sotatoimia ennen tätä määräaikaa saa aloittaa, vaan on kummankin osapuolen hoidettava asiat välirauhansopimuksen mukaisesti. Ne miehet, jotka ovat kotoisin Venäjän hallitsijatsaarin perintöalueilta Suur-Novgorodista sekä (2.tak.) sen alakaupungeista ja ovat nyt ristin suutelemisesta huolimatta vankeina Ruotsinmaassa, niin kaikki nämä miehet myös lähettiläs Nikita Kuzmin sekä pajarinlapset on heti vapaiksi päästettävä.

Kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja suuriruhtinaan Iivanan käskystä me pajarit ja Suur-Novgorodin käskynhaltijat ruhtinas Mihailo Vasiljevits Glinski ja Aleksei Danilovits Pleshsejev olemme tähän sinettimme kiinnittäneet ja ristiä suudelleet hallitsijatsaarin perintöalueen Suur-Novgorodin puolesta ja koko Novgorodin hallintoalueen puolesta.

Sveanmaan ja Viipurin hallintoalueen ja koko Ruotsinmaan ja Kustaa-kuninkaan ja kaikkien kuningaskunnan valtaneuvosten puolesta ovat ristiä suudelleet ja sinettinsä tähän kiinnittäneet Ruotsin kuningaskunnan lähettiläät ruhtinas Sten Eerikinpoika, Upsalan arkkipiispa Laurentius, Turun piispa Mikael Agricola, Bengt Gylta, Knut Knutson sekä Olavi Laurinpoika.

Kun Venäjän hallitsijatsaarin Suur-Novgorodin käskynhaltijain lähettiläs

tuo tämän sopimuksen *Ruotsin*, Göötan ja Venden kuninkaalle Kustalle, niin Kustaa-kuninkaan on myös ristiä suudeltava koko Ruotsinmaan sekä Viipurin hallintoalueen puolesta ja sinettinsä tähän sopimukseen kiinnitettävä, osoituksena siitä, että hänen tulee asioita hoitaa niin, kuin ensimmäisessä sekä tässä välirauhansopimuksessa on sovittu. Tämän jälkeen hänen on annettava sopimus Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden lähettiläälle ja päästettävä tämä lähtemään ilman esteitä Novgorodin käskynhaltijoiden luokse.

Tehty Suur-Novgorodissa maaliskuussa 7065 (1557).

Jäljennös tästä välirauhansopimuksesta on Ruotsin asioita koskevassa raportissa No1 sivu 102, jonka on lukenut ja josta on kopion tehnyt Martin Sokolovski.

(2) Djakki Ivan Vasilinpoika Bessonovin¹⁷ kertomus Ruotsin lähettiläiden vaastaanottamista koskevista ohjeista.

Kun heidän luokseen Suur-Novgorodiin saapuvat Ruotsin lähettiläät, niin seuraavana päivänä tai sitä seuraavana (kolmantena) päivänä täytyy ottaa heidät vastaan. Ja sinä päivänä, jolloin lähettiläät otetaan vastaan, on pjarin ja käskynhaltijan ruhtinas Mihail Vasiljevitsin luokse kutsuttava myös pajari ja käskynhaltija Oleksei Danilovits, hovimestari Petr Petrov¹⁸, vanhemmat djakit, pjarinlapset¹⁹, jotka sattuvat siihen aikaan Novgorodissa olemaan, hovidjakit, kauppiaat sekä kaupungin ylhäisö. Majatalosta lähettiläitä hakemaan on lähetettävä priistavi²⁰. Heidä täytyy olla vastassa ja tervehtimässä kahdessa paikassa: alaportaissa ulko-ovella täytyy olla kaksi pjarinlasta, sellaista jotka tähän tehtävään sopivat, ja porstuanovella vielä kaksi tai kolme pjarinlasta.

(3) Vuonna 7065 (1557) kävivät kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja suuriruhtinaan Ivan Vasiljevitsin luona Ruotsin Kustaa-kuninkaan lähettiläät ruhtinas Sten Eerikinpoika, Upsalan arkkipiispa Laurentius Petri, Bengt Gylta, Turun piispa maisteri Mikael Agrikola, Knut Knutson sekä Olavi (Vestujev ?). Moskovassa ollessaan he kävivät tervehtimässä hallitsijatsaaria ja... puhuivat pajareille, että toivoisivat tsaarin vahvistavan välirauhan, joka on saatu aikaan.

Kaiken Venäjän hallitsijatsaari ja suuriruhtinas Ivan Vasiljevits lähetti käskyn Suur-Novgorodin pajareille ja käskynhaltijoille Mihail Vasiljevits Glinskille ja Oleksei Danilovits Pleshsejeville hoitaa asia.

(3.tak.) Kun Ruotsin lähettiläät saapuvat käskynhaltijoiden luokse, on ruhtinas Mihailin . . . * pyydettävä heidät pöytään, ja heille on tarjottava ruokia venäläiseen tapaan. Heidät on vietävä istumaan käyräpöytään²² (lisäpöytään), ettei heitä korkeammalla kukaan muu istuisi. Heille täytyy osoittaa kunniaa ja päivällisen jälkeen on lähetettävä pjarinlapsi, joka tehtävään sopii, viemään heille majataloon hunajajuomia. Seuraavana päivänä on heidät uudelleen kutsuttava ja kunniaa osoitettava; päivällisen jälkeen on taas hunajajuomia heille vietävä.²³ Tämän jälkeen (?) on ruhtinas Mihailin pyydettävä ruotsalaiset lähettiläät luokseen kartanoonsa ja otettava vastaan entistä paremmin. Heidän saavuttuaan on ruhtinaan vietävä heidät toiseen rakennukseen (?), istutettava

* Sukunimi on epäselvä

penkille ja keskusteltava heidän kanssaan asioista.

Mutta sitä niissä kirjoissa ei ollut sanottu, että kävivätkö Ruotsin lähettiläät Suur-Novgorodissa käskynhaltijoiden luona vai eivät käyneet.

(4) Jäljennös välirauhansopimuksesta, jonka tekivät 40 vuodeksi Hänen majesteettinsä tsaari Ivan Vasiljevits ja Ruotsin kuningas Kustaa Novgorodin käskynhaltijoiden ruhtinas Mihail Glinskin ja Aleksei Pleshsejevin sekä Moskovaan saapuneiden ruotsalaisten lähettiläiden välityksellä vuonna 7065 maailman luomisesta laskien eli vuonna 1557 jälkeen Kristuksen.

Jumalan tahdosta sekä kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja Vladimirin, Moskovan, Novgorodin suuriruhtinaan, Kazanin tsaarin ja Astrahanin tsaarin, Pihkovan herran ja Smolenskin suuriruhtinaan, ja Tverin, Jugranmaan, Permin, Vjatkan, Bolgaarin, Volotin, Rzevin, Belskin, Rostovin, Jaroslavin, Belozerskin, Udorin, Obdorin, Kondinskin jne suuriruhtinaan ja kaiken Siperian ja Pohjoisten maitten hallitsijan Iivanan käskystä on Ruotsin, Göötan ja Venden kuningas jalosukuinen ja armollinen ruhtinas Kustaa lähettänyt korkeat lähettiläensä ruhtinas Sten Eerikinpojan, Upsalan arkkipiispan Laurentius Petrin, Turun piispan Mikael Agricolan, Bengt Gyltan, (4.tak.) Knut Knutinpajan sekä Olavi Laurinpajan. Näiden lähettiläiden kautta Kustaa-kuningas pyytää nöyrimmin kaiken Venäjän hallitsijatsaaria ja suuriruhtinasta Iivanaa että, koska rajaseudulla asuvan Ruotsin väen kahakoinnit Venäjän hallitsijatsaarin perintömailla olivat joltaneet edellisen Suur-Novgorodissa tehdyn välirauhansopimuksen raukeamiseen, mistä oikeamielinen tsaari ja suuriruhtinas oli Kustaa-kuninkaalle ja koko Ruotsinmaalle suuttunut ja vihoissaan oli sotajoukkonsa Ruotsinmaahan lähettänyt, niin että nyt tämä oikeudentuntoinen tsaari ja suuriruhtinas vihansa hillitsi ja joukkonsa pois kutsui ja lähettäisi ne vääräuskoisia tataareja vastaan taistelemaan ja käskisi Suur-Novgorodin käskynhaltijoita tekemään Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimuksen samalla tavalla niin kuin se edellinenkin, joka oli Suur-Novgorodissa pajarin ja Novgorodin käskynhaltijan ruhtinas Boris Ivanovits Gorbatyin ja hovimestari Semjon Nikitits Buturlinin kanssa tehty ja minkä vahvistukseksi oli ristiä suudeltu, ja että hän määräisi maat ja vedet rajattavaksi sen sopimuksen mukaisesti, jonka olivat ruhtinas Juri ja Maunukuningas aikoinaan tehneet, (5) ja että hän vapauttaisi vankeudesta Ruotsin sotamiehet, puolestaan myös Kustaa-kuningas vapauttaa heti lähettilään Nikita Kuzminin ja ne kauppatmiehet, jotka ovat Ruotsinmaassa pidätettyinä, ja ryhtyy heti asioita järjestämään välirauhansopimuksen saamiseksi.

Näin ollen jalomielinen kaiken Venäjän tsaari ja suuriruhtinas Ivan Vasiljevits hyväksyi Ruotsin, Göötan ja Venden kuninkaan Kustaan lähettiläiden ruhtinas Sten Eerikinpoijan ynnä muiden tuoman anomuskirjan, hillitsi vihansa ja kutsui pois joukkonsa, mitä sotavankeihin tulee, niin heidät hän käski Ruotsin lähettiläiden Novgorodiin, Moskovaan ja muihin kaupunkeihin tultuaan vapaiksi vankeudesta lunastamaan, minkä jälkeen he saavat viivytyksittä kotimaahansa lähteä eikä heille mitään vahinkoa aiheuteta.

Myös käski oikeamielinen tsaari ja suuriruhtinas pajareitaan ja Suur-Novgorodin käskynhaltijoita ruhtinas Mihail Vasiljevits Glinskia ja Aleksei

Danilovits Pleshsejevia solmimaan Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimuksen 40 vuodeksi (5.tak.) pitäen mallina edellistä, Novgorodin käskynhaltijoiden ruhtinas Boris Ivanovits Gorbatiin ja Semjon Nikitits Buturlinin tekemää sopimusta. Nykyisen sopimuksen tulisi olla voimassa tästä vuoden 7065 (1557) Maarianpäivästä lähtien vuoden 7105 (1597) Maarianpäivään asti. Maat ja vedet on rajattava Eliaksenpäivänä 7067 (1559) Sobolinissa Oksa-joella (Vuoksaäjoella). Rajankäyntiä varten on sinne tultava Venäjän hallitsijatsaarin perintöalueelta Suur-Novgorodista sen käskynhaltijoiden lähettämien miesten sekä Ruotsinmaasta Kustaa-kuninkaan lähettämien miesten, kummaltakin puolelta on oltava 4 aatelismiestä johtomiehinä ja heidän mukanaan 100 muuta miestä, enempää ei saa kummaltakaan puolelta olla. Näitten miesten tulee maat ja vedet rajata sekä rajamerkit uusia entisen ruhtinas Jurin ja Maunu-kuninkaan sopimuksen mukaisesti. Kaikki kauppariita-asiat sekä muut kiistat, jotka syntyivät viime sodan aikana, tulee selvittää, ja tästä lähtien kaikki vakavat alueelliset asiat on (6) Kustaa-kuninkaan selvitettävä lähettiläittensä kautta Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden kanssa välirauhansopimuksen pohjalta, samoin myös Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden on ratkaistava tärkeät asiat lähettiläittensä välityksellä Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimusta noudattaen, pienemmät asiat on Viipurin kaupungin ja Uuden linnan *päämiesten* päätettävä Korelan ja Pähkinäsaaren käskynhaltijoiden kanssa, kaikki keskinäiset asiat on hoidettava rehellisesti noudattaen sitä välirauhansopimusta, jonka olivat Kustaa-kuningasta varten? kirjoittaneet ja sineteillään vahvistaneet Suur-Novgorodin käskynhaltijat ruhtinas Boris Ivanovits Gorbatiin ja hovimestari Semjon Nikitits Buturlin, myös rauha on sen sopimuksen mukaan säilytettävä sovittuun ajankohtaan asti ts. vuoden 7105 (1597) Maarianpäivään asti, eikä minkäänlaisia sotatoimia ennen tätä määrääikää saa aloittaa, vaan on kummankin osapuolen hoidettava asiat välirauhansopimuksen

(6.tak.) mukaisesti. Ne miehet, jotka ovat kotoisin Venäjän hallitsijatsaarin perintöalueilta Suur-Novgorodista sekä sen alakaupungeista ja ovat nyt ristin suutelemisesta huolimatta vankeina Ruotsinmaassa, niin kaikki nämä miehet myös lähettiläs Nikita Kuzmin sekä pajarinlapset on heti vapaiksi päästettävä.

Kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja suuriruhtinaan Iivanan käskystä me pajarit ja Suur-Novgorodin käskynhaltijat ruhtinas Mihailo Vasiljevits Glinski ja Aleksei Danilovits Pleshsejev olemme tähän sinettimme kiinnittäneet ja ristiä suudelleet hallitsijatsaarin perintöalueen Suur-Novgorodin puolesta ja koko Novgorodin hallintoalueen puolesta.

Sveanmaan ja Viipurin hallintoalueen sekä koko Ruotsinmaan ja Kustaa-kuninkaan ja kaikkien kuningaskunnan valtaneuvosten puolesta ovat ristiä suudelleet ja sinettinsä tähän kiinnittäneet Ruotsin kuningaskunnan lähettiläät ruhtinas (7) Sten Eerikinpoika, Upsalan arkkipiispa Laurentius, Turun piispa Mikael Agricola, Bengt Gylta, Knut Knutson sekä Olavi Laurinpoika.

Kun Venäjän hallitsijatsaarin Suur-Novgorodin käskynhaltijain lähettiläs tuo tämän sopimuksen *Ruotsin*, Göötan ja Venden kuninkaalle Kustalle, niin Kustaa-kuninkaan on myös ristiä suudeltava koko Ruotsinmaan sekä Viipurin

hallintoalueen puolesta ja sinettinsä tähän sopimukseen kiinnitettävä osoitukseksi siitä, että hänen tulee asioita hoitaa niin, kuin ensimmäisessä sekä tässä välirauhansopimuksessa on sovittu. Tämän jälkeen hänen on annettava sopimus Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden lähettiläälle ja päästettävä tämä lähtemään ilman esteitä Novgorodin käskynhaltijoiden luokse.

Kirjoitettu Suur-Novgorodissa vuoden 7065 maaliskuussa eli vuonna 1557 jälkeen Kristuksen.

(8) Jäljennös välirauhansopimusta ja vankien vapauttamisen ehtoja vahvistavasta asiakirjasta. Päivätty vuonna 7065 maailman luomisesta lähtien eli vuonna 1557 jälkeen Kristuksen.

Jumalan tahdosta sekä kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja Vladimirin, Moskovan, Novgorodin suuriruhtinaan, Kazanin tsaarin ja Astrahanin tsaarin, Pihkovan herran ja Smolenskin suuriruhtinaan, ja Tverin, Jugranmaan, Permin, Vjatkan, Bolgaarin, Volotin, Rzevin, Belskin, Rostovin, Jaroslavin, Belozerskin, Udorin, Obdorin, Kondinskin jne suuriruhtinaan ja kaiken Siperian (8.tak.) ja Pohjoisten maitten hallitsijan Iivanan käskystä on Ruotsin, Göötan ja Venden kuningas jalosukuinen ja armollinen ruhtinas Kustaa lähettänyt korkeat lähettilänsä ruhtinas Sten Eerikinpojan, Upsalan arkkipiispan Laurentius Petrin, Turun piispan Mikael Agricolan, Bengt Gyltan, Knut Knutinpajan sekä Olavi Laurinpajan. Näiden lähettiläiden kautta Kustaa-kuningas pyytää nöyrimmin kaiken Venäjän hallitsijatsaaria ja suuriruhtinasta Iivanaa että, koska rajaseudulla asuvan Ruotsin väen kahakoinnit Venäjän hallitsijatsaarin perintömailla olivat johtaneet edellisen Suur-Novgorodissa tehdyn välirauhansopimuksen raukeamiseen, mistä oikeamielinen tsaari ja suuriruhtinas oli Kustaa-kuninkaalle ja koko Ruotsinmaalle suuttunut ja vihoissaan oli sotajoukkonsa Ruotsinmaahan (9) lähettänyt, niin että nyt tämä oikeudentuntoinen tsaari ja suuriruhtinas vihansa hillitsisi ja joukkonsa pois kutsuisi ja lähettäisi ne vääräuskoisia tataareja vastaan taistelemaan, ja käskisi Suur-Novgorodin käskynhaltijoita tekemään Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimuksen samalla tavalla niin kuin se edellinenkin, joka oli Suur-Novgorodissa pajarin ja Novgorodin käskynhaltijan ruhtinas Boris Ivanovits Gorbatyin ja hovimestari Semjon Nikitits Buturlinin kanssa tehty ja minkä vahvistukseksi oli ristiä suudeltu, ja että hän määräisi maat ja vedet rajattavaksi sen sopimuksen mukaisesti, jonka olivat ruhtinas Juri ja Maunu-kuningas aikoinaan tehneet, ja että hän vapauttaisi vankeudesta Ruotsin sotamiehet, puolestaan myös Kustaa-kuningas vapauttaa heti lähettilään Nikita (9.tak.) Kuzminin ja ne kauppamiehet, jotka ovat Ruotsinmaassa pidätettyinä, ja ryhtyy heti asioita järjestämään välirauhansopimuksen saamiseksi.

Näin ollen jalomielinen kaiken Venäjän tsaari ja suuriruhtinas Ivan Vasiljevits hyväksyi Ruotsin, Göötan ja Venden kuninkaan Kustaan lähettiläiden ruhtinas Sten Eerikinpojan ynnä muiden tuoman anomuskirjan, hillitsi vihansa ja kutsui pois joukkonsa, mitä sotavankeihin tulee, niin heidät hän käski Ruotsin lähettiläiden Novgorodiin, Moskovaan ja muihin kaupunkeihin tultuaan vapaiksi vankeudesta lunastaa, minkä jälkeen he saavat viivytyksittä kotimaahansa lähteä (10) eikä heille mitään vahinkoa aiheuteta.

Myös käski oikeamielinen tsaari ja suuriruhtinas pajareitaan ja Suur-Novgorodin käskynhaltijoita ruhtinas Mihail Vasiljevits Glinskia ja Aleksei Danilovits Pleshsejevia solmimaan Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimuksen 40 vuodeksi pitäen mallina edellistä, Novgorodin käskynhaltijoiden ruhtinas Boris Ivanovits Gorbatyin ja Semjon Nikitits Buturlinin tekemää sopimusta. Nykyisen sopimuksen tulisi olla voimassa tästä vuoden 7065 (1557) Maarianpäivästä lähtien vuoden 7105 (1597) Maarianpäivään asti. Maat ja vedet on rajattava Eliaksenpäivänä 7067 (1559) Sobolinissa Oksa-joella (Vuoksa-joella). Rajankäyntiä varten on sinne tultava Venäjän hallitsijatsaarin perintöalueelta Suur-Novgorodista sen käskynhaltijoiden lähettämien miesten sekä Ruotsinmaasta Kustaa-kuninkaan lähettämien miesten, (10.tak.) kummaltakin puolelta on oltava 4 aatelismiestä johtomiehinä ja heidän mukanaan 100 muuta miestä, enempää ei saa kummaltakaan puolelta olla. Näitten miesten tulee maat ja vedet rajata sekä rajamerkit uusia entisen ruhtinas Jurin ja Maunu-kuninkaan sopimuksen mukaisesti. Kaikki kauppariita-asiat sekä muut kiistat, jotka syntyivät viime sodan aikana, tulee selvittää, ja tästä lähtien kaikki vakavat alueelliset asiat on Kustaa-kuninkaan selvitettävä lähettiläitensä kautta Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden kanssa välirauhansopimuksen pohjalta, samoin myös Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden on ratkaistava tärkeät asiat lähettiläitensä välityksellä (11.) Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimusta noudattaen, pienemmät asiat on Viipurin kaupungin ja Uuden linnan *päämiesten* päätettävä Korelan ja Pähkinäsaaren käskynhaltijoiden kanssa, kaikki keskinäiset asiat on hoidettava rehellisesti noudattaen sitä välirauhansopimusta, jonka olivat Kustaa-kuningasta varten ? kirjoittaneet ja sineteillään vahvistaneet Suur-Novgorodin käskynhaltijat ruhtinas Boris Ivanovits Gorbaty ja hovimestari Semjon Nikitits Buturlin, myös rauha on sen sopimuksen mukaan säilytettävä sovittuun ajankohtaan asti ts. vuoden 7105 (1597) Maarianpäivään asti, eikä minkäänlaisia sotatoimia ennen tätä (11.tak.) määrääikää saa aloittaa, vaan on kummankin osapuolen hoidettava asiat välirauhansopimuksen mukaisesti. Ne miehet, jotka ovat kotoisin Venäjän hallitsijatsaarin perintöalueilta Suur-Novgorodista sekä sen alakaupungeista ja ovat nyt ristin suutelemisesta huolimatta vankeina Ruotsinmaassa, niin kaikki nämä miehet myös lähettiläs Nikita Kuzmin sekä pajarinlapset on heti vapaiksi päästettävä.

Kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja suuriruhtinaan Iivanan käskystä me pajarit ja Suur-Novgorodin käskynhaltijat ruhtinas Mihailo Vasiljevits Glinski ja Aleksei Danilovits Pleshsejev olemme tähän sinettimme kiinnittäneet ja ristiä (12) suudelleet hallitsijatsaarin perintöalueen Suur-Novgorodin puolesta ja koko Novgorodin hallintoalueen puolesta.

Sveanmaan ja Viipurin hallintoalueen sekä koko Ruotsinmaan ja Kustaa-kuninkaan ja kaikkien kuningaskunnan valtaneuvosten puolesta ovat ristiä suudelleet ja sinettinsä tähän kiinnittäneet Ruotsin kuningaskunnan lähettiläät ruhtinas Sten Eerikinpoika, Upsalan arkkipiispa Laurentius, Turun piispa Mikael Agricola, Bengt Gylta, Knut Knutson sekä Olavi Laurinpoika.

Kun Venäjän hallitsijatsaarin Suur-Novgorodin käskynhaltijain lähettiläs tuo tämän sopimuksen *Ruotsin*, Göötan ja Venden kuninkaalle Kustaalle, niin Kustaa-kuninkaan (12.tak.) on myös ristiä suudeltava koko Ruotsinmaan sekä Viipurin hallintoalueen puolesta ja sinettinsä tähän sopimukseen kiinnitettävä, osoituksena siitä, että hänen tulee asioita hoitaa niin, kuin ensimmäisessä sekä tässä välirauhansopimuksessa on sovittu. Tämän jälkeen hänen on annettava sopimus Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden lähettiläälle ja päästettävä tämä lähtemään ilman esteitä Novgorodin käskynhaltijoiden luokse.

Kirjoitettu Suur-Novgorodissa vuoden 7065 (1557) maaliskuussa.

(56) Vuoden 7065 tammikuun 25. päivänä kirjoittivat tsaarille ja suuriruhtinaalle Suur-Novgorodista pajarit ja käskynhaltijat Mihailo Vasiljevits Glinski ja Oleksei Danilovits Pleshsejev sekä djakit Boris Shsekin²³ ja Kazarin Dubrovski²⁴, että tsaarin ja suuriruhtinaan luokse ovat tulossa Ruotsin kuninkaan lähettiläät ruhtinas Sten Eerikinpoika, Upsalan arkkipiispa Laurentius, Bengt Gylta, Turun piispa maisteri Mikael Agrikola ja kuninkaan kirjuri Olavi Laurinpoika, jotka olivat saapuneet rajalle 18.tammikuuta. Heidän seurueeseen kuuluu 101 mies ja heillä on mukanaan 40 hevosta. Rajalta he olivat vuokranneet 151:t vankkurit? (vaunut?) Kobylitsy-kylälle asti (56.tak.) ts. ensimmäiselle kievearille? (kyytikylä asti. Novgorodiin ruotsalaiset lähettiläät saapuivat helmikuun 5. päivänä, perjantaina. Heitä saattamaan Moskovaan oli käsketty Grisha Gurjev, jonka tehtäviin kuului myös huolehtia matkan aikana lähettiläiden ruoasta.

Helmikuun 21. päivänä, sunnuntaina, Sten Eerikinpojan johtama lähetystö saapui Moskovaan. Tsaarin ja suuriruhtinaan käskystä lähettiläitä piti olla vastassa (57) Tverin tiellä nuolenlennon päässä esikaupungin laidasta? Sinne oli lähetetty Fjodor Voksherinov, kirjuri Grisha Shapkin²⁵ ja tulkki Oljosh Lukashev²⁶. Heidän mukana oli 6 pajarinlasta, 30 palvelumiestä, 10 juomanlaskijaa ja 8 hevoshoitajaa. Lähettiläät oli majoitettava Liettuan lähettiläskartanoon, joka sijaitsi Uspenskin rotko²⁷ – nimisessä kaupunginosassa.

Fjodor ja Grisha Shapkin olivat saaneet seuraavan ohjekirjelmän:

“Vuonna 7065 helmikuun 6. päivänä (57.tak.) Fjodor Vasilinpoika Voksherinoville ja kirjurille Grigori Shapkinille annettu ohje.

Ruotsalaisia lähettiläitä ruhtinas Sten Eerikinpoikaa, Upsalan arkkipiispaa Laurentius Petria, Bengt Gyltaa, Turun piispaa maisteri Mikael Agrikolaa, Knut Knuutinpoikaa ja Olavi Laurinpoikaa on mentävä vastaan esikaupunkiin nuolenlennon päähän viimeisistä taloista. Fjodorin on otettava mukaan 6 parasta pajarinlasta, 10 juomanlaskijaa, 8 hevoshoitajaa.

Tavattuana lähettiläät on Fjodorin sanottava heille: “Kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja suuriruhtinaan Iivanan (58) kansliasta olen saanut käskyn tulla teitä vastaan ja majoituspaikan teille näyttämään”.

Tämän sanottua on hänen saatettava lähettiläät Liettuan kartanoon, näytettävä majoitustilat ja palattava sitten tsaarin ja suuriruhtinaan luokse. Lähettiläiden kanssa kartanoon jäävät pajarinlapset, juomanlaskijat, kirjuri ja hevoshoitajat. Juomanlaskijoille ja hevoshoitajille on ilmoitettava, että palvelisivat vuorotel-

len niin, että puolet heistä aina vaihtaisivat vuoroa joka toinen päivä. Heidän on myös pidettävä huoli siitä, ettei lähettiläiden luo tulisi ketään eikä heistä kukaan pääsisi (58.tak.) keskustelemaan muiden kanssa. Hevoset on juotettava pihalla olevista kaivoista. Fjodorin on käytävä lähettiläiden luona joka päivä ja valvottava juomanlaskijoita ja hevostenhoitajia, että nämä huolehtisivat tehtävistään tsaarin ja suuriruhtinaan käskyn mukaisesti. Lähettiläiden ruokailusta vastaa kirjuri²⁸, ja Fjodorin on valvottava, että kirjuri antaa kaiken, mikä heille kuuluu.”

Helmikuun 24. päivänä, keskiviikkona, käski tsaari ja suuriruhtinas ruotsalaisia lähettiläitä, ruhtinas Stenia (59) tovereineen, tulemaan luokseen. Heitä hakemaan lähetettiin priistavi Fjodor Voksherinov. Ja sinä päivänä lähettiläät saapuivat hoviin. Linnanaukiolle ajettuaan he jättivät rekensä Virastotalon²⁹ vie-reen ja lähtivät kävelemään Ilmestyskirkon³⁰ ohi tsaarin palatsiin. Tsaari ja suuriruhtinas oli istumassa ruokailutuvassa, erikoisessa huoneessa, joka oli rakennettu puusta³¹. Kun lähettiläät astuivat huoneeseen, esitteli heidät tsaarille ja suuriruhtinaalle syvään kumartaen ylihovimestari Oleksei Fjodorovits Adashev. Tämä oli ensimmäinen kerta suuriruhtinas Vasilin³² ajoilta lähtien, (59. tak.) kun ruotsalaiset lähettiläät otettiin täällä vastaa.

Tsaari ja suuriruhtinas ojensi ruhtinas Stenille ynnä muille lähettiläille kätensä suudeltavaksi, minkä jälkeen esittivät lähettiläät kuninkaan tervehdyksen, jättivät valtuuskirjansa sekä puheittensa tekstit, jotka oli kirjoitettu venäjäksi ja ruotsiksi. Tämän tehtyä pyysivät lähettiläät, että hallitsijatsaari suostuisi heidän kirjallisesti esitetyt puheet vielä suullisenakin kuuntelemaan ja vastaamaan (60) kuninkaan kirjeeseen verenvuodatuksen lopettamisesta, ts. siihen asiaan, mistä heidänkin puheissaan on kyse. Tsaari ja suuriruhtinas käski djakin Ivan Mihailovin ottaa vastaan heiltä kuninkaan kirjeen sekä lähettiläiden puheiden tekstit. Tämän jälkeen ruhtinas Sten ynnä muut lähettiläät ojensivat tsaarille kuninkaan lähettämän muistolahjan: kultaisen maljan, jonka kannessa oli kello. Sitten lähettiläät saivat luvan istua, minkä jälkeen he nousivat vuortellen kertomaan omista lahjoistaan, jotka ylihovimestari (60.tak.) Aleksei Fjodorovits Adashev esitteli tsaarille. Kaikki lähettiläiden tuomat lahjat olivat rahastonhoitajat luetteloineet kirjoihin. Tsaari ja suuriruhtinas pyysi lähettiläitä istumaan vielä vähäksi aikaa ja sitten siirtymään toiseen saliin odottamaan pöytien kattamista ja syömään hänen kanssaan.

Näin ollen olivat lähettiläät syöneet sinä päivänä tsaarin ja suuriruhtinaan luona Fasettisalissa, jossa ruoka tarjoiltiin kulta-astioissa. Lähettiläät istuivat käyräpöydässä, heitä vastapäätä (61.) istui Ivan Borisinpoika Fedtsov, tämän vieressä istui priistavi Fjodor Voksherin ja Fjodorin vieressä istui kirjuri Grisha Shapkin ja sitten pajarinlapset, jotka oli määrätty lähettiläiden seuralaisiksi. Lähettiläiden vieressä istuivat penkillä kuninkaan aatelimiehet ja lähetystön muut jäsenet. Kun ruoat oli syöty, käski tsaari ja suuriruhtinas tarjoilla juomia, minkä jälkeen lähettiläät saivat lähteä majataloonsa. Lähettiläiden mukana lähtivät tsaarin käskystä priistavi Ivan Borisinpoika Fedtsov ja tulkki Olesha Lukashov, joiden piti tarjoilla lähettiläille majatalossa juomia. (61. tak.)

Tässä on se valtuuskirja, jonka olivat tuoneet mukanaan ruotsalaiset lähettiläät ruhtinas Sten ja hänen seuralaisensa:

“Me Jumalan armosta Ruotsin, Göötan ja Venden sekä muiden maiden kuningas Kustaa toivomme, että te Jumalan armosta kaiken Venäjän hallitsijatsaari ja suuriruhtinas Ivan Vasiljevits saisitte monia vuosia olla terveenä, ja kiirehdimme tiedottamaan teille, että kirjeenne on saapunut perille meidän uskollisen alamaistemme Turun kirkkoherran maisteri Knutin³³ mukana, joka palasi luoksemme vuoden 7065 lokakuun (62.) 10. päivänä. Kirjeessänne sanotte, että nyt on maittemme ja ihmistemme välillä ollut riitoja ja vihamielisyyttä, ettekä te pidä siitä, että kristillistä verta vuodatetaan ja ettekä te halua itsellenne meidän alueitamme eikä mitään muutakaan meille kuuluvaa, vaan haluaisitte, että entinen rauha, joka maittemme ja ihmistemme välillä oli ollut, vahvistettaisiin jälleen, jos vain meidän korkeat ja luotettavat lähettiläämme saapuvat luoksenne Moskovaan.

Emme mekään puolestamme pidä siitä, että kristillistä verta vuodatetaan niin kuin olemmekin jo aikaisemmin teille ilmoittaneet, (62.tak.) emmekä halua mitään muuta kuin sen, mikä meille todella kuuluu; minkä ja missä on Jumala meille antanut, siihen olemme tyytyväisiä; myös haluaisimme, että kaikki oikeauskoiset kristityt hallitsijat olisivat keskenään sovussa ja kääntäisivät yhteisvoimin kaikki sotajoukkonsa vääräuskoisia vastaan, joista on suuria onnettomuuksia maille ja oikeauskoisille kristityille. Sitä varten, että meidän välinen erimielisyys voitaisiin lopettaa eikä enää vuodatettaisi kristillistä verta ja että voitaisiin (63) suojella oikeauskoista kristillisyyttä, niin kuin olette maisteri Knuutin mukana lähettämässä kirjeessänne kirjoittaneet, olemme me lähettäneet luoksenne meidän rakkaat rehelliset jalosukuiset kunnon miehemme ja neuvonantajamme, uskolliset alamaistemme: meidän rakkaan ruhtinaan Sten Eerikinpojan.....?

ja hänen kanssaan Upsalan arkkipiispan Laurentiuksen, Turun piispan maisteri Mikael Agrikolan, Bengt Gyltan, Knut Knuutinpojan.....? sekä kirjurimme Olavi Laurinpojan, joiden on toimittava saamiensa ohjeiden (63.tak.)mukaisesti rauhan aikaansaamiseksi maittemme ja ihmistemme välille. Siksi pyydämme teitä ottamaan heidät vastaan ja kuuntelemaan suojeasti sanottavansa sekä uskomaan heidän puhuvan meidän käskystämme; pyydämme myös, ettei heille tehtäisi minkäänlaisia esteitä ja että heidät päästettäisi palaamaan luoksemme sen jälkeen, kun olette antaneet heille vastauksen, joko myönteisen tai sitten kielteisen; pyydämme, että heistä pidettäisiin huolta niin kuin heidän tason ihmisistä on pidettävä ja niin kuin kaikilla oikeauskoisilla hallitsijoilla on tapana ollut ja ohjeissa (64) säädetty. Tästä kaikesta teitä pyydämme ja armollista Jumalaa rukoilemme.

Kirjoitettu lokakuun 24. päivänä vuonna 1556 Kristuksen jälkeen.

Tässä on lähettiläiden puheiden sisältö:

Jalosukuinen tsaari ja suuriruhtinas Ivan Vasiljevits, kaiken Venäjän ja muiden alueiden hallitsija! Kustaa-ruhtinas Jumalan armosta Ruotsin,(64.tak.) Göötan ja Venden sekä muiden alueiden kuningas on käskenyt meitä sanomaan,

että hän toivoo teidän, suuri hallitsijatsaari, pysyvän terveenä monia vuosia ja että teidän majesteetillänne olisi onnea taisteluissa kaikkia niitä vihollisianne vastaan, jotka suunnittelevat kristillisyyden tuhoa.

Kuninkaamme on lähettänyt meidät tuomaan teille, suuri tsaari ja hallitsija, kirjeensä ja nyt me pyydämme hartaasti teitä, kaiken Venäjän suuri tsaari, että suostuisitte kuuntelemaan, kun tämän kirjeen teille luemme sekä kerromme sen, mitä meidän herramme kuningas on käskenyt teille sanoa; pyydämme tätä siksi, että te, teidän (65) armonne, kuulisitte kaiken itse ja kuultuanne käskisitte antamaan meille mahdollisimmin pian myönteisen vastauksen, mistä meidän herramme kuningas olisi iloinen, ja me olisimme ilolla valmiit tekemään teille useita palveluja. Kun te, suuri tsaari, kirjoititte viime vuonna meidän herrallemme kuninkaalle kirjeen, jonka lähetitte kuninkaamme alamaisten Turun kirkkoheran maisteri Knutin mukana, niin kerroitte siinä riidoista ja vihamielisyydestä teidän sekä meidän herramme alueiden ja ihmisten välillä ja siitä, että aivan turhaan oli ruvettu (65.tak.) sotimaan. Nyt meidän herramme kuningas käski kunnioituksensa (?) teille välittämään sekä tiedottamaan, että tällainen kuolemaa tuottava sota ja vihamielisyys, jotka ovat maittemme välille syntyneet, eivät ole mieliksi meidänkään kuninkaallemme. Niin kuin teidän armonne on hyvin ymmärtänyt herramme kirjeestä, ei meidän herramme kuningas ollut milloinkaan halunnut sotaa ja vihamielisyyttä ei teidän edesmenneen isänne aikoina eikä halua sitä nytkään teidän hallituskaudella, vaan toivoo (66) välillenne hyviä suhteita samoin kuin on herrallamme muiden oikeauskoisten hallitsijoiden ja kuninkaitten kanssa ollut, niin kaukaisten kuin läheistenkin naapureitten kanssa, jotka ovat nyt taas, Luojaalle kiitos, rauhan meidän herramme kuninkaan kanssa vahvistaneet. Koska herramme ei mitään muuta toivokaan, niin rukoilee hän Jumalaa, että teidän, suuri tsaari, ja meidän kuninkaamme välillä olisi rauha ja rakkaus samoin myös muidenkin oikeauskoisten hallitsijoiden ja kuninkaitten välillä, (66.tak.) ettei syytöntä kristillistä verta vuodatettaisi, ja vielä parempaa olisi, jos sotajoukkonne kääntäisitte ei-kristittyjä ja vääräuskoisia vastaan, niin kuin olettekin herrallemme kirjoittaneet, ja mikä olisi Jumalan tahdon mukaista ja mistä kunniaa niittäisivät kaikki oikeauskoiset hallitsijat. Teidän armonne on myös kirjoittanut, ettette vaadi meidän herraltamme kuninkaalta hänelle kuuluvia alueita ettekä halua mitään muuta, kuin sen, mikä on teidän ja minkä on Jumala teille antanut. Tähän on meidän herramme kuningas käskenyt meitä sanomaan, ettei hänkään halua mitään muuta, kuin sen, (67) mikä on hänelle tähän asti kuulunut sekä muilla Ruotsin hallitsijoilla ja kuninkailla ollut.

Siksi onkin kaiken tämän vahvistukseksi herramme kuningas meidät lähettänyt sen suojelukirjan perusteella, jonka olette te, teidän armonne, ja Suur-Novgorodin käskynhaltijat meille antaneet, jotta voisimme rauhan solmia, minkä jlkeen ei välillämme olisi mitään muuta kuin sopu ja rakkaus eikä syyttömästi verta enää vuodatettaisi ja ihmiset kummassakin maassa pitäisivät lujasti rauhasta kiinni ja asutuksia taas rajaseudulle rakennettaisiin niiden asemesta, jotka oli vastikään hävitetty, ja vankeina kummassakin maassa olevat miesparat

(67.tak.) vapautettaisiin, niin että jokainen voisi omaan maahansa palata. Toivomme kovasti, että teidän armonne myös tätä haluaa”.

Ruotsalaisten* lähettiläiden anomuskirjelmän teksti, joka oli kirjoitettu saksan kielellä

“Majesteettinen herra ruhtinas Ivan Vasiljevits, Jumalan armosta kaiken Venäjänmaan ja monien muiden maiden hallitsijatsaari, on meidän majesteettinen herramme ruhtinas Kustaa, Jumalan armosta Ruotsin, Göötan, (68)Venden ja muiden alueiden kuningas käskenyt meitä sanomaan, että herramme kuningas toivoo sinun, majesteettinen hallitsijatsaari, pysyvän terveenä lukemattomia vuosia. Samoin toivoo herramme kuningas, että sinulla, majesteettinen hallitsijatsaari, olisi aina onnea taisteluissa kaikkia vihamiehiä vastaan, jotka suunnittelevat vahinkoa ja tuhoa kristityille. Näin ollen lähetti majesteettinen herramme kuningas meidät kirjeineen luoksesi, armollinen tsaari, (68.tak.) ja nyt me syvästi kumartaen pyydämme sinua, kaiken Venäjän tsaari, että antaisit armollisesti luvan tämän kirjeen sinulle lukea, jotta sinä, armollinen tsaari, voisit itse kuulla, millaisen tehtävän on armon kuninkaamme meille antanut ja voisit mahdollisimman pian myönteisen vastauksen meille antaa. Tätä toivoi kovasti meidän armollinen herramme kuningas, ja me ansaitaksemme tämän olemme puolestamme valmiit sinua palvelemaan. Sinun keisarillinen (69) korkeaylhäisyytesi lähetti viime vuonna meidän herrallemme kuninkaalle hänen alamaisansa Turun piispan maisteri Knutin mukana kirjeen, jossa ilmoitti mielipiteensä maittemme välisistä kahnauksista ja niiden seurauksena alkaneesta sodasta, joka jäi selvittämättä ja syylliset rankaisematta. Tähän meidän armollinen herramme kuningas vastaa ystävällisesti, että tämä vahingollinen sota ja sen aiheuttanut molempien maitten (69.tak) alamaisten kahakointi, eivät ole meidänkään kuninkaamme mieleen, ja niin kuin sinun keisarillinen korkeaylhäisyytesi on varmaan armon kuninkaamme kirjeestä ymmärtänyt, ei meidän majesteettinen herramme ole milloinkaan sotaa eikä riitoja halunnut ei sinun eikä edesmenneen majesteettisen isäsi aikoina, vaan on halunnut aina ylläpitää hyvää ystävyyttä niin kuin muidenkin kristittyjen hallitsijoiden ja kuninkaiden kanssa, joista toisten kanssa on hänellä välirauhansopimuksia ja (70) toisten kanssa, on säilynyt rauha ja yksimielisyys. Siksi haluaa meidän armollinen herramme kuningas, että syntyisi rauha ja hyvätahtoisuus hänen ja sinun majesteettisi välille sekä muiden kristittyjen hallitsijoiden välille, ettei vuodatettaisi enää kristittyjen eikä viattomien lasten verta, ja että lähetettäisiin sotajoukot taistelemaan uskottomia vastaan, niin kuin onkin sinun majesteettisi kirjoittanut meidän herrallemme kuninkaalle ja mistä kiitos Jumalalle (70.tak.) ja sinun majesteetillesi. Jumalan tahdon mukaista on myös se, että sinä, majesteettinen tsaari, olet kirjeessäsi sanonut ettet halua meidän armollisen herramme alueita, vaan tyydyt niihin, jotka Jumala on sinulle antanut. Tähän on meidän herramme kuningas käskenyt meitä sanomaan, ettei hänkään mitään muuta toivo, kuin

* Alkuperäiskappaleessa virheellisesti: tanskalaisten

sen, mikä on ennestään kuulunut Ruotsin kruunulle, siis hänelle sekä edellisille Ruotsin hallitsijoille. Siksi hänen kuninkaallinen majesteettinsa lähetti meidät sen suojelukirjan perusteella, jonka sinä, korkeaylhäinen tsaari, ja Suur-Novgorodin (71) käskynhaltijat olitte meille antaneet, jotta voisimme kestävän välirauhan solmia, ettei välirikkoa tulevaisuudessa tapahtuisi eikä viattomien lapsien verta enää vuodatettaisi, että alamaiset yrittäisivät välirauhansopimusta noudattaa, että rajamerkit, jotka oli hävitetty, saataisiin korjata ja uusia, että vangeiksi molemmin puolin joutuneet miehet päästettäisiin kotimaahansa palamaan. Mitään muuta me emme toivo”.

Näin ollen maaliskuun 9. päivänä, tiistaina, käski tsaari ja suuriruhtinas ruotsalaisten lähettiläiden ruhtinas Sten (71.tak.) Eerikinpojan ja muiden lähetystön jäsenten saapua hoviin. Heitä hakemaan oli lähetetty priistavi Fjodor Voksherinov.

Hoviaukiolle saavuttuaan nousivat lähettiläät rekeistään? Virastotalon vastapäätä ja lähtivät kävelemään Ilmestyskirkon ohi tsaarin ja suuriruhtinaan luokse, joka oli sillä hetkellä istumassa ruokailutuvassa, erikoisessa puusta rakennetussa salissa. Arkkipiispaa ei lähettiläiden joukossa sinä päivänä ollut, sanoi olevansa sairas. (72) Lähettiläät kertoivat tästä priistaville pyytäen anteeksi, koska pelkäsivät tsaarin siitä suuttuvan. Kun ruotsalaiset lähettiläät ruhtinas Sten seurueineen astuivat tupaan, esitteli heidät tsaarille ylihovimestari Aleksei Fjodorovits Adashev³⁴. Ruhtinas Sten ja muut lähettiläät kumarsivat syvään ja kiittivät tsaaria siitä tarjoilusta, mikä tsaarin käskystä oli heille majatalossa järjestetty. Tsaari pyysi heitä istumaan. Jonkun ajan kuluttua hän käski Fjodor Voksherinovia menemään lähettiläiden kanssa Rantapalatsiin (Nabereznaja palata)³⁵. Sinne hän lähetti sitten (72.tak.) vastauksensa ylihovimestarin Oleksei Fjodorovits Adashevin ja djakin Ivan Mihailovin mukana.

Tässä on ruhtinas Stenille ynnä muille ruotsalaisille lähettiläille annettu vastaus:

“Jumalan armosta kaiken Venäjän tsaarin ja Vladimirin, Moskovin, Novgorodin suuriruhtinaan, Kazanin tsaarin ja Astrahanin tsaarin, Pihkovan herran ja Smolenskin suuriruhtinaan, ja Tverin, Jugranmaan, Permin, (73) Vjatkan, Bolgaarin, Volotin, Rzevin, Belskin, Rostovin, Jaroslavin, Belozerskin, Udorin, Obdorin, Kondinskin jne suuriruhtinaan ja kaiken Siperian ja Pohjoisten maitten hallitsijan Iivanan vastaus Ruotsin ja Göötan valitun kuninkaan Kustaan lähettiläille ruhtinas Sten Eerikinpojalle, Upsalan arkkipiispalle Laurentiukselle, Turun piispalle maisteri Mikael Agrikolalle, Bengt Gyltalle, Knut Knuutinpojalle ja Olavi Laurinpojalle.

(73.tak.) Jumalan armosta kaiken Venäjän tsaari ja suuriruhtinas Ivan Vasiljevits käski meitä teille tämän sanomaan:

Ruotsin valittu kuningas Kustaa oli lähettänyt anomuskirjeineen alamaissensa Turun opettajan maisteri Knutin. Tuossa kirjeessä hän pyysi, että me olisimme vihamme hillinneet, sotajoukkomme pois kutsuneet ja hänen korkeille lähettiläille suojelukirjan tehneet. Ja me olimme Kustaan anomuskirjeen mukaisesti sotajoukkomme kutsuneet pois ja teitä, korkeita lähettiläitä varten

tekemämme suojelukirjan lähettäneet. Siinä suojelukirjassa olimme kirjoittaneet Kustaa-kuninkaalle, (74) että hän ylpeytensä unohtaisi ja pyytäisi nöyrästi anteeksi korkeiden lähettiläitensä välityksellä siitä, että ristin suutelemisen kautta antamansa lupaukset välirauhansopimuksen noudattamisesta oli rikkonut sekä muita vääryyksiä tehnyt? Tämän jälkeen me anteeksipyyynnön hyväksymme ja annamme Suur-Novgorodin käskynhaltijoille tehtäväksi välirauhan hänen kanssaan vahvistaa entisten välirauhansopimusten mukaisesti. Käskemme myös rajamerkit pystyttämään entisten sopimusten mukaan, emmekä hänen alueitaan itsellemme halua, vaan tyydymme, niin kuin oikeudenmukaisen hallitsijan kuuluukin tehdä, omiin alueisiin, jotka Jumala on (74.tak.) joskus meille antanut. Mutta jos hän kannattaa? edelleenkin niitä ylpeitä ajatuksiaan, ettei ole hänen arvonsa mukaista olla tekemisissä Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden kanssa, niin älköön hän siinä tapauksessa luoksemme lähettiläitään lähettäkö, koska vanhoja perinteitä ei saa ruveta rikkomaan. Näin olemme kirjoittaneet Kustaa-kuninkaalle suojelukirjassamme”.

Jumalan armosta kaiken Venäjän tsaari ja suuriruhtinas Ivan Vasiljevits käski meidän teille sanoa:

“Nyt olette te, Ruotsin (75) ja Göötan kuninkaan Kustaan lähettiläät, luoksemme saapuneet ja Kustaa-kuninkaan valtakirjan meille tuoneet, jossa on sanottu, että meidän tulee uskoa puheitanne. Paitsi valtakijaa olette jättäneet meille puheittenne tekstit ja olette pyytäneet meitä puheenne kuuntelemaan, minkä olemmekin tehneet. Siinä ehdotatte meidän kääntämään sotajoukkomme epäkristillisiä tatareja vastaan ja tekemään välirauhan Kustaa-kuninkaan kanssa niin kuin edellistenkin Ruotsin hallitsijoiden kanssa oli tehty, pyydätte, että vapautettaisiin kummassakin maassa vangeiksi joutuneet miehet ja että rajaseudulla (75.tak.) ihmiset saisivat taas elää ja asutuksia rakentaa mitään pelkäämättä. Tämän teidän puheenne olemme kuunnelleet hyvin tarkasti? “

Jumalan armosta kaiken Venäjän tsaari ja suuriruhtinas käski teille sanoa:

“Koska me kuulumme kristittyihin hallitsijoihin, niin emme ole milloinkaan halunneet ristin suutelemisen kautta antamia lupauksiamme ja välirauhansopimuksia rikkoa eikä viattomien verta vuodattaa, vaan olemme valvoneet (76) tiukasti, että meidän käskynhaltijamme hoitaisivat asioita välirauhansopimuksia ja ristin suutelemisen kautta antamia lupauksiamme noudattaen, kuten käskynhaltijamme ovat tehneetkin. Mutta Kustaa.kuningas ei ole puolestaan lupauksiaan täyttänyt ja on sopimukset rikkonut, ja hänen alamaisensa ovat monissa paikoissa maa- ja vesirajojamme loukanneet muun muassa ylittäneet vanhan rajan, joka kulkee pitkin Saja-jokea ja Siestar-jokea, joka ottaa alkunsa Sist-järvestä ja laskee mereen, ja ovat ruvenneet nimittämään Saja-jokeksi meidän pogostoissamme virtaavaa Ruet-jokea, joka ottaa alkunsa lähteestä Kuivazin pogostassa ja laskee Siestar-jokeen Korbaselskin pogostassa. (76.tak.) Meidän puolellamme ovat Kustaan alamaiset useita asutuksia polttaneet, monia ihmisiä kuoliaaksi hakanneet ja heidän omaisuutensa ryöstäneet, pajarinpoika Oznobisha Gavrilinpojan olivat ottaneet vangiksi ja hänen veljensä Posnikin olivat tappa-
neet, minkä jälkeen seipäällä lävistäneet, pajarinpoka Ratman Semjoninpojan

Belyin aitipuolen ja vaimon olivat myös tappaneet ja monia muita ihmisiä pahoinpidelleet. Tämän jälkeen oli Kustaa-kuningas lähettänyt voivodansa ? Jakob Baggen³⁶ joukkoineen meidän Pähkinälinnamme luo. Jotkut hänen joukoistaan olivat myös Korelan ja Jamin alueilla sotineet?. Kustaa-kuninkaan käskystä oli Korelan kauppiaat otettu vangeiksi ja heidän (77) kauppatavaransa takavarikoitu.? Pajarimme ruhtinas Dmitri Fjodorovits Paletskin³⁷ lähettilään Nikita Kuzminin oli hän pidättänyt eikä hänen papereitaan? vastaan ottanut. Paljon muutakin vääryyttä oli Kustaa-kunigas tehnyt rikkoen tällä tavalla rauhan-sopimusta ja ristin suutelemisen kautta antamiaaan lupauksia, mitä ei missään muualla ole tapana tehdä. Hän oli aloittanut tuon sodan mitätöidäkseen välirauhansopimukset, jotka oli tehnyt meidän novgorodilaisten käskynhaltijoittemme kanssa.

Tämä hänen rikkomuksensa sai meidän vihamme syttymään ja siten hän omaan maahansa meidän sotajoukot tavallaan johdatti, minkä seurauksena siten oli joidenkin omien alamaistensa viatonta verta (77 tak.) antanut vuodattaa ja toisten oli antanut joutua väärauskoisten maahan.

Näistä kaikista hänen vääryyksistään olemme hänelle kirjoittaneet ja kirjeen lähettäneet hänen alamaistensa Turun opettajan maisteri Knutin mukana. Ja kerran nyt Kustaa-kuningas on omat vääryytensä tunnustanut ja omien korkeiden lähettiläittensä välityksellä pyytää meiltä anteeksi ja haluaa korjata virheensä sekä solmia välirauhansopimuksen vanhan tavan mukaisesti, niin heti kun Kustaa-kuningas vapauttaa pajarimme ruhtinas Dmitri Fjodorovitsin lähettilään Nikita Kuzminin sekä päästää vankeudesta kauppiaamme ja palauttaa heiltä (78) takavarikoidut tavarat, koska oli heidät pidättänyt välirauhansopimuksesta ja ristin suutelemisesta huolimatta, ja jos vielä rajamerkit pystytää entisille paikoilleen Saja-joen ja Siestar-joen tienoille, niin annamme me Suur-Novgorodin käskynhaltijoillemme käskyn vahvistaa Kustaa-kuninkaan kanssa välirauha entisen tavan mukaan. Siitä, miten tämä vahvistaminen tapahtuu, käskemme me ylihovomestaria Oleksei Fjodorovits Adashevian ja djakkia Ivan Mihailovia teidän kanssanne sopimaan”.

(78.tak.)Ruhtinas Sten tovereineen kuultuaan vastaukset sanoivat Olekseille ja Ivanille:

“Olette sanoneet herranne suuren tsaarin puolesta hyvin paljon, sallikaa meidän mieltä hiukan”.

Tämän sanottuaan siirtyivät he sivuun neuvottelemaan, minkä jälkeen kumartaen Olekseille ja Ivanille sanoivat: “Emme me pysty koko tsaarin vastusta mieleemme palauttamaan eikä tämän lisäksi arkkipiispaakaan ole tänään mukanamme, hän on harmiksemme sairastunut, niin ettemme ilman häntä voi vastausta heti antaa. Olisi hyvä, jos tsaari käskisi antaa meille siitä vastauksensa tekstistä sanatarkan jäljennöksen, jonka me ydessä arkkipiispan ja piispan kanssa lukisimme (79) ja kirjallisen vastauksen tsaarille antaisimme”.

Oleksei ja Ivan olivat kertoneet tsaarille ja suuriruhtinaalle lähettiläiden pyynnön, ja tsaari ja suuriruhtinas käski antamaan ruhtinas Stenille jäljennöksen vastauksestaan ja päästi heidät lähtemään majataloon.

Maaliskuun 13. päivänä, lauantaina, käski tsaari ja suuriruhtinas ruotsalaisten lähettiläiden, ruhtinas Stenin seurueineen, tulla hoviin. Heitä hakemaan oli lähetetty priistavi Fjodor Voksherinov.(79.tak.) Ja sinä päivänä lähettiläät hovissa kävivät.

Hoviaukiolle saavuttuaan jättivät he rekensä Virastotalon viereen ja kävelivät sieltä Olekseihin ja Ivanin luo pieneen Rantapalatsiin, siihen saliin, missä pajarit pitävät istuntojaan. Kun lähettiläät astuivat sisään, pyysivät Oleksei ja Ivan heitä istumaan. Vähän ajan kuluttua antoivat he tsaarin vastaukseen oman vastauksensa.

(80) Ja heidän vastauksessa on sanottu:

“Ruotsin, Göötan, Venden sekä muiden alueiden suuren hallitsijan ja kuninkaan ruhtinas Kustaan uskolliset ja korkeat lähettiläät ovat käsitelleet sen vastauksen, jonka on Jumalan armosta kaiken Venäjän ja muiden maiden suuri ja jalosukuinen hallitsijatsaari ruhtinas Ivan Vasiljevits käskennyt alamaistensa ja uskollisten duumanjäsenten ylihovimestarin Oleksei Fjodorovits Adashevin ja djakin Ivan Mihailovin sanomaan vastaukseksi niihin puheisiin, jotka lähettiläät olivat suuren hallitsijatsaarin edessä pitäneet. ? He ovat ymmärtäneet, että siinä vastauksessa (80.tak.) oli pyritty hyvään tarkoitukseen ts. ettei tulevaisuudessa vuodatettaisi enää viattomien kristittyjen verta. Siksi pyytävät kuninkaan lähettiläät suurta hallitsijatsaaria, että vanha rauha vahvistettaisiin entisen tavan mukaisesti, niin kuin aikaisemmin kummankin hallitsijan valtion ja alamaisten kesken tapana oli. Tsaarin vastausta lukiessaan kuninkaan lähettiläät tulivat ajatelleeksi, että ehkei kaiken Venäjän suurelle tsaarille kaikkia asioita ollut kerrottu niin kuin ne todellisuudessa olivat. Tämän vuoksi kuninkaan lähettiläät haluaisivat tsaarin käskystä kertoa hänelle kuinka asiat todella (81) olivat. He kumartavat syvään ? ja toivovat armollisen tsaarin haluavan käsittää, että he tämän luottamuksellisen ja hyvän asian yrittävät hoitaa niin, että kaikki selviäisi, myös se, mitä tsaarin vastauksessa oli sanottu herramme kuninkaan ristin suutelemisen loukkaamisesta ja välirauhasopimuksen rikkomisesta ja vanhan rajan ylittämisestä Saja- ja Siestar-jokien tienoilla.

Me puhumme tästä näin varmasti, koska herramme kuningas on aina siitä (81.tak.) lähtien, kun hänestä tuli kuningas, pyrkinyt siihen, että voisi elää hyvässä sovussa ja rakkaudessa kaikkien oikeauskoisten hallitsijoiden kanssa, niin kuin onkin herra kuninkaamme jo itse kaiken Venäjän suurelle tsaarille kirjeessään sanonut. Hänen kuninkaallinen majesteettinsa on aina toivonut, ettei sotaa eikä vihamielisyyttä olisi oikeauskoisten hallitsijoiden välillä etenkin niiden, joiden alueet ovat lähellä kuninkaamme alueita, ja jotka ovat eläneet hänen kanssaan sovussa ja rakkaudessa niin kuin oli ollut useita vuosia kaiken Venäjän suuren tsaarin edesmenneen isän (82) ruhtinas Vasilin aikoina ja oli myös nykyisenkin tsaarin ja suuriruhtinaan Ivan Vasiljevitsin hallituskaudella siihen asti, kunnes tämä nykyinen riita ja vihamielisyys syntyivät. Mitä taas tulee siihen, kun sanoitte meidän herramme rikkovan välirauhansopimusta ja ristin suutelemisen kautta antamiaan lupauksia ja loukkaavan vanhoja rajoja, niin se ei pidä paikkaansa, vaan ihan päinvastoin on meidän herramme aina toivonut, että

vanhat rajat säilyisivät entisellään, niin kuin on määritelty (82.tak.) edellisissä välirauhansopimuksissa, joiden tekstit latinaksi ja venäjäksi kirjoitettuin ja sineteillä varustettuina ovat herrallamme tallessa. Meillä mukanamme on niistä sopimusteksteistä otteita, joissa on tarkkaan määritelty miten raja kulkee, muun muassa näin: mereltä Siestar-joen suuhun³⁸ ? sieltä sammalikkoa pitkin sen keskellä olevaa? kumpua kohti sitten Saja-jokea pitkin ?aurinkokivelle sieltä rajalinja jatkuu muita paikkoja pitkin, jotka ovat vanhoissa sopimuksissa lueteltu. Tätä rajalinjaa tarkastamaan oli herramme kuningas lähettänyt luotettavat miehensä, pajarinlapset (83) ynnä muihin säätyihin kuuluvat rehelliset miehet ? ja nämä olivat todella siellä käyneet ja vanhoissa sopimuksissa luetellut rajamerkit löytäneet, minkä olivat Jumalan nimessä vannoneet. Mutta jos he eivät halua enää mennä tarkastamaan sammalikkoalueella kulkevaa rajalinjaa, joka on mainittu vanhoissa sopimuksissa, niin ei heitä siihen pakottaa voi, koska vastoin välirauhansopimuksia ovat jo useampia vuosia sitten ruvenneet raja-alueella asuvat suuren tsaarin alamaiset häättämään pois herramme alamaisia juuri niiltä rajaseuduilta, jotka on lueteltu välirauhansopimuksessa. Herramme niiden reuna-seutujen (83.tak.) alamaiset ovat saaneet kärsiä kovasti teidän miestenne jokavuotisista teoista, muun muassa miehiä, heidän vaimojaan ja lapsia on pahoinpidelty niin että monet ovat kuolleetkin siihen, heidän omaisuutensa on ryöstetty ja talojaan poltettu, useita lapsia on elävinä tuleen heitetty, toisia kaivossa hukutettu, toisia taas tapettu ja sen jälkeen seipääseen lävistetty? ja paljon muutakin on herramme alamaisille tehty. Tällaista suurta vääryyttä ja vahinkoa on yhdessä vain Agrepissa (Äyräpäässä) sattunut yli tuhannelle ja kahdellesadalle tilalle? Ne ihmiset, jotka noissa kylissä asuivat, olivat tähän asti Viipuriin veronsa joka vuosi kantaneet, nyt ne kylät on Viipurissa kaupunginkirjoissa (84) nimeltään lueteltu. Meidän herramme ?käskynhaltijat olivat valituksen teidän hallitsijatsaarinne miehistä tehneet ja Novgorodin, Korelan ja Pähkinälinnan käskynhaltijoille valituskirjeet lähettäneet, mutteivät meidän herramme alamaiset ole heiltä minkäänlaista apua saaneet.

Olette myös sanoneet, että herramme kuningas on valirauhansopimuksen rikkonut siksi, ettei muka haluaisi Novgorodin käskynhaltijoiden kanssa olla tekemisissä ja tämän vuoksi on luopunut vanhasta tavasta ja haluaa ottaa käytäntöön uuden tavan. Tähän haluaisimme sanoa ja siksi pyydämme nöyrästi (84.tak.) ja toivomme, ettei suuri hallitsijatsaari suuttuisi meille sanojemme vuoksi, koska me olemme rauhan asialla ja toimimme rakkaan Kristuksen nimessä, ja tiedämme hyvin, että hänen majesteettinsa tsaari, jolle Jumala on antanut suuren valtiomiehen viisauden, mistä me olemme iloisia, ja olemme kiitollisia, että pääsimme hänen majesteettinsa puheen kuulemaan ja hänet itsensä näkemään, ja haluamme siis ystävällisesti teille suuren tsaarin viisaille neuvonantajille sanoa, että ymmärrämme suuren hallitsijatsaarin tietävän, että kaikki suuret hallitsijat ovat ensin Jumalan valitsemia,(85) minkä jälkeen kaikki heidän maakuntansa ja alamaisensa heidät hyväksyvät ja heille valansa vannovat, niin on meidänkin herramme kuningas ollut jo yli 36 vuotta voideltu kuningas ja Jumalan tahdosta keisari sekä kaikki muut oikeauskoiset kuninkaat

ja suuret hallitsijat tunnustavat herramme kuninkaan todelliseksi hallitsijaksi, ja nykyään Jumalan armosta herraamme suuri kuningas kuuluu samaan joukkoon kuin muutkin suuret hallitsijat, jotka pitävät häntä itsensä arvoisena. Siksi ne, jotka ovat olleet vieraissa maissa tietävät, ettei ole niin suuren hallitsijan arvoista, millainen meidän armon kuninkaamme on, (85.tak.) olla tekemisissä käskynhaltijoiden ja muiden häntä alempien herrojen kanssa. Me oletamme, että teidän suuri hallitsijatsaarinne haluaa meidän herrallemme osoitettavan selasta kunniaa, millaista hänelle myös muut oikeauskoiset tsaarit ja hallitsijat osoittavat. Me toivomme myös, ettei rauhaa rikkoisi se, että meidän herramme kuningas oli kirjoittanut suoraan teidän hallitsijatsaarillenne. Hän oli tehnyt näin oikeastaan vain sen takia, että Novgorodin käskynhaltijat vaihtuvat usein ja sitä paitsi monet heistä olivat näyttäneet etteivät pyri rauhaan, vaan ovat halunneet osoittaa (86) ylpeytensä lähettämällä sopimattomia kirjeitä ? , siksi on paljon parempaa, jos suuret ja viisaat miehet olisivat tekemisissä keskenään ja että suuret päämiehet osoittaisivat toisilleen sellaista kunniaa, mikä ei kuulu heidän alamaisilleen. Me emme halua nyt syyttää ketään ja ymmärrämme hyvin, että suuren tsaarin novgorodilaiset käskynhaltijat ovat jalosukuisia ja siksi herramme kuningas onkin tavallisesti suhtautunut heihin kunnioituksella, mutta että heitä voitaisiin pitää meidän valitun ja voidellun herramme kuninkaan vertaisina, niin tiedämme me kuten tietää teidän suuri tsaarinnekin sekä te, hänen läheiset (86.tak.) neuvonantajanne, ettei palvelija voi olla hallitsijan veljenä. Herra Jumala on sanonut, kuten kirjoitetaan pyhissä kirjoissa, että voidellut on hän itse valinnut sitä varten, että he hallitsisivat ihmisiä maan päällä, ja siksi tästä ei kannata enää puhua, vaan on parasta siirtyä asiaan.

Me tiedämme, hyvät herrat, ettei suuri hallitsijatsaari halua kieltäytyä vanhasta tavasta, vaan haluaa edelleenkin hoitaa asioita Novgorodin kautta ja että meidän tulisi hakea vastaus sieltä. Me teemme niin kuin suuri tsaari tahtoo, koska tiedämme hyvin, (87) että meidän herramme kuningas ei ole niin pikkumaisen tarkka eikä turhanylpeä, hänestä on tärkeämpää että asia ratkeaisi onnellisesti koko kristillisen maailman ja rauhan takia. Siksi me haluaisimme tiedottaa, ja onhan jo herramme itsekin kirjoittanut suurelle tsaarille siitä, että hän on lähettänyt rakkaan poikansa Juhanan³⁹ Suomenmaahan, jotta tämä valvoisi tarkasti, etteivät rajaseudun käskynhaltijat (?) voisi enää varastella eikä tapahtuisi enää verenvuodatuksia niin kuin oli äskettäin, Jumala sellaisesta varjeluun, (87.tak.) rajan molemmin puolin sattunut ja jos joskus jotakin paha vastoin rauhansopimuksia tapahtuu, niin voisi armon herra heti siitä kirjoittaa Novgorodin käskynhaltijoille ja sopia, että jos rikollinen löytyy jommankumman puolelta, niin asia olisi heti selvitettävä ja rikollinen muitta mutkitta teloitettava (?) ankarasti rangaistava (?) siksi, ettei tulevaisuudessa rajan kummallakaan puolella kukaan enää rupeaisi valittamaan, jos tällaista sattuu tapahtumaan. Ja jos suuri tsaari haluaisi samaa, niin käskisi myös menetellä samoin, näin päästäisiin monesta pahasta (88) ja voitaisiin rauhansopimuksia noudattaa paljon paremmin, kuin tätä ennen.

Ja nyt me herramme kuninkaamme käskystä pyydämme nöyrästi kaiken

Venäjän tsaaria, ettei palattaisi enää siihen, mistä oli saanut alkunsa kaikki paha, kuten vihamielisyys ja verenvuodatukset, niin kuin äsken oli ollut, vaan pyritäisiin siihen että saisivat herramme kuninkaan ihmisparat rakentaa pelotta taloja ja kyliä, kyntää peltojaan sekä pitää omanaan sen, mikä todella kuuluu herrallemme muun muassa maat ja vesistöt, jotka ovat iät kaiket Ruotsin (88.tak.)kuninkaalle sekä Ruotsin kruunulle kuuluneet ja jotka on lueteltu vanhoissa välirauhansopimuksissa, samoin kuin suuren tsaarinkin alueilla rajan toisella puolella kylät seisovat ja peltoja ihmiset kyntävät. Mutta jos te ette usko, että olemme kertoneet totuuden rajalinjasta ja rajamerkeistä, jotka ovat paikoillaan kuten oli lueteltukin, niin voisi suuri tsaari sinne luotettavat rehelliset kunnan miehensä lähettää, jotka kertoisivat suoraan miten asiat ovat (89)eivätkä rupeaisi mitään uusia rajamerkkejä tekemään niiden vanhojen tilalle, jotka rauhansopimuksissa on lueteltu.

Sen, mitä olette sanoneet Pähkinäsaarella käymisestä, niin kaiken Venäjän tsaari tietää jo siitä kirjeestä, jonka maisteri Knut oli viime vuonna tänne tuonut. Mutta meidän herramme alamaiset eivät olisi sitä tehneet, jos teidän suuren tsaarinne pajarinlapset sekä sotamiehet eivät olisi kahdesti heramme alueilla (89.tak.)sotatoimia aloittaneet. Ensimmäisenä hyökkäsi pajarinpoika Ivan Fjodorovits Brovtsin sotamiehineen ja toisten pajarinlasten kanssa⁴⁰. Viljan, jonka olivat herramme rajaseudun talonpojat kylväneet, korjanneet ja aumoihin keränneet, olivat hyökkääjät vieneet mukanaan, mitä eivät ottamaan pystyneet, polttivat. Kaiken kaikkiaan viljaa oli 600 lastia (?) ja tämän lisäksi tuhansia rekillisiä heinää. Tämä tapahtui vuoden 7062 syksyllä.

Saman vuoden maaliskuussa pajarinpoika Ivan Grigorjevits Bibikov monen muun pajarinlapsen ja sotamiehen kanssa (90) oli hyökännyt yllättäen heti kolmeen neljään paikkaan ja useita kyliä polttanut. Mutta sillä kertaa ei ehtinyt Ivan Bibikov suurempaa vahinkoa tehdä, sillä meidän herramme joukot saapuivat paikalle. Samana vuonna saatiin tietää Viipurissa, että taas olivat suuren tsaarin miehet tulossa herramme alueille. Silloin oli Viipurin käskynhaltija lähettänyt Jakob Baggen sotamiehineen vartioimaan, etteivät suuren tsaarin joukot (90.tak.) hyökkäisi uudelleen herramme alueille. Juuri siksi, että sota oli jo alkanut, pidätettiin lähetti Nikita Kuzmin eikä hän pääse takaisin ennen kuin asia selviää. Hänet pidätettiin enimmäkseen sen vuoksi, että Nikita oli niin moneen asiaan sekaantunut, ettei häneen voitu luottaa, mistä onkin herramme kirjoittanut suurelle tsaarille.

Kolmannen kerran suuren tsaarin joukot tunkeutuivat Juhannuksena Norbatiin?Norrboteniin?(Pohjanmaalle?), jolloin olivat pahoinpidelleet (kuoliaaksi asti) herramme alamaisia, noin kahdeksankymmentä miestä, vaimoja ja lapsia lukuunottamatta, ja olivat ryöstäneet heidän omaisuutensa.(91) Tämän vuoksi pidätettiin Korelan kauppamiehet, jotka olivat sinne tavaroineen tulleet, koska kukaan heistä ei osannut sanoa, miksi sinne tuli. Jotkut sanoivat, että olivat tulleet tiedon haussa eikä pelkästään kauppaa tekemään.

Suuren tsaarin joukot olivat tehneet kiusaa vielä jälkeempäinkin, muun muassa vuoden 7064 talvella tultuaan Suomeen Viipurin seudulle ⁴¹, mistä nyt ei kuitenkaan puhua eikä kirjoittaa kannata, koska se vie liian paljon aikaa. Mutta

tätä tapausta (91.tak.) ei voi mitenkään verrata siihen, mikä sattui Pähkinäsaassa. (?)

Nyt toivovat Ruotsin kuninkaan lähettiläät, että kaiken Venäjän hallitsijatsaari ottaisi huomioon heidän tuoman kirjelmän sekä heidän herransa kuninkaan kirjeen, jonka oli aikaisemmin tuonut maisteri Knut ja jossa kuningas kirjoitti siitä, mistä saivat alkunsa riita ja vihamielisyys, jotka nyt ovat välillämme, ja kuka on syyllinen. Herramme kuningas kirjoitti myös, että häntä harmittaa tällainen tilanne ja se, että välirauhansopimukset ja ristin suutelemisen kautta annetut lupaukset rikottiin. Näin ollen, voidaksemme ratkaista kaikki tähänastiset riita-asiat rauhallisin keinoin, ettei enää kristittyjen veri vuotaisi, ja voidaksemme säilyttää entisen (92) rauhan, mitä myös suuri tsaarikin sanoi haluavansa ja minkä on antanut meidän ymmärtää (?) , niin toivomme, että hänen majesteettinsä tsaari käskää entisen rauhan vahvistamaan. Siksi me Ruotsin kuninkaan korkeat lähettiläät pyydämme nöyrästi, että kaiken Venäjän hallitsijatsaari kieltäisi jyrkästi alamaisiaan tekemästä kiusaa meidän puoleisella rajaseudulla asuvalle väestölle, että ihmiset voisivat pelotta kyntää peltojaan ja käyttää vesistöjä, jotka ovat vanhastaan (92.tak.) todella kuuluneet Ruotsin kruunulle välirauhansopimusten mukaan. Ja jos joku tämän kiellon rikkoo, se teloitettaisiin muitta mutkitta. Saman tavan ottaa käytäntöön myös meidän herramme kuningas.

Seuraava pyyntömme, kuten kirjeessäkin on sanottu, koskee niitä vankeja, jotka nykyäänkin ovat mahdollisesti suuren tsaarin maassa ja ovat ehkä vielä elossa. Me pyydämme, että tsaari suostuisi heidät palauttamaan ja antaisi siitä käskyn, me taas puolestamme pyytäisimme meidän herraamme kuningasta vapauttamaan kaikki ne ihmiset, jotka ovat pidätettyinä(93) maassamme ja joita Jumala ei ole vielä luoksensa halunnut. Heidät tänne Venäjänmaahan palauteetaan kaikkine omaisuuksineen, jos se sattuu löytymään.

Myös se vahvistaa vanhaa rauhaa, että me herramme Ruotsin kuninkaan korkeat lähettiläät olemme täällä ja että olemme nöyrästi pyytäneet suurta tsaaria saada keskustella asiasta hänen viisaiden korkeasäätysten alamaistensa ylihovimestarin ja djakin kanssa. Heidän kanssa keskustellessamme olemme me meidän herramme käskystä ystävällisesti heitä pyytäneet, että kun he rupeavat kertomaan (93.tak.) kaiken Venäjän suurelle hallitsijatsaarille keskustelun tuloksista, niin pyytäisivät häntä antamaan meille mahdollisimman pian armollisen myönteisen vastauksen asiasta, jota hoitamaan on herramme meidät lähettänyt. Haluaisimme myös saada täältä mukaamme paperin, johon olisi kirjoitettu mikä vastaus meidän on saatava Novgorodissa siitä asiasta, jonka takia olemme tänne tulleet, ja ettei meitä viivytettäisi Novgorodissa turhan takia, kuten oli sattunut herramme edellisille lähettiläille. Tiedämme myös, että joskus on käynyt niinkin, ettei Novgorodissa ole annettu sitä vastausta, joka Moskovassa oli luovuttu. Näin ollen, pyydämme me nöyrästi ja hartaasti(94) kaiken Venäjän suurta hallitsijatsaaria, että hän armollisesti meidän asiamme kuuntelisi ja armollisesti siihen suhtautuisi.

Kirjoitettu Moskovassa vuonna 7065 maaliskuun 13. päivänä”.

Aleksei ja Ivan heidän vastauskirjeensä lukivat ja siihen sanoivat:

“Olemme vastauksenne kunnelleet ja kirjeestänne näemme, että odotatte tsaarin myönteistä vastausta, (94.tak.) jossa hän ilmoittaisi, että käskee Novgorodin käskynhaltijoita vahvistamaan kanssanne rauhan entisen tavan mukaisesti ettei enää verta vuodatettaisi. Kirjeessänne on myös sanottu, että teidän herrastanne on annettu paljon vääriä tietoja ja on syytetty turhaan hänen käskynhaltijoitaan ristin suutelemisen loukkaamisesta ja välirauhansopimusten rikkomisesta eikä meidän suurelle tsaarille ole totuutta kerrottu. On sanottu myös, että teidän herranne suostuu olemaan tekemisissä Novgorodin käskynhaltijoiden kanssa kuten ennenkin, koska käskynhaltijat ovat jalosukuisia miehiä, mutta kuitenkin, olette te sanoneet, että teidän herranne (95) kuningas on valittu ja voideltu kuningas, jota kaikki muut hallitsijat pitävät vertaisenaan eikä siksi palvelija voi olla kuninkaan veljenä, mutta ilmaisette tästä huolimatta herranne tahdon. (?) Myös pyydätte, että tsaari käskisi vapauttamaan kaikki kuninkaan täällä vangitut alamaiset, samoin kuningas vapauttaa heti teidän palattuaan ne tsaarin alamaiset, jotka ovat kuninkaan vankeina, muun muassa myös Nikita Kuzminin sekä kauppamiehet. Kauppamiehet olivat joutuneet vankeuteen sen takia, että olivat tulleet sota-alueelle ja kuninkaalle oli ilmoitettu, että he ovat siellä vakoilemassa. Pyydätte tsaaria antamaan käskyn rajalinjan tarkistamisesta (95.tak.) vanhojen sopimusten mukaan. Toivotte myös, ettei teitä viivytettäisi Novgorodissa sen jälkeen, kun tsaari antaa teidän lähteä ja että heti, kun rauha vahvistetaan tekemällä vastaava kirjoitus sopimustekstiin, saisitte lähteä viivytyksittä. Rajoista olette sanoneet, että ne pitäisi tarkistaa vanhojen rauhan-sopimusten mukaan.

Mutta rajojen tarkistamisesta entisten välirauhansopimusten mukaan on jo meidän tsaari kirjoittanut lähettiläs Knuutin kuninkaalle viemässä kirjeessä, jossa on sanottu, että rajan täytyy kulkea Saja-jokea ja Sist-järvestä alkunsa ottavaa Siestar-jokea pitkin, kuten vanhoissa sopimuksissa on määritelty.

Ei ole oikein, kun sanotte haluavanne, että meidän herramme tsaari vapauttaisi vangit (96) ja vasta sitten kuninkaanne päästäisi vapaaksi kaikki rajaseudulla vangitut miehet muun muassa Nikita Kuzminin sekä kauppamiehet.

Se, että Novgorodin käskynhaltijat olisivat menettelleet väärin ja että tämä olisi johtanut välirauhan rikkomiseen ja sodan alkamiseen, ei voi olla totta. Sota alkoi kuninkaan puolelta tehtyjen virheiden ja valan rikkomisen takia. Siksi ei ole oikein, että tsaarimme käskisi vapauttamaan vangit ilmaiseksi (maksutta). Taas ne herramme miehet, jotka ovat vankeina teidän kuninkaanne luona, on päästettävä heti (96.tak.) vapaaksi kaikkine omaisuuksineen mitään maksua vaatimatta teidän vielä täällä ollessanne, koska kuninkaan puolella tehty rikkomus on syynä sodan alkuun eikä meidän herramme käskynhaltijoiden vääryydet. Nikita Kuzminista ja kauppamiehistä ei kannata puhuakaan. On väärin, että lähettiläs Nikita Kuzmin pidätetettiin, mitä taas kauppamiehiin tulee, niin heidän pidätykseen ei ollut mitään syytä. Missä on kuultu, että pidätettäisiin kaup-paa tekemään tulleet ihmisiä? Tällaiset väärät teot tuovat mukanaan vain riitoja.

Novgorodin käskynhaltijoista (97) olette kirjoittaneet, että vaikka tiedätkin heidän olevan jalosukuisia ei mielestänne kuitenkaan palvelija voi olla hallitsijan veljenä. Tähän kerromme teille ja te saatte kuunnella, minkälaisia ihmisiä on ollut Novgorodin käskynhaltijoina.

Ruhtinas Fjodor oli Dairinpoika ja Kazanin tsaarin Ibreimin lapsenlapsi⁴². Ruhtinas Mihailo Kislo⁴³ ja ruhtinas Boris Gorbatiy ovat Suzdalin ruhtinaista ja polveutuvat suurista tsaareista toisin sanoen Venäjän hallitsijoista. Ruhtinas Juri Mihailovits Bulgakov⁴⁴ on Liettuan kuninkaan veli neljännessä polvessa samoin myös nykyinen ruhtinas Mihailo Vasiljevits Glinski. Joku aika(97.tak.) sitten virassa ollut ruhtinas Mihail Lvovits Glinski⁴⁵ hyvin tunnettiin ulkomaila. Oleksei Danilovits Plestsejev on hallitsijan pajareita, joiden suku on ainakin yli kolmekymmentä polvea vanha.

Teidän hallitsijastanne taas voimme sanoa -ei mitenkään moitteeksi vaan harkitsemisen vuoksi- että kaikki tietävät, mitä sukua hän on ja sen, että hän on aikaisemmin karjaa myynyt ? ja miten lyhyen ajan hän on Ruotsinmaassa ollut, siksi eivät sananne ole kunniaksi teille eikä kuninkaallenne eikä koko teidän valtakunnallenne.

Taas meidän herramme, kristittyjen hallitsija kun on, luottaa Jumalaan eikä siksi ylvästele eikä ota käyttöön uusia tapoja, vaan hoitaa (98) asioita kuten ennenkin oli tehty mahtailematta ja viattomien verta vuodattamatta. Ja oikeamielinen Jumala tuomitsee oikeudenmukaisesti ja palkitsee niitä, jotka ovat totuudesta kiinni pitäneet, mutta te haluatte totuuden vääryydeksi muuttaa, mistä, jos tämä tulee ilmi, seuraa rankaisu.”

Tähän lähettiläät vastasivat kumartaen: “ Hyvät herrat, ei kannata murehtia (?) , olemme käyttäneet niitä sanoja vain puheen vuoksi, eikä riidan; olemme saaneet herraltamme käskyn, toimia niin, kuin hallitsijatsaari haluaa (98.tak.) ja mikä asian kannalta parasta on “, minkä jälkeen palasivat vankien vapauttamista koskevaan asiaan ja pyysivät, että vahvistuskirjoitus heille näytettäisiin.

Vankien vapauttamiseen Aleksei ja Ivan antoivat kieltävän vastauksen, koska on aivan mahdotonta vapauttaa vankeja maksutta. Maksusta voi sopia vankeuspaikalla. Mutta hallitsijamme alamaiset, mm. pajarinlapset, jotka ovat joutuneet vangiksi Ruotsinmaassa on päästettävä vapaaksi maksutta. Myös Nikita Kuzmin ja kauppamihet on vapautettava heti kaikkine omaisuuksineen. Tämä oli lopullinen päätös, (99) mikä oli myös vahvistusasiakirjaan sisällytettävä.

Maiden ja vesistöjen jakamisesta ts. rajalinjan tarkistamisesta oli päätetty, että rajankäyntikokous pidetään Sobolinissa Oksa-joella(Vuoksa-joella) Eliaksenpäivänä vuonna 7067, jolloin kummaltakin puolelta saapuu neljä aatelismiestä ? , joiden mukana tulee sata muuta miestä, sen enempää ei saa olla.

Kustaa-kuninkaan on tästä lähtien hoidettava kaikki asiat Novgorodin käskynhaltijoiden kanssa ja Viipurin käskynhaltijan on käännyttävä kaikissa asioissa Korelan ja Pähkinäsaaren käskynhaltijoiden puoleen.

Sovittuaan asioista lähettiläiden kanssa kertoivat he siitä tsaarille ja

suuriruhtinaalle. Tsaari ja suuriruhtinas antoi lähettiläiden mennä (99.tak.) majataloon ja käski djakkia Ivan Mihailovia kirjoittaa vahvistusasiakirjan.

Maaliskuun 21. päivänä, sunnuntaina, käski tsaari ja suuriruhtinas Ruotsin lähettiläitä ruhtinas Sten Eerikinpoikaa seurueineen saapumaan hoviin. Heitä hakemaan oli lähetetty priistavi Fjodor Voksherin. Mainittuna päivänä lähettiläitä saapuivat ja hoviaukiolle tultuaan nousivat reistä Virastotalon vastapäätä ja kävelivät sieltä Olekseihin ja Ivanin luokse saliin, jossa pajarit (100) pitivät tavallisesti istuntojaan. Oleksei ja Ivan pyysivät lähettiläitä istumaan, minkä jälkeen sanoivat heille: “olemme sopineet kanssanne siitä, millä tavoin välirauhansopimuksen vahvistamme, nyt vahvistusasiakirja on valmis ja saatte kuulla sen”, ja Ivan luki heille vahvistusasiakirjan. Tämän jälkeen lähettiläitä pyysivät Alekseita ja Ivania poistamaan asiakirjasta sen osan, jossa sanotaan, että välirauhan oli katkaissut kuninkaan ristin suutelemisen kautta antaman valan rikkominen (100.tak.) , koska siitä koituu kuninkaalle ikuinen häpeä (?) , he pyysivät hartaasti, että kirjoitusta muutettaisiin siten, että välirauhan oli rikkonut rajaseudun asukkaiden kahakointi. Aleksei ja Ivan olivat kertoneet tsaarille ja suuriruhtinaalle heidän pyynnöstään, mihin tsaari ja suuriruhtinas suostui ja käski muuttaa sen rajaseudun asukkaiden kahakoinniksi. Suostumuksestaan hän käski ilmoittamaan lähettiläille. Myös ruotsalaiset vangit suostui hallitsijatsaari vapauttamaan ja lähettiläille heidät antamaan.(101) Aleksei ja Ivan kertoivat lähettiläille hallitsijan armonosoituksesta. Lähettiläät kiittivät kumartaen näin suuresta suosionosoituksesta ja sanoivat, etteivät osanneet odottaakaan tällaista hallitsijan suosiota. Tämän jälkeen tsaari ja suuriruhtinas kutsui lähettiläitä luokseen. Kun lähettiläät astuivat sisään, esitteli heidät tsaarille syvään kumartaen ylihovimestari Aleksei Adashev. Ruhtinas Sten ynnä muut lähettiläät kiittivät hallitsijaa vankien vapauttamisesta.(101.tak.) Tsaari ja suuriruhtinas käski heidän istua ja vähän ajan kuluttua pyysi heitä syömään kanssaan, mutta sitä ennen heidän piti mennä Rantapalatsiin odottamaan pöydän kattamista.

Ja niin sinä päivänä Ruotsin lähettiläät ruhtinas Sten ynnä muut lähettiläät olivat syöneet tsaarin ja suuriruhtinaan kanssa. Ruoka tarjottiin Fasettitalissa⁴⁶, ja vaatteet sekä astiat olivat loistavat.⁴⁷

(?) Ruoan jälkeen tsaari ja suuriruhtinas käski tarjota lähettiläille kultakauhoissa kirsikka- ja vadelmahunajaa, minkä jälkeen hän päästi heidät lähtemään kuninkaan luokse lähettämällä kuninkaalle terveisensä. Ennen lähtöä lähettiläillä oli kunnia suudella tsaarin kättä. (?)

(102) Lähettiläät lähtivät Moskovasta maaliskuun 24. päivänä, keskiviikkona.

Tässä on asiakirja, jolla vahvistettiin välirauhansopimus ja vankien vapauttaminen.

Jumalan tahdosta sekä kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja Vladimirin, Moskovan, Novgorodin suuriruhtinaan, Kazanin tsaarin ja Astrahanin tsaarin, Pihkovan herran ja Smolenskin suuriruhtinaan, ja Tverin, Jugranmaan, Permin, Vjatkan, Bolgaarin ynnä muiden suuriruhtinaan, Nizni Novgorodin herran ja

suuriruhtinaan, Tsernigovin suuriruhtinaan, Rjazanin suuriruhtinaan,(102.tak.) Volotin, Rzevin, Belskin, Rostovin, Jaroslavin, Belozerskin, Udorin, Obdorin, Kondinskin jne suuriruhtinaan myös kaiken Siperian ja Pohjoisten maitten hallitsijan Iivanan käskystä on Ruotsin, Göötan ja Venden kuningas jalosukuinen ja armollinen ruhtinas Kustaa lähettänyt korkeat lähettiläänsä ruhtinas Sten Eerikinpojan, Upsalan arkkipiispan Laurentius Petrin, Turun piispan Mikael Agricolan, Bengt Gyltan, Knut Knutinpojan sekä Olavi Laurinpojan. Näiden lähettiläiden kautta Kustaa-kuningas pyytää nöyrimmin kaiken Venäjän hallitsijatsaaria ja (103) suuriruhtinasta Iivanaa että, koska rajaseudulla asuvan Ruotsin väen kahakoinnit Venäjän hallitsijatsaarin perintömailla olivat johtaneet edellisten Suur-Novgorodissa tehtyjen välirauhansopimusten raukeamiseen, mistä oikeamielinen tsaari ja suuriruhtinas oli Kustaa-kuninkaalle ja koko Ruotsinmaalle suuttunut ja vihoissaan oli sotajoukkonsa Ruotsinmaahan lähettänyt, niin että nyt tämä oikeudentuntoinen tsaari ja suuriruhtinas vihansa hillitsisi ja joukkonsa pois kutsuisi ja lähettäisi ne väärauskoisia tataareja vastaan taistelemaan, ja käskisi Suur-Novgorodin käskynhaltijoita tekemään Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimuksen samalla tavalla, niin kuin se edellinenkin, (103.tak.) joka oli Suur-Novgorodissa pajarin ja Novgorodin käskynhaltijan ruhtinas Boris Ivanovits Gorbatyin ja hovimestari Semjon Nikitits Buturlinin kanssa tehty ja minkä vahvistukseksi oli ristiä suudeltu, ja että hän määräisi maat ja vedet jaettavaksi sen sopimuksen mukaisesti, jonka olivat ruhtinas Juri ja Maunu-kuningas aikoinaan tehneet, ja että hän vapauttaisi vankeudesta Ruotsin sotamiehet, puolestaan myös Kustaa-kuningas vapauttaa heti ne kauppamiehet ja lähettilään Nikita Kuzminin, jotka ovat Ruotsinmaassa pidätettyinä, ja ryhtyy heti asioita järjestämään välirauhansopimuksen (104) mukaisesti.

Näin ollen jalomielinen kaiken Venäjän tsaari ja suuriruhtinas Ivan Vasiljevits hyväksyi Ruotsin, Göötan ja Venden kuninkaan Kustaan lähettiläiden ruhtinas Sten Eerikinpojan ynnä muiden tuoman anomuskirjan, hillitsi vihansa ja kutsui pois joukkonsa, mitä sotavankeihin tulee, niin heidät hän käski Ruotsin lähettiläiden Novgorodiin, Moskovaan ja muihin kaupunkeihin tultuaan vapaiksi vankeudesta ostamaan, minkä jälkeen he saavat viivytyksittä kotimaahansa lähteä eikä heille mitään vahinkoa aiheuteta.

Myös käski oikeamielinen tsaari ja suuriruhtinas pajareitaan (104.tak.) ja Suur-Novgorodin käskynhaltijoita ruhtinas Mihail Vasiljevits Glinskia ja Aleksei Danilovits Pleshsejevia solmimaan Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimuksen 40 vuodeksi pitäen mallina edellistä, Novgorodin käskynhaltijoiden ruhtinas Boris Ivanovits Gorbatyin ja Semjon Nikitits Buturlinin tekemää sopimusta. Nykyisen sopimuksen tulisi olla voimassa tästä vuoden 7065 Maarianpäivästä lähtien vuoden 7105 Maarianpäivään asti. Maat ja vedet on jaettava Eliaksenpäivänä 7067 Sobolinissa Oksa-joella(Vuoksa-joella). Rajankäyntiä varten on sinne tultava (105) Venäjän hallitsijatsaarin perintöalueelta Suur-Novgorodista sen käskynhaltijoiden lähettämien miesten sekä Ruotsinmaasta Kustaa-kuninkaan lähettämien miesten, kummaltakin puolelta on oltava 4 aatelmiehistä johtomiehinä ja heidän mukanaan 100 muuta miestä, enempää ei saa

kummaltakaan puolelta olla. Näitten miesten tulee maat ja vedet jakaa sekä rajamerkit uusia entisen ruhtinas Jurin ja Maunu-kuninkaan sopimuksen mukaisesti, kaikki kauppariita-asiat sekä muut kiistat, jotka syntyivät viime sodan aikana, tulee selvittää, (105.tak) ja tästä lähtien kaikki vakavat alueelliset asiat on Kustaa-kuninkaan selvitettävä lähettiläittensä kautta Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden kanssa välirauhansopimuksen pohjalta, samoin myös Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden on ratkaistava tärkeät asiat lähettiläittensä välityksellä Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhansopimusta noudattaen, pienemmät asiat on Viipurin kaupungin ja Uuden linnan *päämiesten* päätettävä Korelan ja Pähkinäsaaren käskynhaltijoiden kanssa, kaikki keskinäiset asiat on hoidettava rehellisesti noudattaen sitä välirauhansopimusta, jonka olivat Kustaa-kuningasta varten(106) kirjoittaneet ja sineteillään vahvistaneet Suur-Novgorodin käskynhaltijat ruhtinas Boris Ivanovits Gorbati ja hovimestari Semjon Nikitits Buturlin. Myös rauha on sen sopimuksen mukaan säilytettävä sovittuun ajankohtaan asti ts. vuoden 7105 Maarianpäivään asti, eikä minkäänlaisia sotatoimia ennen tätä määräaikaa saa aloittaa, vaan on kummankin osapuolen hoidettava asiat välirauhansopimuksen mukaisesti. Ne miehet, jotka ovat kotoisin Venäjän hallitsijatsaarin perintöalueilta Suur-Novgorodista sekä sen alakaupungeista (106.tak.) ja ovat nyt ristin suutelemisesta huolimatta pidätettyinä Ruotsinmaassa, niin kaikki nämä miehet myös lähettiläs Nikita Kuzmin sekä pajarinlapset on heti vapaiksi päästettävä.

Kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja suuriruhtinaan Iivanan käskystä me pajarit ja Suur-Novgorodin käskynhaltijat ruhtinas Mihailo Vasiljevits Glinski ja Aleksei Danilovits Pleshsejev olemme tähän sinettimme kiinnittäneet ja ristiä suudelleet hallitsijatsaarin perintöalueen Suur-Novgorodin puolesta ja koko Novgorodin hallintoalueen puolesta.

(107) *Sveanmaan ja Viipurin hallintoalueen ja koko Ruotsinmaan ja Kustaa-kuninkaan* ja kaikkien kuningaskunnan valtaneuvosten puolesta ovat ristiä suudelleet ja sinettinsä tähän kiinnittäneet Ruotsin kuningaskunnan lähettiläät ruhtinas Sten Eerikinpoika, Upsalan arkkipiispa Laurentius, Turun piispa Mikael Agricola, Bengt Gylta, Knut Knutson sekä Olavi Laurinpoika, ja kun Venäjän hallitsijatsaarin Suur-Novgorodin käskynhaltijan lähettiläs tuo tämän sopimuksen *Ruotsin*, Göötan ja Venden kuninkaalle Kustalle, niin(107.tak.) Kustaa-kuninkaan on myös ristiä suudeltava koko Ruotsinmaan sekä Viipurin hallintoalueen puolesta ja sinettinsä tähän sopimukseen kiinnitettävä, osoituksena siitä, että hänen on asioita hoidettava niin, kuin ensimmäisessä sekä tässä välirauhansopimuksessa on sovittu. Tämän jälkeen hänen on annettava sopimus Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden lähettiläälle ja päästettävä tämä lähtemään ilman esteitä Novgorodin käskynhaltijoiden luokse.

Tehty Suur-Novgorodissa (108) maaliskuussa 7065.”

Saman kuukauden 25. päivänä lähetti tsaari ja suuriruhtinas djakin Ivan Vasilinpoika Bessonovin viemään Novgorodiin pajareille ja käskynhaltijoille ruhtinas Mihail Vasiljevits Glinsille ja Oleksei Danilovits Pleshsejeville ruotsalaisia lähettiläitä koskevan määräyksen.

Ohje (muistiokirje), jonka tsaari ja suuriruhtinas oli antanut Ivan Vasilinpoika Bessonoville.

“Suur-Novgorodiin (108.tak.) saavuttuaan on hänen sanottava pajareille ja käskynhaltijoille Mihail Vasiljevits Glinskille ja Oleksei Danilovits Pleshsejeville djakki Boris Shsekinin ja Kazarin Dubrovskin läsnä ollessa seuraava: Tsaari ja suuriruhtinas käski sanomaan, että Ruotsin kuningas Kustaa lähetti luoksemme lähettiläänsä ruhtinas Sten Eerikinpojan, Upsalan arkkipiispan Laurentiuksen, Turun piispan maisteri Mikael Agrikolan, Bengt Gyltan, Knut Knutinpajan ja Olavi (109) Laurinpojan pyytämään, jotta osoittaisimme suosiotamme koko Kustaa- kuninkaan maata kohtaan ja käskisimme teitä, meidän pajareitamme ja Suur-Novgorodin käskynhaltijoita jatkamaan Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhaa ja vahvistamaan se samalla tavalla, kuin tätä ennen oli Kustaa-kinigas tehnyt pajarimme ja Suur-Novgorodin käskynhaltijan ruhtinas Boris Ivanovits Gorbatyin ja hovimestarimme Semjon Nikitits Buturlinin kanssa.

Näin ollen, olemme me Ruotsin ja Göötan kuninkaan Kustaan lähettiläiden ruhtinas Sten Eerikinpojan ja hänen seurueensa (109.tak.) pyynnöstä osoittaneet armoamme Kustaa-kunigasta ja koko Ruotsinmaata kohtaan, olemme ottaneet vastaan hänen anomuskirjelmänsä ja antaneet käskyn tehdä kuninkaan lähettiläiden kanssa sopimus, joten te, meidän pajarimme ja käskynhaltijamme, vahvistatte Kustaa-kuninkaan kanssa vanhan välirauhan. Meidän käskystämme ovat ylihovimestarimme Aleksei Fjodorovits Adashev ja kirjurimme (djakki) Ivan Mihailov keskustelleet lähettiläiden kanssa ja päättäneet,(110) että te, pajarimme ja Suur-Novgorodin käskynhaltijat jatkatte välirauhaa kuninkaan kanssa entisten välirauhansopimusten mukaisesti. Lähettiläiden kanssa tekemämme vahvistusasiakirjan mukaan välirauhaa jatketaan, kuten ennenkin, neljäkymmenen vuoden ajaksi ja kuninkaan on otettava yhteyttä teihin kaikissa vakavissa asioissa. On sovittu myös, että Viipurin ja Uuden linnan käskynhaltijoiden on hoidettava asiat Pähkinalinnan ja Korelan käskynhaltijoiden kanssa. Teidän täytyy myös järjestää rajankäyntikokous Sobolinissa Oksajoella(Vuoksa-joella) Eliaksenpäivänä vuonna 7067, jolloin sinne on kummaltakin puolelta tultava neljän aatelsimiehen, joiden mukana saa tulla kummaltakin puolelta vielä sata miestä, ja heidän on tarkistettava rajalinja vanhojen, (110.tak.) vielä ruhtinas Jurin ja ruhtinas Maunun tekemien, sopimusten mukaan.

Kauppamiehemme ja lähettiläs Nikita Kuzmin on päästettävä heti vapaaksi kaikkine omaisuuksineen, myös vankeina olevat pajarinlapset on vapautettava.

Ruotsalaisten on omat vankinsa meiltä pois lunastettava, maksusta voi sopia paikan päällä.

Vahvistusasiakirjat, joisa on lähettiläiden sinetit, on teille lähetetty djakin Ivan Bessonovin mukana. Asiakirjoihin on merkitty, kumpi niistä jää teille ja kumman annatte lähettiläille. Olemme käskeneet(111) heitä sinetöimään asiakirjat Moskovassa, jottei välillenne syntyisi kiistaa mistään asiasta, mutta ristiä he saavat suudella teidän luonanne..

Kun lähettiläät, jos Jumala sen sallii, saapuvat luoksenne Novgorodiin, niin seuraavana tai sitä seuraavana päivänä otatte heidät vastaan luonanne. Ja sinä päivänä, jolloin lähettiläät tulevat, on sinun, pajarimme ja käskynhaltijamme, ruhtinas Mihail Vasiljevits, kutsuttava luoksesi myös pajarimme ja käskynhaltijamme Oleksei Danilovitsin sekä hovimestarimme Petr Petrovitsin sekä vanhemmat djakit sekä pajarinlapset, (111.tak.) jotka silloin sattuvat Novgorodissa olemaan, sekä hovidjakit, sekä kauppamiehet sekä kaikki kaupungin paremmat ihmiset.

Lähettiläitä luoksenne hakemaan on teidän lähetettävä priistavi, ja heitä on oltava vastassa kahdessa paikassa: alaportaissa porstuan luona täytyy olla kaksi sellaista pajarinlasta, jotka tähän tehtävään sopivat, ja porstuan ovella täytyy olla vielä kaksi tai kolme pajarinpoikaa siis samalla tavalla kuten ennenkin oli ruotsalaisia lähettiläitä vastaan otettu.

Kun lähettiläät astuvat sisään, niin teidän on tervehdittävä heitä kädestä ja pyydetävä istumaan. Ja (112) sinun, ruhtinas Mihail, on pyydetävä heitä luoksesi syömään ja on huolehdittava oikeasta istumajärjestyksestä. Lähettiläät on istutettava käyräpöytään, ettei heitä korkeammalla kukaan muu istuisi. Heille on osoitettava kunniaa niin kuin aikaisemminkin on tehty, kun lähettiläitä on käynyt käskynhaltijoiden luona. Ruokailun jälkeen on heidän mukanaan lähetettävä tähän sopiva pajarinpoika tarjoilemaan majatalossa lähettiläille hunajaa (hunajajuomia).

Ja sinun, Aleksei, on samana päivänä lähetettävä tehtävään sopiva pajarinpoika kutsumaan lähettiläitä luoksesi syömään seuraavana päivänä, ja vielä seuraavanakin päivänä pitää lähettää joku toistamaan kutsu. Ja sinun on myös järjestettävä kaikki sen käytännön mukaan, jota noudattivat aikaisemmat (112.tak.) käskynhaltijamme, ja ruokailun jälkeen sinun on kunnioitettava heitä lähettämällä heille hunajaa.

Tämän jälkeen on sinun, ruhtinas Mihailo, kutsuttava lähettiläät kartanoosi, osoitettava heille tavanmukaista kunnioitusta ja pyydetävä sitten siirtymään rakennukseen, johon tulevat myös djakkimme Ivan Bessonov sekä novgorodilaiset djakit Boris Shsekin ja Kazarin Dubrovski. Heidän on sanottava lähettiläille se, mikä sisältyy muistioon, jonka olen djakin Ivan Bessonovin mukana lähettänyt. Tämän jälkeen djakkien on näytettävä (113) lähettiläille vahvistusasiakirja ja sanottava, että he vievät sen teille, jotta te voisitte siihen sinettinne kiinnittää, ja että lähettiläiden on myös tultava luoksenne, missä te suutelette ristiä heidän läsnä ollessaan ja lähettiläät suutelevat ristiä kuninkaansa puolesta ja sitten sekä te että lähettiläät kiinnitätte sinetit asiakirjaan.

Näin ollen, kun lähettiläät tulevat, pyydätte te heitä istumaan vähäksi aikaa ja kutsutte sitten hedät luoksenne ja käskette heille asiakirjan lukemaan, minkä jälkeen on sinun, ruhtinas Mihailo, ja Aleksein suudeltava ristiä. Sama on tehtävä (113.tak.) myös ruhtinas Stenin ynnä muiden Ruotsin lähettiläiden. Kun he ovat ristiä suudelleet, annatte heille sen kappaleen, joka on heille tarkoitettu. ja pyydätte heitä taas istumaan. Sitten on sinun, ruhtinas Mihailo Vasiljevits lähettiläille sanottava: ruhtinas Sten, päästämme nyt teidät lähtemään herranne

Kustaa-kuninkaan luokse ja kun saavutte, jos Jumala sallii, herranne kuninkaan luo, niin kertokaa tervehdyksenme Kustaa-kuninkaalle. Jonkun ajan kuluttua tulee, jos Jumala sallii, meidän lähettiläämme tuomaan Kustaa-kuninkaalle vahvistusasiakirjan, että kuningas voisi siihen(114) sinettinsa kiinnittää ja ristiä suudella lähettiläämme läsnä ollessa, minkä jälkeen palauttaisi asiakirjan lähettiläälle ja antaisi tämän lähteä luoksemme, ja tästä lähtien hallitsisi tämän asiakirjan ja ensimmäisen välirauhansopimuksen mukaisesti. Kun olette tämän lähettiläille sanoneet, päästätte heidät lähtemään heti, kun he haluavat. Jos lähettiläät jättävät Novgorodiin osan seurueestaan, jotta nämä voisivat lunastaa vankinsa vapaaksi, niin antakaa heidän tehdä se ja sanokaa, että he voivat itse sopia maksusta. Sopikaa myös siitä, että novgorodilaiset sekä muutkin saisivat luvan käydä Ruotsinmaassa tekemässä kauppvoja.

(114.tak.) “Ohje (muistiokirje), jonka tsaari ja suuriruhtinas oli antanut djakille Ivan Vasilinpoika Bessonoville.

Kun ruotsalaiset lähettiläät tulevat pajareiden ja käskynhaltijoiden ruhtinas Mihail Vasiljevitsin ja Oleksei Danilovitsin luokse ja nämä pyytävät lähettiläitä siirtymään toiseen huoneeseen? (rakennukseen?) (tupaan?) ja heidän luokseen käskyvät myös menemään djakin Ivan Bessonovin sekä Novgorodin djakit Boris Shsekinin ja Kazarin Dubrovskin, niin on Ivanin tovereineen sanottava lähettiläille kaikki se, mikä liittyy asiakirjaan, ja jos lähettiläät sanovat, etteivät heitä jotkut sanat asiakirjassa miellytä, on käskynhaltijoiden kirjoitettava siitä tsaarille ja suuriruhtinaalle. Ivanin on tähän sanottava lähettiläille:

(115) On Ruotsin kuningas Kustaa pyytänyt puolestaan ja koko Ruotsinmaan puolesta kaiken Venäjän tsaaria ja suuriruhtinasta, että hän käskisi pajareitaan ja Suur-Novgorodin käskynhaltijoita jatkamaan teidän kanssanne välirauhaa niiden rauhansopimusten mukaisesti, jotka olivat Suur-Novgorodin käskynhaltijat Boris Ivanovits Gorbaty ja hovimestari Semjon Nikitits Buturlin tehneet Ruotsin ja Göötan (115.tak.) kuninkaan Kustaan kanssa. Jumalan armosta kaiken Venäjän tsaari ja suuriruhtinas Iivana käski teidän pyynnöstään neuvonantajiaan ylihovimestari Aleksei Fjodorovitsia ja djakkia Ivan Mihailovia keskustelemaan kanssanne siitä, minkälaisen tulisi olla vahvistettu välirauhansopimus, ja tsaarin neuvonantajat olivat kanssanne keskusteltuaan sopineen vahvistusasiakirjan tekemisestä suuren tsaarin käskynhaltijoiden ja teidän herranne kuninkaan puolesta. Siinä asiakirjassa, jonka olette kirjoittaneet yhdessä tsaarin djakin Ivan Mihailovin kanssa ja johon olette sinettinne(116) kiinnittäneet ja jonka olette ristiä suutelemalla vahvistaneet, on sanottu että teidän herranne täytyy tästä lähtien hallita edellistä välirauhansopimusta ja tätä vahvistusasiakirjaa noudattaen. Nyt ei enää kukaan voi sen tekstiä muuttaa. Miten sovittu on, niin sen on oltavakin, eikä siihen voi mitään lisätä eikä pois pyyhkiä. Ei teidän kannata häpeää eikä moitteita päällenne kerätä: (116.tak.) mistä olette sopineet, siitä ristiäkin herranne puolesta suudelkaa Suur-Novgorodin käskynhaltijoiden läsnäollessa, ja käskynhaltijat tekevät samoin.

Älkää turhilla ja sopimattomilla sanoilla pilatko paluumatkaanne ja alkääkää surua siitä kantako, koska tätä asiaa ei mitenkään muuten ratkaista voi: joko on

kirjoitettava niin kuin asiat ovat, mikä on oikein, tai sitten olla kirjoittamatta totuutta, toisin sanoen jättää kirjoittamatta ja kääntyä tässä asiassa tsaarin ja suuriruhtinaan puoleen ja jäädä Novgorodiin odottamaan tsaarin käskyä.

Mutta jos lähettiläät eivät itse aloita puhetta, eivätkä ilmaise tyytymättömyyttään, niin ei heille tarvitse mitään liikaa puhua, vaan kun olette saaneet asian toimitetuksi, annatte heidän lähteä heti kuninkaansa luokse. Sen jälkeen, (117) kun käskynhaltijat sallivat lähettiläiden lähteä, on Ivanin myös palattava tsaarin ja suuriruhtinaan luokse. Vahvistusasiakirja on jätettävä Novgorodiin ja käskettävä djakkien säilyttää sitä tsaarin ja suuriruhtinaan kansliassa.

Tämän ohjeen mukaan on pajarien ja käskynhaltijoiden ruhtinas Mihail Vasiljevitsin ja Oleksei Danilovitsin käskettävä djakin Ivan Vasilinpoika Bessonovin tovereineen sanomaan ruhtinas Sten Eerikinpojalle ynnä muille ruotsalaisille lähettiläille seuraavaa: (117.tak.)

“Jumalan armosta kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja suuriruhtinaan Iivanan pajarit ja Suur-Novgorodin käskynhaltijat ruhtinas Mihailo Vasiljevits ja Oleksei Danilovits käskivät meidän teille sanoa:

Olette herranne Ruotsin ja Göötan kuninkaan Kustaan ja koko Ruotsinmaan puolesta pyytäneet kaiken Venäjän hallitsijatsaaria ja suuriruhtinasta Iivanaa unohtamaan vihansa teidän Kustaa-kuningasta kohtaan, kutsumaan takaisin sotajoukkonsa ja kääntämään ne vääräuskoisia tataareja kohtaan. Olette pyytäneet, että hän käskisi meitä, pajareitaan ja Suur-Novgorodin käskynhaltijoita, (118) jatkamaan ja vahvistamaan Kustaa-kuninkaan kanssa välirauhan niiden sopimusten mukaisesti, jotka olivat tehneet Kustaa-kuninkaan kanssa pajari ja Suur-Novgorodin käskynhaltija Boris Ivanovits Gorbatyj ja hovimestari Semjon Nikitits Buturlin.

Jumalan armosta kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja suuriruhtinaan Iivanan pajarit ja käskynhaltijat ovat käskeneet teille sanoa, että meidän suuri hallitsija ja kaiken Venäjän tsaari Iivana on teidän, Kustaa-kuninkaan korkeiden lähettiläiden, nöyrän pyyntönne hyväksynyt (118.tak.) ja antanut meille, pajareillemme ja Suur-Novgorodin käskynhaltijoille, käskyn jatkaa Ruotsin ja Göötan kuninkaan Kustaan ja koko Ruotsinmaan kanssa entinen välirauha nykyisen vahvistusasiakirjan mukaan, jonka olette Moskovassa tsaarin ja suuriruhtinaan djakin kanssa kirjoittaneet, johon olette sinettinne kiinnittäneet ja johon me nyt omat sinettimme olemme käskeneet kiinnittää, ja jos Jumala sallii, niin ristiä läsnäollessanne suutelemme, ja rupeamme tästä lähtien hallitsemaan tätä asiakirjaa noudattaen.

(119) Jumalan armosta kaiken Venäjän hallitsijatsaarin ja suuriruhtinaan Iivanan Suur-Novgorodin käskynhaltijat ruhtinas Mihail Vasiljevits Glinski ja Aleksei Danilovits ovat käskeneet teille sanoa, että te herranne kuninkaan puolesta meidän läsnäollessamme ristiä suudelkaa sen merkiksi, että herranne hallitsisi tätä asiakirjaa noudattaen”.

Ohje (muistiokirje), jonka tsaari ja suuriruhtinas oli antanut djakille Ivan Vasilinpoika Bessonoville: hänen on sanottava Suur-Novgorodissa tsaarin ja suuriruhtinaan käskystä pajareille ja käskynhaltijoille Mihail Vasiljevits

Glinskille ja Oleksei Danilovits (119.tak.) Pleshsejevillä : tsaari ja suuriruhtinas on käkenyt teille sanoa, että puhuisitte kauppa-asioista ruhtinas Sten Eerikinpojan ynnä muiden kuninkaan lähettiläiden kanssa ja antaisitte heille ohjeen siitä, miten on kauppa-asioita hoidettava. Lähettiläät olivat luvanneet kotiin palattuaan puhua kuninkaan kanssa kauppa-asioista, minkä jälkeen kuningas lähettää luoksemme lähettiläänsä, joka tuo mukanaan kauppa-asioita koskevan anomuksen. ?

Kun kuningas lähettiläänsä lähettää ja lähettiläs saapuu ja rupeaa pyrkimään meidän luoksemme, niin teidän on annettava hänen luoksemme (120) lähteä, mutta ennen sitä teidän pitää kirjoittaa meille, kuka on kuninkaan lähettiläänä tullut, mikä on hänen nimensä ja millainen ihminen hän on, mitä hän on teille sanonut ja millainen on kuninkaan kirje. Tämän meille ilmoitatte, että tietäisimme kaiken etukäteen.

Tsaari ja suuriruhtinas käski teille sanoa: olitte kirjoittaneet tätä ennen, että lähettilään ruhtinas Stenin seurueeseen kuuluva mies oli kyntiläliekillä vahingoittanut ikonia, ja että te olitte heittäneet hänet vankilaan.

Lähettiläs ruhtinas Sten on lähtiessään pyytänyt sen miehen puolesta ja selittänyt, että tämä oli vahingossa suuren rikkomuksensa tehnyt, että humalapäissään (120.tak.) oli ikonin pilannut, ja että osoittaisimme armoa ja antaisimme anteeksi juopuneelle miehelle ja päästäisimme tämän hänen mukanaan lähtemään.

Me olemme luvanneet ruhtinas Stenille, että annamme miehelle anteeksi, niin että te voisitte miehen vapauttaa ja antaa tämän lähteä pois ruhtinas Stenin mukana.

Tsaari ja suuriruhtinas on käkenyt teille sanoa: Olen päättänyt, että luotanne lähtee viemään Ruotsin kuninkaalle asiakirjaa Ivan Zamytskinpoika Sharapov⁴⁸ ja hänen kanssaan joku novgorodilaisista kirjureista, joka tehtävään parhaiten sopii. Teidän kannattaisi lähettää Ivanille kirje, että hän olisi valmis keväällä lähtemään. Sopivan kirjurin saatte valita itse ja käskette hänen lähteä Ivan(121) Zamytskinpojan kanssa.

Viitteet:

- ¹ Sten Eerikinpoika Leijonhufvud (1518-1568) – Ruotsin valtiomiehiä, kuului korkeimpaan aatelistoon, kuninkaan lanko, valtaneuvos, on hoitanut diplomaattisia tehtäviä käydessään lähetystöjen jäsenenä Ranskassa, Venäjällä ja Englannissa.
- ² Laurentius Petri (1499-1573) – arkkipiispa, uskonpuhdistaja, Raamatun kääntäjä, Sten Eerikinpojan johtaman lähetystön jäsen.
- ³ Mikael Agricola (1510-1557) – suomalainen valistaja, uskonpuhdistaja, suomalaisen kirjallisuuden kantaisä, ensimmäisen aapisen tekijä, Raamatun kääntäjä, Suomen ensimmäinen luterilainen piispa (Turun piispa), Sten Eerikinpojan johtaman lähetystön jäsen.
- ⁴ Bengt Bengtinpoika Gylta (1514-1574) – Ruotsin valtiomiehiä, valtioneuvoston jäsen, hoitanut useita kertoja diplomaattisia tehtäviä mm. Venäjällä.
- ⁵ Knut Knuutinpoika Lillie (? – 1596) – Ruotsin valtiomiehiä, Sten Eerikinpojan johtaman lähetystön jäsen.
- ⁶ Olavi Laurinpoika – Sten Eerikinpojan lähetystön sihteeri.
- ⁷ Gorbati-Shuiski Boris Ivanovits (? – 1547) – ruhtinas, pajari ja voivoda, Novgorodin käskynhaltija v. 1537. Sinä vuonna Ruotsin lähettiläät Knut Andersinpoika ja Bjorn Klassinpoika, jotka olivat käyneet onnittelemassa Iivana IV:tä valtaistuimelle nousemisen johdosta, allekirjoittivat hänen kanssaan vuoden 1510 rauhansopimusta vahvistavan asiakirjan.
- ⁸ Buturlin Semjon Nikitits – N.I. Buturlinin nuorin poika, voivoda Vasili III:n hallitusaikana, Vjazman käskynhaltija.
- ⁹ Pähkinäsaaren rauha – sopimus ikuisesta rauhasta, joka solmittiin 12. elokuuta 1323 vastarakennetussa Pähkinälinnassa alaikäisen Maunukuninkaan (1316-1374) ja suuriruhtinaan Juri Danilovitsin nimissä. Venäjän puolelta neuvotteluihin osallistui käskynhaltija Varfolomei ja tysjatski (käskynhaltijan apulainen) Avraam, Ruotsin puolelta Eerik Turenpoika, Hemming Odiglasson? ja Viipurin linnanpäälikkö Peter Janson? Tämä sopimus oli senaikaisen kansainvälisten sopimusten arvojärjestyksen mukaan korkeimman luokan sopimuksia, johon pohjautuivat kaikki senjälkeiset 1500-luvun Venäjän ja Suomen väliset sopimukset.
- ¹⁰ Kuzmin Nikita – Vuonna 1554 Novgorodin käskynhaltija D.F. Paletski oli lähettänyt hänet Ruotsiin selvittämään rajakiistoja. Ruotsin viranomaiset pidättivät hänet Viipurissa syytettyään häntä siitä, että hän ”puhui epäkohteliaasti” ja ”pilkkasi meidän lapsiamme”.
- ¹¹ Glinski Mihail Vasiljevits (? – 1559) – ruhtinas, pajari, tallimestari ja hevoshoitoviraston päällikkö, voivoda, Iivana Julman eno, Novgorodin käskynhaltija vuosina 1556-1557.
- ¹² Basmanov-Pleshsejev Aleksei Danilovits (? – 1570) – pajari ja voivoda, kuului Iivana IV:n lähipiiriin, osallistui Kazanin ja Polotskin sotaretkiin, Sudibishsen taisteluun, neuvotteluihin Ruotsin, Tanskan ja Liettuan kanssa, vuonna 1556 oli Novgorodin toisena käskynhaltijana.
- ¹³ Maarianpäivä – 25. maaliskuuta (vanhan ajanlaskun mukaan).
- ¹⁴ Eliaksenpäivä – 20. heinäkuuta (vanhan ajanlaskun mukaan).
- ¹⁵ Sobolino – alue Voksa /Vuoksa-joella Sakulan pogostassa Korelan kihlakunnassa?
- ¹⁶ Uusi linna – 1475-1480 Eerik Akselinpoika Tottin rakennuttama linnoitus, joka ristitiin ritarien suojelussyhtymyksen Pyhän Olavin mukaan Olavinlinnaksi, mutta

jota nimitettiin epävirallisesti aika kauan vain Uudeksi linnaksi, nimi onkin säilynyt sen ruotsinkielisessä nimessä Nyslott.

- ¹⁷ Bessonov Ivan Vasilinpoika – oli djakkina (kirjurina) Moskovassa 1555/56; 25. maaliskuuta 1557 oli lähetetty viemään Suur-Novgorodin käskynhaltijoille ruotsalaisia lähettiläitä koskevaa ohjekirjelmää.
- ¹⁸ Puhe on ehkä ylihovimestarista ja voivodasta Petr Petrovits Golovin-Hovrinista, jota syytettiin osallistumisesta salaliittoon ja teloitettiin v.1565.
- ¹⁹ Pajarinlapset – 1400-1700 –luvuilla virka-aatelistoon kuuluneet pientilalliset, saattoivat olla lähtöisin myös köyhtyneistä aatelisuvuista tai ruhtinaiden vartiosto-osastojen alemmista soturisäädystä?
- ²⁰ Priistavi – virkamies, jonka tehtäviin kuului saattaa, valvoa, vartioida ja avustaa tärkeitä vieraita ja ulkomaisia lähettiläitä. Ruotsin lähettiläitä priistavin piti tavallisesti olla vastassa Novgorodissa ja sieltä saattaa heidät Moskovaan.
- ²¹ Hunajan tai hunajaviinin tarjoaminen ja niiden lähettäminen juhlallisen päivällisen jälkeen lähettiläiden majoituspaikalle kuului venäläisen diplomatian etikettiin ja tärkeisiin pöytätapoihin; se oli erityinen kunnioittamismuoto
- ²² Käyräpöytä – pöytä, joka seiso i tsaarin pöydän (ison kunniapöydän) vasemmalla puolella ja joka oli venäläisen Ä-kirjaimen muotoinen.
- ²³ Shsekin Boris Aleksejevits – djakki/kirjuri ja priistavi, teloitettu v.1570 syytettynä Novgorodin arkkipiispa Pimenin petosjutun osallisena.
- ²⁴ Dubrovski Kazarin Jurjevits – djakki/kirjuri Suur-Novgorodissa vv.1554-1557.
- ²⁵ Shapkin Grigori Fjodorinpoika – hovidjakki ja priistavi, teloitettu v.1570 syytettynä Novgorodin arkkipiispa Pimenin petosjutun osallisena
- ²⁶ Lukashov Aleksei (Oljosh) – ulkoasiainviraston saksankielinen tulkki vuosina 1556-1562.
- ²⁷ Liettuun lähettiläskartano (hovi?) Uspenskin rotko-nimisessä kaupunginosassa (Belinskinkadun ja Ogarevinkadun/Sanomalehtikujan tienoilla). Sitä koskevia mainintoja tavataan vuodesta 1526 alkaen. Oli käytössä 1500-luvun loppuun saakka. Sinne majoitettiin tavallisesti Puola-Liettuun, Ruotsin sekä Itävallan lähettiläät.
- ²⁸ Moskovan valtion alueelle tultuaan ei diplomaattien tarvinnut enää itsen maksaa matkakulujaan eikä ruokiaan, siitä pitivät huolen priistavit.
- ²⁹ Virastotalo (Valtiovarainvirasto) – Venäjän vanhin virasto. 1500-luvulla sen eteen lähettiläät jättivät ajoneuvonsa ja kävelivät sieltä Ilmestyskirkon ohi tsaarin palatsin pääportaille.
- ³⁰ Ilmestyskirkko – Venäjän tsaarien kotikirkko, rakennettu 1480-luvulla Kirkkoaukion eteläosaan.
- ³¹ Puusta rakennettu ruokailuhuone – eräs Kremlin palatsin huoneista, johon katettiin tavallisesti juhlapöydät. Hallitus kautensa alkuvaiheessa Iivana Julmalla oli tapana ottaa siinä huoneessa vastaan lähettiläitä.
- ³² Vasili III Ivanovits (1479 – 1533) - Moskovan ja koko Venäjän suuriruhtinas, Iivana III ja Sofia Paleologin poika.
- ³³ Knuutti Juuhananpoika – Turun tuomiokirkon kirkkoherra, ruotsalainen lähetti, joka toi tsaarille ruotsalaisten rauhantarjoiuksen. Saapui Novgorodiin 13. heinäkuuta 1556; Moskovassa oli 27. heinäkuuta – 9. elokuuta välisenä aikana. Syyskuussa palasi Ruotsiin ja jätti kuninkaalle Eskilstuunassa tsaarin vastauksen, jossa tämä ehdottaa lähetystön saapumista rauhanneuvotteluihin.

- ³⁴ Adashev Aleksei Fjodorovits (? – 1560) - tunnettu valtiomies, ylihovimestari, voivoda, tsaarin neuvonantaja, diplomaatti. Johti keskushallinnon uudistamista ?
- ³⁵ Pieni rantapalatsi – palatsirakennuksia, rakennettu 1480-luvun loppupuolella Ilmestyskirkosta vasemmalla puolella sijaitsevaan kremlin osaan. Siinä järjestettiin Iivana Julman aikoina neuvotteluja ulkomaisten lähettiläiden kanssa.
- ³⁶ Jakob Bagge (1502 – 1577) – ruotsalainen amiraali, Ruotsin sotajoukkojen komentaja Suomessa. Keväällä 1555 tuli Nevää pitkin Viipurista Pähkinäsaarelle, syyskuussa teki yrityksen valloittaa linnan mutta epäonnistui. Tammikuussa 1556 puolusti Viipuria venäläisten hyökkäyksiltä.
- ³⁷ Paletski-Starodubski Dmitri Fjodorovits (? – noin 1556) – ruhtinas, pajari, Novgorodin voivoda vuosina 1554-1555.
- ³⁸ Rakkasoo (Rachasoo)
- ³⁹ Juuhana III (1557 – 1592) – Kustaa Vaasan keskimmäinen poika, sai vuonna 1556 suurimman osan Suomea perintömaakseen herttuakunnan oikeuksin. Eräänä syynä Suomen herttuakunnan perustamiseen oli se, että Kustaa I halusi luoda suorat diplomaattisuhteet Moskovaan jättäen pois Novgorodin. Perustaen Novgorodin luonteisen väliportaan Kustaa I pyrki tasavertaisuuteen Ivana IV:n kanssa. Hän ehdotti, että Novgorodin käskynhaltijoiden kanssa hoitaisi asioita Suomen herttua ja Kustaa taas kääntyisi suoraan tsaarin puoleen ohittaen Novgorodin käskynhaltijan.
- ⁴⁰ Syksyllä 1554 Ivan Fjodorovits Brovtsinin osasto tunkeutui Ruotsin alueelle ja ryösti väestöltä viljan ja heinän.
- ⁴¹ Tammikuussa 1556 venäläiset joukot hajoittivat ruotsalaisten osaston Kivennavan tienoilla ja hävittivät Viipurin ympäristön, mutta linnaa he eivät pystyneet valloittamaan.
- ⁴² Fjodor Dairovits – virka-aatelistoon kuuluva ruhtinas Tsingisidien suvusta. Hänen isoisänsä Ibragim oli Kazanin kaani mutta hänen isänsä Melek Dair siirtyi venäläisten palvelukseen.
- ⁴³ Mihail Vasiljevits Gorbati-Shuiski liikanimeltä Kislo (?-1535) – pajari ja voivoda, oli mukana Dorogobyz, Smolenskin, Vilnan ja Kazanin sotaretkissä. Pihkovan käskynhaltijana (1519-1521) ja Novgorodin käskynhaltijana (1529-1531).
- ⁴⁴ Golitsin-Bulgakov Juri Mihailovits – ruhtinas, Novgorodin käskynhaltija vuonna 1548.
- ⁴⁵ Glinski Mihail Lvovits (?-1536) – kuului Liettuan suurruhtinaskunnan korkeimpaan ylimystöön, ruhtinas, liettualaisen ylimyksen L.B.Glinskin poika. Oli kasvattina keisari Maksimilianin hovissa, kääntyi katolisuuteen, vuonna 1508 siirtyi Vasili III palvelukseen, Jelena Glinskajan aikana oli vangittu, kuoli vankilassa.
- ⁴⁶ Fasettipalatsi – Kremlin Suuren palatsin vanhin osa, rakennettu 1487-1491, rakennustöitä johtivat italialaiset arkkitehdit Marko ja Antonio Solario. Nimensä on saanut särmikkääksi hiotun valkoisen kiven mukaan, jolla on vuorattu rakennuksen idänpuoleinen julkisivu.
- ⁴⁷ Astiaston valinta ja puvuston upeus riippuivat poliittisesta tilanteesta ja suhtautumisesta lähetystöön.
- ⁴⁸ Zamytski-Sharapov Ivan Jevlovits oli lähetetty Novgorodista 8. heinäkuuta 1557 Ruotsiin, missä Kustaa I ratifioi Novgorodissa allekirjoitetun sopimuksen, palasi Moskovaan 28. joulukuuta.

